

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Csontos János*, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*,
Szentmártoni János, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: **Oláh János**

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely (olvasószerkesztő, próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (Nyitott Műhely)

E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Falusi Márton (Európai Figyelő)

E-mail: europeanobserver@magyarnaplo.hu

Filip Tamás (vers)

E-mail: filiptamas@magyarnaplo.hu

Kelemen Lajos (dunántúli szerkesztő)

E-mail: kelemen-lajos@freemail.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)

E-mail: csengehajna@magyarnaplo.hu

Nagyné Nespör Gabriella

(honoráriumok)

E-mail: nngabriella@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Könyvszemle)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu

Rosonczy Ildikó (tanulmány)

E-mail: irosonczy@magyarnaplo.hu

Tornai Szabolcs (szerkesztő)

E-mail: tornaiszabolcs@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartoniania@magyarnaplo.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

A borító Zách Eszter és Árkossy István munkája

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Internet: **www.magyarnaplo.hu**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (1097 Bp., Táblás u. 32.) Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, emailen (hirlap@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft. További információ: 06-80-444-444 Elektronikus formában terjeszti a Digitalbooks.hu Kft. www.digitalbooks.hu Nyomda: Pannónia Print Kft. (1139 Bp., Frangepán u. 16.)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Címlapon:
Jankovics Marcell

„Hol a költészet mostanában?” – ismételtgettük, sóhajtoztunk hosszú évek óta. A Költő, a kortárs magyar költő kitilttatott a magyar nyelven megjelenő hazai napilapokból, kikopott a televíziós adásokból, az elmúlt évek során eltűnt a rádióműsorokból. Elcsendesült a legendás Pagoda, a Magyar Rádió büféje, nem zsinatolnak, anekdotáznak már ott Thália papjai, a színészek, blattolásra készen. A verseskötetek csendesen visszaköltöztek az éjjeliszekrényekre, könyvespolcokra. Egyre ritkábban számíthat ránk, egyre ritkábban számítunk rá. Legalábbis kezdtük már elhinni. Nem azért, hogy kérkedjek vele, de magam szívesen csúsztatok egy-egy légies, karcsú verseskötetet táskámba, hogy gyarapítsam „úti” élményeimet. A minap a metron épp a költőnő, Tóth Krisztina ült mellém teljesen véletlenül. Tekintete az ölemben tartott kötetre esett, majd kissé megütődve nézett föl rám: ki lehet ez az Istentől elrugaskodott versolvasó?

Ezért örültem oly nagyon, amikor 2011 elején, a Magyar Rádió Zrt. új vezetésének munkába állása után nem sokkal a Kossuth adó intendánsa, Gazsó L. Ferenc szobájába invitált, s ott meglepetésemre kedves vendégek ültek: Oláh János főszerkesztő és szárnysegédje, Tornai Szabolcs. Magyar módra, „sub rosa” azonnal összeesküvést szőttünk. Az ő javaslatukra közösen elhatároztuk, hogy kiugrasztjuk a költőket a bokorból, kiléptetjük őket kötetekből. Mármint *Az év versei 2011* című kötetből, amelyet mintegy negyven irodalmi lapból szerkesztett egybe ezúttal Nagy Gábor költő.

Napokon belül meghirdettük a Költészet Napjára szánt ajándékunkat: Versmaraton – kortárs versek élőben, reggel tíztől este tízig a Magyar Rádió Márványtermében. A kötet által megszólaltatott költők az idén léptek először együttesen a nyilvánosság elé a Márványterem pódiumán április 8-án. A Magyar Napló, a Magyar Rádió és az Írószövetség közös csúcseményén nyolcvan anyaországi és határainkon túl élő magyar költő olvasta fel tizenkét órán át a verseit. A Magyar Rádió aznapi adásai élőben odakapcsoltak az ünnepi eseményre, melynek további részeit szerkesztett formában hallhatták a vasárnapi és a hétfői költészet napi műsorokban, a Kossuth és a Bartók Rádióban.

Hihetetlenül nagy volt a lelkesedés. A Magyar Rádió Márványterme délelőtt tíztől váltakozó közönséggel, de este tízig szakadatlanul megtelt érdeklődőkkel, a vers és a verműsorok szerelmeseivel. Ennyi szeretetet, ennyi műsort váró jó tanácsot, kérést már nagyon régen nem kaptunk mi, a rádió kulturális szerkesztői, műsorvezetői. Örültünk, hogy a Magyar Rádió Nonprofit Zrt. vezetői jelen voltak, velünk voltak, régi, jó kollégák módjára, igazi rádiós csapattagokként értünk drukoltak. A Magyar Napló és a Kossuth Rádió Kulturális Szerkesztőségének valamennyi munkatársa, valamint szerkesztőtársaink a Bartók Rádióból, hangmesterkollégáink, a Kommunikációs Iroda összes dolgozója egy testté-lélekké válva, ha kellett, ezerfelé szakadva, hajkurászta, terelte, faggatta, hangolta a költészet legszebb hangjára a csaknem nyolcvan költőt egyszerre színpadon, élőben, hangfelvételen és szerkesztett műsorokban. A virtus persze nagy dolog – magyar huszár, magyar költő mind tudja. Sok veszély közt nekivágott és hazatért egykoron Lenkey János kapitány hős huszárszázada, a híres nyolcvan huszár. Így lovagolt haza Oláh János kapitány úr vezetésével a nyolcvan magyar költő, nem kevés viszály között régi, jó honába, a Magyar Rádióba.

Kövesdy Zsuzsanna

a Magyar Rádió Nonprofit Zrt. kulturális programszerkesztője

Kövesdy Zsuzsanna: <i>Nyolcvan költőhuszár</i>	1
--	---

LÁTHATÁR

Czigány György: <i>Tavaszi; Zsoltár</i>	3
Zsille Gábor: <i>Csatalakozás; A nagy öreg; Fél temető</i>	4
Nagyatádi Horváth Tamás: <i>A bárzongorista vallomásaiból</i>	5
Kósa László: <i>Rózsa Endre ismeretlen verse</i>	17
Turczi István: <i>Illúziószolgálat; Létvágy</i>	18
Kelemen Lajos: <i>Egy lázadó igéi a sorsra</i>	19
Gergely Tamás: <i>Forgácsok</i>	23
Szénási Ferenc: <i>Berzsenyi koporsója</i>	24
Jókai Anna: <i>A hiány, mint a növekedés helye</i>	26
Jenei Gyula: <i>Ritmuszavar</i>	28
Bíró József: <i>LX</i>	30
Bende Liza: <i>Johannes</i>	31
Debreczeni György: <i>leszakít engem egy virág</i>	32
<i>felemel egy virág a földről</i>	33
Nyírfalvi Károly: <i>Utóhang; Az ágyon alszom el; Tétován tesz egy sétát</i>	34
Filep Tamás Gusztáv – Seres Attila: <i>Erdélyi magyar írók előadó körútja a Felvidéken 1937-ben egy magyar diplomáciai jelentés tükrében</i>	35
Horváth László Imre: <i>A sokféle utazás</i>	44
Szirtes Gábor: <i>„Lenyezett szárnyakkal is fel kell újra emelkedni...” (Lovász Pál és Endre Károly)</i>	45
Deák-Sárosi László: <i>Búcsúvers helyett</i>	56

NYITOTT MŰHELY

Csontos János: <i>Egy nagyon komoly világvége kellős közepén (Jankovics Marcell Az ember tragédiája rajzfilmváltozatáról)</i>	57
---	----

KÖNYVSZEMLE

Tornai Szabolcs: <i>Ahogy jólesett (Ferenczes István: Zazpi)</i>	63
Kerék Imre: <i>Látogatód jön (Both Balázs: Látogatód jön)</i>	64
Sall László: <i>Torokszakadtamból (Gergely Tamás: Torokcsavar)</i>	65
Oláh András: <i>A vértanúság lélektana (Kelemen Erzsébet: Tiszta szándék)</i>	67

SZAMÁRFÜL

Csontos János: <i>Arcok, emlékek, keringők (Turcsány Péterről, Marafkó Lászlóról és Bíró Gergelyről)</i>	68
<i>Szerzőink</i>	70

Számunkat Jankovics Marcell *Az ember tragédiája* rajzfilmváltozatának képeivel illusztráltuk.

Kedves Olvasónk!

Kérjük, hogy személyi jövedelemadójának 1%-ával támogassa a Magyar Napló folyóiratot az Írott Szó alapítványon keresztül! A kedvezményezett adószáma: 18090264-1-43

Az Írott Szó Alapítvány a nemzeti kultúra megőrzését és megújítását szolgáló irodalmi műhelyeket támogatja.

CZIGÁNY GYÖRGY

Tavas

Csupasz ragyogás, közel jönnek
az erdők mind, a nyírfa-törzsek.
Utcák: szétnyílt tenyérből ujjak
mezíten mellű tájba túrnak,
gazzá gyalázott rózsakertbe.
Kelyhükből darazsat öklendve
és kivetkőzvéen színeikből
virágok vetik fejüket föl.
Felhő barlang mélyén, türelmes
égbolt kemencéiben verdes
végtelen gyűjtőtáborában,
e fényes fegyház mámorában
szegény szívünk: senki se lássa.
Fehér a labdarózsák gyásza.

Zsoltár

Idegen vagy. Szemed először nézem.
De mindenek kezdetén létezésem
végtelenjéből már hozzám hajoltál.
Félelmek test-fényében zsoltár.
Oly otthonos a nélkülözhetetlen.
Ki volnék? Általad kell fölfedeznem.
Egymásban jövőndő nyarakat lelve
heverünk túlvilági tengerekre.
Csak benned rejtezőkkel érthetem meg:
vér virágzik s kezeink együtt szentek.

Édenkert I.

ZSILLE GÁBOR

Csatlakozás*Ács Józsefnek*

*Nyúlszőr kalapunk alól figyeljük,
 hogyan vonulnak a farkasréti
 aszfaltúton zümmögve guruló
 halottaskocsi után. Arcukon
 könnyekké olvad az újévi fagy,
 egymásba karolva felidézük
 a magányt, összetartozás lappang
 az elmúlásban. Figyeljük, körben
 hogyan veszítik értelmüket a
 fák, az út, a külvilág. Az eggyel
 korábbi temetésen voltunk, egy
 alig ismert nőt búcsúztatni, már
 távozhathánk, de valahogy jó itt.
 Kedvünk támad csatlakozni, újra
 meghallgatni a kántort, megállni
 egy friss hantnál, talán megismételem
 a sírbeszédem. Végső soron oly
 mindegy, melyik gyásznéphez tartozunk.*

A nagy öreg

*Harminckilenc esztendőös vagyok
 az utcán úgy hívnak: fiatalember
 de valahol már megfogant a gyermek
 aki majd öregkorom bajnoka lesz*

*Londonban vagy Norrköping-külsőn
 e percben sír fel az acélos kisdéd
 a leendő világranglista első
 a háromszoros wimbledoni győztes*

*Harminc év múlva majd ő lesz a király
 éjjelente az ő meccseit nézem
 micsoda ászok és átemelések
 hol lesz már akkor Nadal és Federer*

*S majd fátyolos hangon rákezdem:
 „Én még láttam játszani a nagy Borgot,
 meg aztán nyolcvannégyben Jimmy Connors...”
 S már-már elhiszem, hogy tényleg emlékszem.*

Fél temető

*Gyermekkorom szereplői
 ma már fél temetőt megtöltenének,
 egy sápadt falusi domboldalt
 a kukoricaföld mellett. Milyen fátyolosak,
 milyen hangtalanok lettek az emlékek.
 Az a zenés-táncos este a szocreál étteremben.
 Milyen tompa az aranyhíd nyolcvanhárom
 augusztusából Szántód felé a vízen.
 A mellékutca végén egy idős házaspár
 fánkot és palacsintát árult, a trafikos
 bácsinál indiános matricát vettem,
 Fogarasiék sírkövét körbenőtte a tuja.
 Az élők székeit lassan elfoglalják a holtak,
 az öregek helyébe nem ifjak, de újabb
 öregek lépnek.*

NAGYATÁDI HORVÁTH TAMÁS A bázongorista vallomásaiból

„A bölcsek kezdetben azért irtak dalokat, hogy kiteljesítsék a szellemet, hogy a kicsapongásoknak véget vessenek, hogy az Ég akaratának eleget tegyenek. Később a zene elkorcsosult, eltért ezektől az ösvényektől, erkölcsstelen és indulatos lett és eredeti célját sohasem érte el. Ezek a változások a későbbi nemzedékekre is hatottak, néha olyan mértékben, hogy egész országok pusztultak el emiatt.”

Lao-Ce utolsó tanításai – Wen-Ce 174.

Az igazán nagy zenék nem tesznek mást, mint kiüresítik a hallgatót... Ezt már veszed is? Jó, legyen. Még nem egyeztem bele, de ha te az én semmirevaló, örökös monológjaimhoz ennyire ragaszkodsz, ha ezeket választottad gyakorlatod tárgyának, hát legyen... A nagy zenék kiüresítik az embert. Mert lélektől lélekig hangzanak, és a lélek, amikor megnyilatkozik, mondhatnám profánul, hogy szentségesen, akkor kiüresíti magát. A megnyilatkozás az kiüresedés. Ezt mindenki érzi, akibe az ihletettség legkisebb szikrája szorult.

A kritikai érzék sem más, csupán annak észlelése, hogy egy mű mennyire képes ennek megfelelni. A kritikus egyetlen normális kiindulópontja csak ez lehet. Semmi stilisztika, semmi történelem, semmi tudományoskodás, és egyáltalán, semmi más, mint annak az érzetnek a megfogalmazása, hogy amit hall, lát vagy olvas, mennyire üresíti ki őt mint befogadót. És azzal párhuzamosan, mennyire üresíthette ki a szerzőt és mennyire üresítheti ki az előadót.

Ezt keservesen tanultam ifjúkorom bravúroskodása után. Mert a felfedezés az még semmi. Rá kell döbbeni újra és újra az igazára. Mércévé és állandó gyakorlattá kell magunkban tenni. Tehetséges voltam, bár messze nem virtuóz. Volt hallásom, de messze nem az, amire azt mondják, hogy abszolút. Lett egy zongorám, és elkezdtem klimpírozni. Belül hallottam a zenét, amit el kellett volna játszanom. Hangról hangra, hogy azt adjam ki, ami bennem szól.

Ez persze nem ment, mert nem voltam ura a hangszernek. És persze az érzéseimnek sem, ami másodlagos, de sokszor mégis fontosabb. Tanárokhoz kezdtem járni. Utólag elmondhatom, nagyszerű tanárokhoz. Gyakorlatokkal nyúztak, kínoztak, miközben azt éreztem, hogy meghal bennem a zene. Egyiknek-másiknak mondtam is, de általában átugrottak felettem. Egyikőjük mégis válaszolt rá. Vagyis filozofikus alkatánál fogva próbálkozott a megválaszolásával.

Úgy mondta, nem. Azt kezdte el magyarázni, amit azóta mélységesen átérzek. Persze akkor dermesztő

volt... Haljon meg benned az a zene, majd születik újabb. Nem biztos, hogy jobb vagy szebb, de születni fog, és a lényeg az ez. Ha meg nem, hát nem. Ha azonban születni fog, ahogy aztán születtek is egyre-másra, megtanulnak tisztelni téged. Hozzád idomulnak, mint egy csigaház, és te bennük fogsz lakozni. Egyre jobban. Születik, és ahogy születik, te átköltözöl belé, és ahogy szertefoszlanak a hangok, szertefoszlik az illúzió, amellyel épp azonosultál. Nem leszel más, csak egy üres csigaház. És az úgy lesz jó. Aki azt hallgatja, feloldódik benne, melléd költözik, és egy kicsit nem lesz. Aztán jönnek az újabb illúziók, hogy ez vagy az vagyok, ezt vagy azt kell megcsinálnom. Te meg mindezt töltögeted át dallamokba, harmóniákba.

Mindig újjászületsz, de egyre kisebb és kevesebb leszel, míg csak valóban el nem fogysz. Hogy közben alkotsz-e remekművet? Azt nem tudni... A művészek szentsége csakis ebben áll. Persze a tudományé és a vallásé is, csak máshogy, valamelyest. De azokra most nem térnék át. Maradjak csak a zenénél, hisz mégis abban élek. Szóval, egyre messzebb haladtam zenei tanulmányaimmal. Technikailag, szellemileg egyaránt. Már nem akartam mindenáron a bennem felhangzó zenét eljátszani, hanem megelégedtem annak a tehetségemhez és a tudásomhoz egyszerűsített változatával. Az sokkal emberibb is volt, hihetőbb és befogadhatóbb.

Képzeld el azt az embert, aki mindig csak kifogásolhatatlan zenéket játszik. Égi zenét. Az égi zene hibátlan-sága viszont elviselhetetlen idelent. Kell az embernek, játékosnak és hallgatónak egyaránt, hogy bekapaszkodhasson valamibe. Valamibe, ami a tökéletesség felől nézve hiba. Az kell a hallgatónak, hogy megragadja valami. Hogy elárassza, elmossa, megsemmisítse valami... A jegyek, ami a zenéket megkülönböztetik egymástól, azok, amelyekbe bele tud kapaszkodni a fül.

Szóval, ahogy egyre képzetesebb zenész lettem, éreztem a bennem zengő művek lassú megsemmisülését. Nagy és szomorú érzés. Leülsz a zongora elé, hogy kijátszod magadból, de csak idegesítő utánzata jön elő. Rengeteg sok mű halt el bennem, mígnem annyira megtanultam a kottázás tudományát, hogy nagy vonalakban rögzíteni tudtam egyiket-másikat. Azok akkor már az én kezem nyomát viselő művek voltak, aztán ahogy játszogattam és csiszolgattam a leírtakat, egyre inkább a magaménak kezdtem tudni őket. Egyre kisebb művekké váltak, eltűnt belőlük minden grandiozitás, és egyre inkább én költöztem a hangjaik közé. És mire egyik-másik elkészült, úgy éreztem, hogy átköltöztem azokba. Testem üressé vált, érdektelenné és távolivá. De most figyelj!

Ahogy az efféle műveimet játszottam, azt vettem észre magamon, hogy a szabadság olyan foka az enyém, amit ember számára elérhetetlennek mondtam volna azelőtt. És hallgatóim között találtam olyanokat, akik afféle átszellemültséggel hallgatták, hogy azt hittem, lelke az én lelkemmel táncol végtelenné tágulva, kiüresedve. Aztán a technikai csiszoltság egy fokán túl már leírt mű nélkül tudtam magamból ilyeneket kijátsszani. És erre nincs szó.

De kategóriája sincs, hogy ez most jazz, vagy akármi... Ez a lélek áradása, ez bármikor, bárhol esedékesé válhat. Olyan, mint egy nyári zivatar, és én olyan fáradt vagyok, mint aki már ezerszámra élt át nyarakat, zivataraival... A megtisztulás lehetősége mindig adott.

* * *

Szia. Régen itt állsz fölöttem? Tudod, csak elbóbiskoltam. Na, egy magamfajta öregtől ez nem meglepő. Pláne, ha azt vesszük, hogy meg is issza a magáét. Ezt csak azért mondom, mert úgy visszahallottam. A ház-mester anyjától, vele beszélgetek olykor, egyedül vele. Nem sértő, akárki is jegyezte meg, csak inkább fáj. Ahogy a be nem vallott igazság fájhat. Hát fájdogál, és iszok rá. Aztán elbóbiskolok, de semmi különös...

Azt a szakadt kartonborítójú könyvet nézed most az ágyam előtt? Talán már kívülről tudom, mégis évente újra elolvasom. Általában ősszel, ős közepén. Elmondom, hogy került hozzám, hiszen látod, alig van a lakásban könyv, és nincs köztük olyan, amelyiknek ne lenne saját története. Amit magam vettem, vagy ajándékba kaptam, azokat mind továbbadtam, ha nem tudtak igazán fontossá válni.

Régen más volt minden. Volt becsületünk, szavunk, értékünk. Régen, amikor még nem voltak ezek a sztárok, csak a zene számított, mintha még lett volna hallásuk a boltvezetőknek és a masinisztáknak. Egyáltalán, volt elképzelésük zenésről, zenéről. Különbséget tudtak tenni félhomály és félhomály, füst és füst, hang és hang között. Engem némelyikük jobban kiismert, mint én magamat az eszmélésem óta addig eltelt huszonöt-harminc év alatt. Volt érzékük az élményszámba menő hangulat mibenlétéről. Emlékszem, volt egy boltbérő, talán harminc éve, valahol a hegyalján. Bélának hívták. Hányszor ott könyökölt éjjel, hajnalig a pianínón. Ott, abban a szűkülő helyiségben egészen hátul volt a zenekari emelvény. A hangszer olyan sután, mintegy véletlenszerűen volt odarakva az utolsó ablak és a női mosdó bejárata közé. Hátamnak alig volt helye a falig, a ronda, barna, zörgő műanyag lambériáig.

Talán vasárnap, hétfőn és csütörtökön játszottam ott? Nem is fontos... De talán egy hétfő éjszaka lehetett az,

amikor az az emlékezetes beszélgetés zajlott közöttünk. Fiatal voltam, nála mindenesetre évekkel fiatalabb. Nem foglalkoztatott sem a jövőm, sem semmiféle filozófia. Addig nem is fogalmaztam meg semmit az engem valahogy mégis foglalkoztató dolgok közül, igaz, aztán se nagyon. A hosszabbra nyúlt zeneszünetben érdektelen dolgokról cseverésztünk, míg szóba nem került, hogy miért nem játszom zenekarban. Azt mondta, amit magam is gondoltam, hogy megállnám a helyem jazzben, big bandben, tánczenében, vagy akármben, akárhol. Mondtam neki, hogy itt egy furcsa dologról van szó, hiszen játszottam több zenekarban.

Tehetséges zongorista vagyok, igen, mondtam, kiváló a hallásom. Rengeteget gyakorlok, mert megtehetem, hogy a zenének éljek. Annak a zenének, ami belülről jön. És azt egy zenekar sem tudja tolerálni, hogy csak kísérjenek, viszont én képtelen vagyok bármit megtanulni. Képtelen vagyok a hosszabb együtt zenélésre. Tudod, amit én játszom, az sosem egy mű, vagy téma, vagy hangulat. Nem, minden billentyűleütés, minden tempó, minden ritmus és ritmusváltás a lelkemből jön. Egy vagyok a hangszeremmel, vagyis azzal, amit előhívok belőle. A szó szoros értelmében a lelkemet játszom ki, ezt együttesben pedig képtelenség megtenni. És Béla úgy hallgatott, mintha valami pszichológus volna. De lehet, hogy nem is a lelkemből, hanem valahonnan még mélyebbről, valami még egyetemesebb helyről. És átmos engem egy lendülettel, kitisztít. Megszűnök énként létezni, csak az ujjaim alól előbukó dallamokban gyönyörködöm. Úgy érzem, együtt hangzom velük. Alig tudtam követni addig még meg nem fogalmazott, meg nem gondolt mondandómat. Nem tanultam beszélni annyit, mint zenélni, de olyan folyékonyan mondtam, mintha zongoráznék.

Akkor bejött egy kisebb társaság, és odaültek a zongora előtti ablakhoz, közel hozzánk, sűrűn kitekingetve. Ez nem is tudom, miért maradt meg bennem? Várhattak valakit, talán. Béla egymaga volt, hát odament felvenni a rendelést. Rajtuk kívül talán öt-hat törzsvendég üldögélt a társaságunkban, néhányan a pult előtt. Aztán szóltak, hogy játszanék valamit, és játszottam. Amikor elmentek, csak úgy tovább játszottam. Hajnalban aztán megint odajött Béla, egy vékony kötetel, rákérdezve, hogy igaz-e, elég jól beszélek németül? Mondtam, hogy igen. Erre lerakta a hangszeremre, és azt mondta, nem túl jó könyv, vagyis épp zseniális könyv, csak olyan meghasonlott az egész. Hermann Hesse: *Der Steppenwolf*. Ezt olvasd el mielőbb, okvetlenül. És azt a belehajtott újságkivágást Pilinszkytól. Aztán, talán hetekre rá elkerültem onnan, és a könyv, együtt a cikkel, nálam maradt. Vidd el most, ha gondolod...

* * *

Aztán meg van itt egy másik dolog is...

Már elég régóta jársz fel hozzám, biztos feltűnt neked a kottás könyvek és lemezek, kazetták hiánya. És ennek megvan az oka, mint ahogy mindennek... Bölcsélet, ostoba kis bölcsélet, amely segít az egyensúly megőrzésében. Egy vén legénynek arra százszorta nagyobb szüksége van, mint másoknak. Azt hiszem. Akkoriban, amikor már elég világosan láttam, hogy egyedül maradok, talán mindhalálig, láttam azt is, hogy választanom kell: elkezdek valamit gyűjteni, vagy sem. Ez most elég furcsán hangozhat, de mindjárt elmagyarázom.

A gyűjtőszendvedély furcsa hóbort, ha épp nem valamiféle félresiklott köteleességtudat áll mögötte. Mindenképp valami lelki defektusra vezetném vissza. A világ lenyomatát lehet felfedezni mögötte, szerintem. Egy gyűjtemény mindig valamiféle teljesség hiányának a bevallása. Amíg pedig ezen gondolkodtam, egyre gyűltek a tárgyak lakásomon, melyek mind-mind egy jövőbeli gyűjtemény alapjai lehettek volna: italos doboz, gyufás címke, meg még egy pár dolog, ami ma már nem divat, dedikált koncertjegyek, bélyegek, sőt kulcsok. Aztán pohár alátétek, képeslapok, préselt növények, kavicsok és természetesen könyvek, kották, hanglemezek.

Aztán valahogy egyik napról a másikra tisztázódott bennem, hogy jobb lesz, ha nem gyűjtök semmit. Akkor szépen elajándékoztam mindenemet. Olyanoknak is, akik addigra már szentül meg voltak arról győződve, hogy ezt vagy azt gyűjtök – kinek miről beszéltem, kinek mit mutattam. Volt ebben a szétosztogatásban egyfajta boldogság, valamiféle naivitás, hogy majd, a nem tudható mikori jövőben, kitől milyen formában, de visszakapok valamit, a jó tett helyébe jót várj örök emberi balgasága szerint.

És ha akárki rákérdezett, csak széttártam két karom, és nem tudtam semmi konkrétat mondani. Homályos célzásokat eresztettem el örületről, elmebajról, arról, hogy a gyűjtőszendvedély valamiképp megrögzötté tesz, számítóvá, sóvárrá és ragaszkodóvá. Olyant is mondtam, hogy a gyűjtők beszűkülnek, leegyszerűsítő lesz a gondolkozásuk, egysíkú a világlátásuk. Nem beszélve arról a sok, száználmas viccelődéssel elütött komolykodó, felsülést előrevetítő magyarázkodásról.

Aztán egy ilyen hablatyolásomnál szavamba vágott egy egyébként rendkívül illetudó ismerősöm. Azt mondta, hogy a szabadságomat félttem, a függetlenségemet. Ezen akkor nagyon elgondolkodtam, meghagyva neki, hogy talán igaza van. És onnantól kezdve valóban, ezt is mondtam mindenkinek, amíg el nem fogyott mindenem. Csupán néhány, valamiért akkor nagyon fontos kulcsomat, lemezemet, koncertjegyemet és könyvemet

nem ajándékoztam el. Amikor pedig, már nem is emlékszem pontosan, mi volt az, a legnagyobb kérélsre sem adtam oda valamit, ami akkor mégiscsak rop-pant jelentőséggel bírhatott, felül kellett bírálnom a függetlenségről szóló mesét. Az ember sosem lehet független, hiszen függőségeiben, gyengeségében és sebezhetőségében rejlik mindaz, ami emlékezteti őt Isten-képmásságra, egyúttal el is választva az istenitől. Felötlik mindig Prométheusz alakja, ahogy embert formál a folyó sarából...

Azt hiszem, hogy az ember, ahogy egyre inkább belecsontosodik kicsiny világába, úgy egyre jobban kiárad tárgyaira a lelke, beléjük költözik, élete mindennapos részeiként életre kelti azokat, valahogy úgy, ahogy gyerekkorunkban a játékmacinak kölcsönözzük lelkünk egy darabját, hogy életre keljen. Tüzet lopunk neki. Ez pedig varázslat, a kiárasztás varázslata. Hát amit így életre keltünk, attól nem szeretünk megszabadulni. Őrizzük, mint saját magunkat, mint saját lényünket.

Ma bármit odaadnánk valamiért, holnap pedig továbbadjuk egy kedves ismerősnek, vagy ki tudja, holnapután kidobjuk. Tudnunk kell elajándékoznunk éppúgy, mint elveszítenünk bármit, ez a nyugodt és boldog élet példázata. A gyűjtő olyanért aggódik és sóvárog, amit úgysem tarthat meg, a tékozló pedig elveszíti a mindig soron következő utolsó egyetlent is, amivel el kellene számolnia. Az egyensúly megőrzése pedig a mérték megtartása szellemben, lélekben, testben...

* * *

Olvastam a veled készült beszélgetést, megyei lapunk kiváló hétvégi mellékletében. Gratulálok! Egész korrekt, már amennyiben kollégádnak, beszélgetőtársadnak jobban felfedted elképzeléseidet, tervedet a tőlem származó beszédeket illetően, mint nekem. Azt, hogy a szerkesztett, nem kevésbé pedig finomított változatokból egy könyvet állítasz össze. Se nem riport, se nem elbeszélés, hanem egy romantikus, megfogó katyvasz, amit a zenei élet egy ismert, de már visszavonult szereplője, egykor ünnepelt sztárja szájába adsz. Magadtól ezt nem írnád meg, mert ósdi, lassú, fordulat nélküli és fantáziátlan. Egyetlen előnye, hogy kellően rövidre tagolható ahhoz, hogy bármikor elolvasható legyen belőle egy-egy írás. Micsoda szépelgés!

Kiváló! Ne hidd, hogy most úgy elkergetlek, hogy soha többé nem eresztelek be. Azt mondd, hogy a vártnál sokkal jobban lekötnek a szövegek. Lehet, hogy nem hinnéd, de szükségem is van már a jelenlétedre. Jólesik így beszélni, hamar hozzászóltam, olyan, mint egy séta a jó levegőn. Tenni-venni és beszélni. Azt hittem pedig, hogy nem fog menni. Szóval hálás vagyok

érte, de jobban örültem volna, ha legelőször engem tisztepsz meg terved ismertetésével. Hiszen ha már az én szövegeimet írod meg, megérdemeltem volna, hogy pontosan tudjam, mibe egyezek bele valójában.

Vagy a fene tudja... Lehet, hogy jobb lett volna, ha a kezembe sem kerül az az engem dicsérő ömlengésed, amivel végtére csak a magad eljövendő érdemét fényezed előre. Vagy tévednék? De mindegy is. Azért örülnék, ha elolvashatnám végül a tisztázataidat, ha már így alakult. Néhány dolgot előtte azért beszéljünk meg, a félreértések elkerülése végett.

Azt mondd, hogy valamiféle esszenciáját akarod csak mindannak meghagyni, amiről szó esik. Hogy neveket nem hagysz benne, és általában semmit sem, amit akárki kötni tudna valamihez. Kiváló, úgysem a történet, hanem ami mögötte meghúzódik, amit megnyit vagy felkavar, egyedül az számít. Igen. Olyan lesz, mint a regények és filmek, amelyek úgy kezdődnek, hogy a mű valósággal kapcsolatos egybeesései csupán a véletlen művei, a szereplők pedig egytől egyig a szerző fantáziájának szülöttei. Esetleg akkor lehet egy kis keveredés, amikor kiderül, hogy a fantáziád meg a valóság terméke. Ez a szememben mindig egy mínusz pont bármely remekművet nézve is, de olykor valóban fontos. Vagy legalább hasznos...

Azt nyilatkozod, hogy a leendő kötet *A bárzongorista vallomásaiból* címen fog várhatóan megjelenni. Elismerem, jó cím. Vagyis inkább olyan cím, ami elad. És az az elsődleges. Pedig a világirodalom hány híres műve tartalmazza címében, hogy vallomások, confessions, confessiones, amelyeket e mellé képzelhet a tájékozottabb olvasó, és amelyeket mostanában a kutya sem olvas. És a kevésbé kifinomult ízlésűek számára is sokat sejtet: vallomás. Szerelmi vallomás, hétköznapi romantika, bűnbánat és leskelődés, a lelkek kirakodó vására. Talán tiltakoznom kellene összességében a vallomás szó ellen, de nem teszem.

Tiltakoznom kellene a bárzongorista ellen, még jobban, talán, hiszen konkrétan bárzongoristaként háromszor vagy négyszer néhány hónapig kerestem a kenyérre valót. Többet voltam betanított munkás is annál, persze, hála Istennek, az sem voltam sokáig. Igazából különböző hivatalokban voltam többnyire alkalmazott. Elismerem azonban, hogy az *Egy közalkalmazott vallomásai* címen megjelenő mű inkább valami pamfletre utalna, mint komoly dologra. De ki tudja, az legyen a második kötet címe...

Márpedig ahogy itt ülsz és figyelmesen hallgatod, miket hordok össze, komolynak látszol, tisztelettelűnek. Arcodra jelentőségteljes várakozás ül ki, mikor hangzik el a következő, a minden eddiginél mélyebb

bölcsesség. És én eleget téve a te tudatalattidból sugárzott feszültségnek, koraszülött, szétfolyó szentenciákat mondok erről-arról. Neked felcsillan a szemed, mint egy jó tanítványnak, aki alig várja mestere halálát, hogy a helyére álljon. Arra a helyre, amelynek kitiprásában aktív szerepet játszott.

Pedig jobban tennéd, ha mindezt törölnéd a véglegesítéskor. De igaz, akkor mi maradna? A semmi... Szép mondatok a semmiről, olyanok, amilyeneket a tehetség, a tanult, esetleg az ihletett, de a szellem jelenlőségét nélkülöző, esetleg arról mit sem tudó alkotók hordanak össze. Annak is egy szomorkás, lemondó változata. Mese az öreg, kiábrándult sztárról. A bárzongorista vallomásait diktálja. A rendes közalkalmazott unokáit boldogítja okosságaival. Nyári délután egy gesztenye vagy egy diófa alatt, a kert végében, a gyerkőcök cukros levet isznak, az öreg meg meggybort. Ezzel szemben a bárzongorista magtalanul, örökké kómásan, szarkasztikus maga siratásban részegeedik le nap mint nap, miközben egy fiatal lánynak mindenféle hülyeséget hord össze, amit aztán megfelelő marketinggel el lehet adni néhány száz példányban.

Legyen csak bárzongorista, és legyen csak vallomás... Talán igazi híredet alapozod meg vele, talán fölöslegesen töröd magad, ki tudja? Mondom, ha nincs jobb dolgod, szívesen telebeszélek neked százötven oldalt. Vagy kétszázat kérsz? Háromszázat, vagy még többet? Menni fog, de most menj, eredj, lányom! Elfáradtam, le kell dőlnöm egy kis időre.

* * *

Tegnap a rádióban hajdani kávézókról és hajdani törzsvendégeikről beszélgették újra. Egyszer, az elmúlt napokban te is kérdeztél felőlük. Mondtam, hogy milyen emlékeim vannak egyik-másik helyről. Biztos előkerül múltam homályából majd egy-két konkrétabb történet eljövendő beszélgetéseink során. De ha nem, az sem baj.

Szóval szerettem a kávézós-klubos létet – egy darabig... Sőt, ha ahhoz hozzáveszem azt, ahogy tehetséges parasztyerekként tizenhat évesen, némi kényszer árán, de hatalmas várakozással felkerültem a távoli, misztikus Budapestre, ahol elámultam mindenben, akkor azt mondhatom, azon helyek egyike-másika volt álmaim netovábbja. Nevemen szólítottak azok, akiket addig csupán újsághírekből ismertem, hangjukat pedig legfeljebb a rádióban hallottam. Mert tényleg úgy volt, hogy ha valami készült vagy valami történt az országban vagy a világban, akkor arról ott lehetett leghamarabb pontosnak látszó ismereteket beszerezni. És egyáltalán, ha valami történt a fővárosban, akkor az szinte biztos valamelyik asztaltársasághoz volt köthető.

Persze, kívülálló maradtam, ez hozzátartozik az igazsághoz, valahogy így sikerült... A művész, aki művészeket szórakoztat, maximum másodrendű, de mindenképp körön kívüli. A halkuló zenében épp csak tudomást szerez valamiről, amiről talán végérvényesen lemarad. Azok voltak a legrosszabb perceim, amikor valamelyik fakezű művész úr odakéredzkedett a hangszerhez, mert hogy játszhatná támadt. Azt az üdvivalgást pedig le sem tudom írni, amit egy-egy új szerzeményért akárki kapott. Pedig többnyire lopottak az utolsó szálig, olyan kortárs, külföldi előadóktól, akik hozzájuk valahogy eljutottak, de a szélesebb közönség elé már nem.

A kezdeti lelkesedésem néhány hónap alatt szertefoszlott. Fél év és megannyi frusztráció után már felfrissülést jelentett, ha a környék valamelyik kultúrházának rossz pianójából kicsikarhattam egy új szerzeményt, vagy akárminek az eredeti változatát lakodalmakon, bálokon. Annak a hallgatóságnak nem volt semmiféle előműveltsége, de az ő tapsuk többet jelentett, mint amazoké, idefent. Persze akkoriban fogalmam sem volt, hogy az a zárványféle, néhány muzeális értékű hely miképp létezhet egyáltalán a kommunizmus idejében.

Tehát mostanság, a hatvan felé nem csoda, ha elfog az a rosszullét, amely akkoriban levakarhatatlanul ült a nyakamra. Csupán furcsa, zsidbadt hangulatot eredményezett egyszer, másszor meg iránytalan, vak dühöt hozott a felszínre. Hányok az ömlengésektől, hogy a kávéházak így meg úgy! Persze a kávé azt szeretem. Milyen ritka volt a kávé fiatalságom idején, mekkora kincs volt!

Gyakori jelenet filmekben a töprengő, a nagy cselekvés előtt álló vagy épp unatkozva váró hős, pláne hősnő, aki cigarettafüstben ül és kávé kortyolgatva pózol. Ezt kiváló kapitalista fényképezők, világosítók, vágók és persze rendezők és színészek olyan nagy-szerűen adagolták, hogy munkájukat bármelyik propagandista megirigyelhette volna. Valami etüdökből álló, rekviemféle film is készült erről mostanában, azt majd megnézném...

Aztán azokban az időkben, amikor bejáratos voltam a kávéházi páholyokba, és valóban, bárokban zenéltem,

rabjává tett az alkohol, és cinizmusával megfertőzött az a légkör. Rászoktam a dohányzásra is. Pedig mindig rosszullét kapott el, ahányszor csak kinyitottam magam előtt egy áthatolhatatlan füstbe nyíló ajtót. Akkor rágyújtottam a küszöbön, egy lépéssel arrébb le-tüdöztem az első slukkot, az ajtó becsukása előtt pedig mély lélegzetet vettem a huzatban összekeveredő kinti és benti levegőből.

Édenkert II.

Az az igazság, akárhogy csúrrjük-csavarjuk, a háború előtti kávéházak Budapest-je halott volt. Az a szellemi frissesség, amit anno árasztott, lekoszlott áporodottsággá változott, amely mögött az akkori rivaldafények hősei többnyire csak tengődtek két szerep, két műsorszám, két megjelenés között. Lelküket eladták, a pózolás és a nagyzo-lás lehetőségéért; valaki tudatosan, valaki nem, de mindenki betegesen. Aki életét és ép értelmét komolyan menteni szándékozta, mind elmenekült vidékre, külföldre, de legalábbis, ahogy teltek az évek, egyre inkább elmaradozott azokból az élőhalott társaságokból.

Viszont a maradók közül, akik a mostani művészvilág krémjét kinevelték, és arcot, nevet tákoltak nekik, talán mindenki elhitte, hogy ha nem a kommunisták vezeték Magyarországot, akkor sosem jut el azokba a messzi falukba az áram... Ezeknek a bűne, akik nem többek egy Ignóus Pál egyre üresedő visszhangjánál, hogy Magyarországnak máig nincs önálló és mértékadó értelmisége.

* * *

Semmi különös, csak szendergek és gondolkozom. Gyere nyugodtan. Ez a forróság kikezdi amúgy sem hibátlan egészségem. Persze sokat iszom. Bort és vizet, tisztán. Ritkábban kevertem. És lassan átváltozom valami tudományos-fantasztikus lényé.

Van Kafkának az a novellája, tudod, lehet hogy olvas-tad, nem emlékszem a címére. Talán *Átváltozás* vagy ilyesmi, lényegtelen – a gondolat szempontjából... Már arra sem emlékszem, mi a története. Csak a kép van előttem, ahogy a koma bogárrá változik, és megdöglik. Meg lett írva ez egész máshogy is, Lem írta, de annak a

novellának a címére végképp nem emlékszem. Az olyan üldözéssel, de mindkettőnek az az alapja, hogy a már felismerhető, már folyamatban levő öntudatlan, szellemi átváltozás kényszere alatt sem találják meg a személyiségük átalakulásához szükséges lépések irányát.

Átváltozunk mindannyian. Arra gondoltam, hogy ezek az átváltozások szinte kivétel nélkül úgy végződnek, hogy beledöglünk. Bár mi, szerencsésebbek közben kedvünkre zenélhetünk, festhetünk és írhatunk. Én már beledöglöttem, te még nem, azért mondom el ezt most, a síron túlról. A hernyó bebábozódik, ha eljön az ideje, és lepke lesz. A nyűből légy lesz. A fűregből, pajorból bogár, és mi férgek vagyunk mindannyian.

A gyerekség végén, ahogy felnőtté válunk, egyúttal imágóvá válunk. Öntudatosak leszünk, büszkék és elhatározottak. Tettre készek és akaratosak leszünk, elveink lesznek és elhatározásaink és terveink. Minden adottá válik ahhoz, hogy bogarak legyünk. Pattanóbogarak, eszelények, virágbogarak, cserebogarak, futrinkák, bödék, galacsinhajtók, akármik. Csinos, keményhátú bogarak, a rothadás jeleivel.

De mi lárváknak akarunk megmaradni. Zavaros, igaz? Férgék akarunk maradni halálunkig, gondtalan, felelőtlen, szabad nyüvek. Csakhogy ahogy a természet rendjét a bogarak, úgy a teremtés rendjét az emberek nem hághatják át büntetlenül. Kifejlődünk néhány részleges vagy teljes átváltozás után, mert nem maradhatunk meg lárvának. De ha úgy hisszük, hogy hétköznapijaink nem zavarhatja meg a teremtés követelő rendje, és mi megmaradhatunk lárvá állapotban, nagyon tévedünk. És egyszerre rájövünk, hogy kifejlett bogárrá változtunk, imágóvá, és ha nem hajlunk meg a változás előtt, akkor meghalunk. Elbujdoshatunk, de utálatosak leszünk.

A többi maga elől elbujdosott rohadó, alig élő bogár előtt, magunk előtt, de leginkább a férgek előtt, akik nem restellik ránk vetni magukat, nem tudva, hogy aztán ők következnek. Holott amikor imágóvá válunk, emberszerűségünkben éretté, csupán akkor nyílik meg számunkra a lehetőség, hogy az életünket a teremtő képmásaként éljük meg. Az önálló, szabad, felelősségteljes életre, amire pedig képtelenek vagyunk, amitől reszketünk, és amit végül lehetetlenként könyvelünk el. A próbálkozókat kinevetve, megvetve mondjuk, az lehetetlen. Kimondjuk, hogy hiába változtunk bogárrá, képtelenek vagyunk az életünket máshogy megélni, mint visszagubózó lárvá létben.

Ez az igazság, és erre inni kell. Az ágy alatt fekvő rohadók és böleselkedők. Döglött vagyok, hiába élő. Hiába nyitom fel a zongora fedelét, dallamaim már egy dög bűdös páráiként szállnak fel. Nem érted? Nem találsz kivetnivalót a szavaimban? Menekülnél?

Írj majd kommentárokat hozzám, ha közreadod a felvételeidet, de jegyezd meg, te most még nyugodtan tobzódhatsz mit sem sejtő lárvá voltodban. Még van talán tíz évéd is, míg egyszerre észreveszed, hogy valamikor bogárrá lettél a megszokás nyugalmi állapotából ébredve. Gondold meg, általános reakció a menekülés. Ágy alá vagy a messzeségbe, holott az nem volna törvényszerű. Menekülés kívül és menekülés belül, holott higgadtan körbenézve megállapíthatnánk, miért vagyunk pontosan itt. A válasz megszerezhető...

* * *

Szia! Régen vársz már a felvevőddel? Hát ezt vedd akkor. Lehet, nem hiszed el, mi történt! De előtte még elmesélem, hogy mi jutott az eszembe rögtön az iménti közjáték után. Minden történet tízezerféle... Még az egyetlen mondatban, egyszerűen, világosan és látszólag félreérthetetlenül megfogalmazható történet is az. Odament, arcon csapta, az meg lelőtte – romantikus, tanulságos, félelmetes, nevetséges, fantasztikus, abszurd, nonszensz, és így tovább a mindenségig...

Talán valahogy ennek a nézetnek az általánossá válása is közrejátszott a posztmodern felfogásban, amellyel végképp feleslegessé vált a történet, azzal együtt pedig feleslegessé vált mindennemű tárgyak hosszadalmas leírása. Zárójelben annyit jegyeznek meg, hogy talán saját tehetetlenségük mozgatta őket e véleményük megformálásakor, hiszen azt átláthatták, hogy újat írni csaknem lehetetlen. És pláne fölösleges. Mérgező! Vagy ki tudja, talán a Kassák szavaiban kicsapódó definíció mégis igaz lehet?

Fő a hangulat, és a hangulatváltozások hű visszaadása, a lelki folyamatok leírása, akár az önboncolás árán is, a művészet kibebelezése árán is és a szépre, jóra éhes közönség szétkergetése árán is. Csak annyi, amennyi feltétlenül szükséges valami egyszerű szövegösszefüggés megtartásához – vagy annyi se? Mert aztán persze azt is kitalálták, hogy az összefüggő szöveg maga is felesleges. Megint más a személyesség, de azt elég kevesen vállalják egy egész művön át fenntartani, pedig talán senki se képes.

Elég, ha nyomot hagyunk a papíron. Tintanyomot vagy festéknyomot – mindegy. És persze elég is, valóban, csak máshogy. Valaki azt mondja, a legjobb, ha rögtön egy szaros tenyéryomot, valaki más pedig bólogat rá. Bólogatók mindig lesznek... Hiszen állhatna minden, már az önkifejezés jegyében fogant műalkotás szaros kezek nyomaiból papíron, vásznon vagy falon – így okoskodnak a barlangrajzok számukra felfoghatatlan kifejező erejében gyönyörködő lelkek. Persze, annyira azért nem barbárok – vagy legalábbis a

galéria-tulajdonosok kísérik őket azon isten adta állapotukból – hogy ne tennék hozzá: láthatók rajtuk az alkotó zsenik jól kivethető ujjlenyomatai. A gazdaság az önkifejezés újabb fordulatai miatt sem lassulhat.

Na, de hadd ne untassalak botcsinálta esztétikával... Szóval, ahogy becsukta maga mögött az ajtót a teli szatyrokkal épp hazaérkező Pilu bácsi, fogtam az üres szemetest és rohantam felfelé, mert alig bírtam visszatartani ezt a görcsös, rohamszerű nevetésemet. Aztán majd elmondom azt is, miről beszélgettünk, de előbb ezt. Magunk között is, bocsánat, nagyon utálok magam, amikor így kinevetem őt vagy akárkit. Nemcsak azért, mert a helyzet adódhatott volna valamiképp fordítva is, mint ahogy talán sokszor én vagyok bárki számára nevetséges. És az is lehet, hogy rajtam kívül az ő megjelenésében sokan nem találtak volna kivetnivalót...

Pilu bácsi fekete napszemüvegét a feje tetején virító, tüskésre nyírt őszes hajára toltta. Vörös-fehér, nyútt pólóján orrszarvú díszelgett, egy hatalmas verejtéktócsában állva. Vászon térdnadrág volt rajta, és egy levágott szárú gumicsizma. Zsákszatyraiban azokhoz hasonló fehér-kék-piros kisebb zacskók voltak. Na de most jön a lényeg! Mintha csak a gyarmatokon találkoztunk volna, két bennszülött, ő és én. Két különböző, egy kiháló- és egy születőfélben levő fajta javakorabeli mintapéldányai. Ő az alkalmazkodó, én az arra képtelen. Én a büszke, csökönyös, ő a minden mindegy alapon meghunyászkodó. Én, aki elvesztem, ő, aki megtartja magát; kihalni pedig kihalunk mindahányan, szó nélkül.

Ahol kevés a fantázia, a történeteket az életből vett részletekkel kell megtoldani – ezt az újságírók tudják a legjobban. De hol a határ az én és bárki más története között? Néha én is azon kapom magam, hogy idegenek történeteire emlékszem úgy, mintha velem estek volna meg. Olyankor eltöprengök azon, hogy talán mindegy is, hogy kivel mi történt meg, mikor és hogyan. A gyarmatokon összeakad két öreg vadember, megszokott rituálé szerint viselkedve méregetik egymást, aztán elválásukkor mindkettőben az az édes tudat alakul ki, hogy íme, ő mennyivel különb a másiknál. De mivel is kezdtem volna, mivel is, ami ennél fontosabb? Így csak újra az derült ki, hogy senkinél sem vagyok különb.

Várjunk csak... Igen. Szóval, ha hiszed, ha nem, az öreg Pilu bácsi személyében máris akadt egy rajongód. Kérdezte nagy bocsánatkérések közepette, hogy talán én volnék az a bázongorista, akinek a vallomásait olvasta az újságja hétvégi mellékletében. Mondtam, bizony, én vagyok az, de aki leírta és átfésülte az egészet, az az a hölgy, ha esetleg látta – mert biztos, hogy kifigyelt már téged földszinti kukucskálóján át –, aki hol két-háromnaponta, hol két-háromhetente jön el hozzám.

Erre azt mondta, hogy adjam át szívélyes üdvözlését, és kérem fel, menne be hozzá is, mert ő végtelenül érdekes történeteket mondana el az életéből. Mondtam neki, hogy átadom. Erre hamar előadott párat. Megjegyezte, hogy ezeket beküldte már annak a hetilapnak a szerkesztőségbe, amelyiknek előfizetője a felesége. Azt mondta, hogy abban is remek történeteket közölnek, szórakoztatókat és komolyakat vegyesen, de valamennyi elgondolkoztató. Aztán hozzátette, hogy mintha az övéi közül is hoztak volna már. Persze, erre csak később jött rá, mert a nevek nem voltak ismerősek számára. Azóta haragszik rájuk.

Valószínűleg lesikálta hálószobája faláról a szaros tenyéryomokat.

* * *

Ülj le, ahova tetszik, és kérlek, ne szólj. Ez Pachelbel. *Hexachordum Apollinis*. Az európai zene egyik csúcsa. Nem is lehet róla mit mondani. Nem tudok. Számtalan előadótól, számtalan orgonán hallottam, pedig nem tartozott sosem a sűrűn játszott művek sorába. Még egy negyedórát legyél csendesen. Hallgasd. Vagy el is mehetsz, ha esetleg nem tudsz eléggé lelassulni így hirtelen.

Tudom, hogy mindig pörögsz. Meghülyít ez a világ, ismerős. Engedi, egy-egy pillanat kémlelőnyílásnyi hasadékán át, hogy meglásd nyomorúságos, zavarodott életed, magad. Megörvendeztet olykor, de többnyire mégis elkeseřit. Ez mintha mindig így lett volna... Kis idegen csírái ott vannak benned, gyökereik húsod marják, a szerelem szenvedélyét oltják véredbe, és te nem találsz gyógymódot kiszakításukra. Túl sokáig tartana az elvonókúra, és azt a luxust, hogy félrevonulj arra az időre, nem engedheted meg magadnak. Mese, sehol sem életképes kifogás. Hallgasd ezt, vagy menj el, és gyere vissza húsz perc múlva. Ha hozol egy üveg bort, az még jobb. Vagy maradj, nem számít semmi...

Egyszer egy részletet eljátszottam belőle, zongorán, természetesen. Saját átiratomban, ha mondhatom, és miért ne mondhatnám, ilyen fellengzősen. Büszke voltam rá, és vártam a dicsérő kritikákat, miután elmondtam a hajnali, néhány fős publikumnak, hogy mit hallottak. Nem értették. Persze, az én fajtából valók voltak, falusi parasztgyerekekből lett ateista hivatalnokok és tiszték – csupán származásunkban voltunk közös nevezőn. A tehetséget bizonyos rostán átnyomó, aztán felkaroló hatalom engem ignorált, mert megbízhatatlan voltam. Előbb az alkoholizmus, aztán a megvilágosodásom, a sorozatos megvilágosodásaim miatt.

Templomot öt éves korunk után csak kívülről és mesziről láttunk. Orgonát legtöbbször sosem hallottam. A zene nem jelentett semmit. Ezt jól jegyezd meg, akinek a zene

nem jelent semmit, az akármit mond, számítón és mereven ragaszkodik semmitmondó céljaihoz, amelyek bármilyen fontosnak is tűnnek, valójában csak vásári hazudozások. Akinek a zene nem jelent semmit, az lélektelen, felesleges ember. A zene az a szubsztancia, amelyik a világ koszával egy görcsbe rándult lélek leguniverzálisabb oldószere, nigredó és athanor. Ma persze a zenét is csak hazudják, mint a humort és az őszinteséget.

Ez a kívülállás megnyugtat. Igyekszem a világ dolgaira nem reagálni, sem elismerően, sem neheztelően. Igyekszem életemhez mérten indifferensnek tartani a világ eseményeit, a hozzám eljutó híreket. Meggyőződésemmé vált, hogy ez végtelenül jó hatással van az ember lelkére, testi egészségére, ha egyébként egzisztenciálisan megteheti. A lényeg, hogy ez az igyekezet ne legyen görcsös, hanem olyan, mint egy gyakorlatsorozat, egyre többet, egyre mélyebben, egyre lazábban.

Ha nem volnék arra képes, hogy azt mondjam, nem foglalkozom mindazzal, amit életnek is mondanak, igen helytelenül, akkor biztosan magával ragadnának kiüjlő szenvedélyeim, és képtelen volnék különbséget tenni, csakúgy, mint azelőtt, fontos és lényegtelen dolgok között. Mennék, égnék, hajráznék mindenhol, és elsikkadna mindaz, amit mostanáig felépítettem. Mégis, ha mint az a százados, úgy invitálnám Jézust, mondván, Uram, nem vagyok méltó, hogy az én hajlékomba jöjj – félek, az lenne rá a válasz, hogy jól mondod. Mert nincs benned alázat...

Hallatlanul nagy igazság az, amit innen is, onnan is hallok, olvasok, vagyis, hogy ez a kívülállás büntett az emberiség ellen. Büntett, amennyiben nem osztom meg mindenkivel, mindenféle azt, amiről úgy gondolom, hogy a világ javára válna, épülését szolgálná. Azért mégsem gondolom, hogy egészen tévúton járok. Neked elmondom, ha gondolod, tovább adod, ha gondolod, elhallgatod a bűvópatakok természete szerint. Elvégre csak egy öreg semmirekellő vallomásai ezek, akárhogy nézem. Számból, a legnagyobb bölcsesség is csak önsajnálát, vagy olyasmi.

Aztán beszélek egyszer majd Telemannról is...

* * *

Pátosz. Gyere be nyugodtan, aztán ha gondolod, kísérij el. A temetőbe megyek, évente négyszer-ötször szoktam. Körbekapálom a fiam sírján tenyésző bokrokat, közben nekikeseredek, elbögöm magam, aztán leülök egy padra. És bizonyítgatom a világ legnagyobb marhaságát, hogy személye nem jelent nekem semmit. Az ember mindig a legátlátszóbb hazugságokhoz képes a leginkább ragaszkodni. És miért? A semmiért... Ez többnyire a hitetlenség legbiztosabb jele.

Talán annyi idős volna, mint te. Ő az, egyébként, akiről végképp nem szoktam beszélni. Hazajött meghalni húsz-egynéhány évesen, menthetetlenül, agydagattal a fejében. De ezt inkább hagyjuk ki, csak neked mondom... Persze, te meg joggal hihetnéd, hogy csak kitaláltam ezt. Beszédébe minduntalan francia szavak keveredtek. Abbeli szilárd elhatározással érkezett, hogy a szülőföldjén kell meghalnia. Akkor keresett és talált meg, amikor a börtönből, ahol mint hazaárulót őrizték, valami kegyelemfélével kiengedték. Akiknek dolguk van egymással, azok mindig összefutnak, egymásra lennek – ez a gondviselés csodája. Akár öröm, akár bosszúság, de mindig véletlenek sorozatába van öltöztetve.

Orvosi papírjait lefoglalták, mintha hamisított jogosítványok, belépők lettek volna az ígéret földjére. Aztán elismerték, alátámasztották a kinti diagnózis helyességét. Ezért úgy halhatott meg, hogy nem hurcolták meg, mint némely egészségesen, vagy csak lelkileg összetörtten visszatérő hazánkfíát. Máig sem tudom, miképp akadt a nyomomra. Igen, a gondviselés, az isteni terv, említettem. Még járnai sem tudott, amikor az anyja magával vitte Jugoszlávián át. Ma már kimondani is milyen furcsa: Jugoszlávia – mert azt, hogy fiam, naponta kimondom. Adyval beszélgetek a fiúkról, azon vitázva, hogy melyiköknnek rosszabb...

Olykor aztán elüldögélek még odakinn egy padon, elbeszélgetve egy-egy bármi-történjék-a-temetőbe-kikell-menni öregasszonnyal. Némelyik valóban nagyon kedves és odaadó szerető lehetett. Van, amelyikről el tudom képzelni akár azt is, hogy élethosszig szerette az urát. Azt biztosan tudom, hogy engem szeretett a feleségem, csak amikor úgy döntött, hogy kimegy, akkor haltunk meg egymásnak. Ez ma talán már nevetségesen hangozhat, a fene tudja, de igaz. Sosem váltunk el papíron, csak akkor az egyszer, szóban. Baranyai szülőfalujában, egy hideg márciusi napon. Az ilyen elválós napok, ha megfigyelted, mindig hidegek, hidegebbek az évszak átlagánál. Van ebben valami természetellenes...

Olyan világosan emlékszem egy képre, mintha filmen látnám. Hitte, hogy hamar elmúlik a kommunisták ideje, de nem élte meg. Egyszer, talán '93-ban, de lényegtelen is, utánajártam. Az egyetlen létező nyomon eredtem neki. Volt a faluban még valaki, egy gyerekkori barátja, aki akkor vele egy csapatban kelt útra. Kurta volt a beszélgetésünk, de azt értésemre adta, hogy biztos benne, nem szívesen találkozna velem még egyszer. Azóta kiderítettem, hogy egy francia falu temetőjében nyugszik.

Hófoltos március volt. Az előző napok valamelyikén apóssal kimentünk ibolyát keresni. Szedtem egy nagy csokorral neki, és megígérttem vele, hogy kiveri a

fejből a disszidálás gondolatát. Végtelenül naiv voltam, hittem minden kimondott szóban. Azt hiszem, ez nagyjából most is így van. Hittem a megejtő nézésekben és a lapos, kihívó pillantásokban, és hittem mindenben. Pedig a csomagját, mint utóbb kiderült, már előző nap este elvitte és felpakolta a faluban lakó sofőr háza előtt álló buszra.

Annának hívták. Világoszöld szövetkabát volt rajta. Bokáig érő, drapp, hímzett bársonyszoknyáját hosszadalmas sorbanállás után vette, Pécsen talán. Andriskán egy sűrű mintás kék kabátka volt, kék kötött sapkája homlokába volt húzva. Bordó nadrágja térdére egy szürke egér volt felvarrva, prémes csizmája himbálózva lógott anyja derekánál. Pufók arcát hamar kicsípte a lengedező, hűvös szél. Sokáig nézett hátra, rám, és én csak azért nem ordítottam fel fájdalommban, mert hinni akartam, hogy jobb életük lesz, mint itt. Ez a hit tartott sokáig józanul, a kép, ahogy szállnak fel a buszra.

De miféle józanság volt az? A bányában dolgoztam akkor, talán három évet, mint villanyszerelő, ott sok szakmát kitanul az ember. Estéknént játszottam, de kezem, ujjaim egyre nehezebbek. Három évig hiába vártam, nem kaptam hírt róluk, ezért arra az elhatározásra jutottam, hogy átzenélem és átiszom magam az életen. A világ nagyobb dicsőségére, valami csodára várva. Abban az időben szárnalmas lumpenné züllöttem, és semmi nem érdekelt.

Persze ez így pontatlan, de kifelé belőlem nem látszóhatott több a részegen kívül. Szerencsémre, minél ittasabb voltam, annál felszabadultabban tudtam eljátszani a könnyű napi és örökzöld slágereket, és annál nagyobb beleéléssel. Valami azért születőben volt bennem, ami megtartott, átsegített anyai éven. Mostanában pedig egyre gyakrabban jutok arra a megállapításra, hogy a fiamnál soha nem lehetett volna fontosabb az életemben senki, ha itthon maradtak volna...

* * *

Gyere be nyugodtan. Gyere erre, a konyhában vagyok. Főzök. Marhapörköltet. Mostanában ez a kedvencem. Tudod, úgy szeretem, ha a hús már kezd szétfőni. Jó illata van, igaz? Ebédelsz velem? Teríts meg, addig szóval tartalak...

Szóval. Néztél már tükörbe úgy, hogy nem a tested, az arcod, a bőröd nézted, hanem a saját szemedbe néztél, mintha valaki máséba? Jó, mosolyogj! Pedig komolyan kérdezem. Igaz, hogy te nő vagy, és vagy harminc évvel fiatalabb, mint én, de azért kíváncsi lennék arra, hogy vajon te is ugyanazt a vadállatot látod-e, akit én? Ne vess, és nyugodtan nézz a szemembe... Neked úgyse fog előbújni. Mások és más állatok jönnek sorban,

köztük valahol én, de az nem. Azt a megkülönböztetett vadat csak én láthatom.

Láttad-e már esetleg úgy a benned lakó vadat, hogy miközben beszéltél magadhoz, átszaladt az íriszed színei között, és mint egy félfő szarvas, bevetette magát táguló pupillád feketéllő vizébe? Mert én először így pillantottam meg. És jött felém, az ember, aki vagyok, meztelenül, aztán eltűnt.

Kis lángocskákká változott, szétfoszló szivárványszínű lángocskákká, és a lángok állatokká változtak, tulajdonságaim szerinti állatokká: birkává egyik, papagájává másik, aztán kecskévé, kígyóvá, disznóvá, majommá és féreggé. Mindegyik előlépett, grimaszolva felém köpött néhány szónyi gondolatot rólam, és távozott. Lánggá változva, szemrehányón vagy lesajnálón.

Totemállatok. Az extázis kihúzza őket isten ege alá: sasok, medvék, teknősbékák és őzek. Ott táncolnak talpig emberbőrben, dübörgő dobok gyorsuló ritmusára a tűz körül. Mi pedig megfélekedtünk róluk. Róluk is... Néztél így tükörbe? Nem hinném, hogy a nőkben is ott lakna az a vadállat, mert a nők eleve a férfiakban laknak. Engem testvérenek szólított, és sokáig nézett szomorúan. Azt is tudom, mit mondott volna.

Egy szétbontott g-moll akkordot éreztem a véremben lassan vibrálni, mintha egy hatalmas teremben egy magányos négyes húzta volna. Benne pedig ott volt egy hegedűre és zongorára álmodott kettős verseny lassú tétele. Éles trombitával, a hegyek magasában tompán lebegő vadászkiáltással és a pokol városából elődumogó dobokkal. Lassan húztam arcomon a borotvát.

A szarvas üzött rohanásából egy pillanatra megtorpanva rám nézett. Hideg lehetett odabenn a fák között. Fújtható lehelete percekig szállt felém. Azt hittem, kibuggyan az üvegen át, mint valami furcsa, aranylós könnyecsepp. Torpanása után öngyilkos módjára vetette bele magát a fekete mélységbe. Így öregsünk...

Előjönnek sorban az én lényei, hogy meghaljanak, és egyre kevesebbek leszünk. Ki lesz az utolsó, aki velem együtt hal meg majd? Egyre szürkébb és vizenyösebb lesz a szem, egyre kevesebb állatnak ad rejteket, de most még titok, hogy megőrülök vagy elsorvadok. Most még titok, hogy melyik téboly visz magával, ha nem választok időben magamnak egyet a vadak közül.

Én a szarvast szerettem volna, vagy valami nemes ragadozó madarat, de félek, hogy a majom marad, vagy a kecske. Ha nem a szarvassal halok meg, akkor talán a többi mindegy is... Megterítesz, ha megkérlek? Nincs leves, csak ez a pörkölt. Na egyél egy tányérral! Vagy ha nem, hát nem.

Állok a tükör előtt, és a szememben megpillantom a végtelen világot, amelyet a jó isten úgy szeretett, hogy

feláldozta érte egyszülött fiát. Érted ezt? Végtelenül jelentéktelen és hiábavaló lesz minden, amint egyszerre megpillantom az engem élő teremtést, amelyikről aztán rögtön meg is feledkezem. Te szaladsz a pénzed után, én meg a borom után, és azt hisszük, hogy büntetlenül megússzuk a magunkkal való szembenézés elkerülését, pedig nem. Keserves lesz. Annál keservesebb, minél jobban elodázzuk. Végül már csak egy valaki fog viszanézni ránk, rám, és félek, hogy nem az a szarvas lesz, akit én úgy megtartanék magamnak...

* * *

Emlékszem egy másik nyári történetre, pedig lehet, hogy ez nem velem történt meg. Gyerekek voltunk, olyan hat-nyolcéves formák. Hirtelen jött nyári eső után mezítláb tocsogtunk a szekérek alakította földúton megállt gőzölgő pocsológyűlésekben. Szedret szedtünk az árokparton, és valami mozifilmről beszéltünk, amit közülünk senki sem látott. Érdekes, ha végiggondolom, emlékezetem legszebb napjai között talán egyet sem talállok, amelyik ne volna legalább érintőlegesen valami kinti, természeti idillhez köthető.

Cigányok jöttek az erdő szélén levő lakásaik felől a faluba, akiktől mi nagyon féltünk. Szurtos arcú, nagy bajszú emberek, óriási karimájú kalapban, hátukon zsák, batyu. Visító nők visító gyerekekkel. Mintha ünneplőbe lettek volna öltözve, mintha ünnepre készülődtek volna, és mintha furcsán ünnepélyes, nyekergő hegedű szólt volna, talán a fák közül, vagy egyenest az égből.

Estefelé tüzet gyújtottak a félig földben álló kunyhók között, nótaszóval vacsoráztak, és ha olykor észrevettek minket, barátságos szóval hívtak maguk közé. De bátorságunk sosem volt odamenni, habár néhányan az idősebbek közül olykor kiléptek a fák árnyékából, és nézték a felfoghatatlanul örökké jókedvű társaságot. Azok pedig a saját nyelvükön mondtak valamit, és hangos hahotázásban törtek ki. Mint a távozni készülő idegenek utolsó éjszakájukon.

Évekre rá hallottam a falusi pletykát, hogy elköltöztették őket Pécsre meg Tatabányára, modern lakótelepekre. Ennek igazán senki sem örült, sem közülük a szétszórt nagycsaládokban akárki, sem mások, máshol. Persze hogy nem bírtak ott megszokni. Elhagyták maradék nomád kultúrájukat, lelakták a lakásokat, aztán értetlenül szökdöstek volna vissza, amikor már nem volt visszaút. Egy ismerős család valahogy vissza tudott költözni a falunkba, de ők akkor már nem azok voltak, mint akik elmentek.

A férfi naphosszat a kocsmában ült, holott azelőtt dolgos ember hírében állt. Megjavított a házak körül bármit, amire megkérték, és mindig tudta, mit fogadhat el. Szomorú történeteket mesélt a városról, nagy csa-

ládjáról, amit szétszedtek a tudatlan hivatalok és előljárók az elvileg jót akaró tanácsadókra hallgatva. Aztán úgy hozta a sors, hogy állítólag betörték néhány házhoz, és valaki rajtakapta őt meg egy cimboráját. Elvitték, és többet nem láttam, nem hallottam felőle. Én is elkerültem a faluból egy jó időre.

Hanem évek múlva vissza kellett költözöm haldokló apámhoz. Elkapott egy nyári, meleg eső két falu között. Vastagon esett, alig láttam át rajta, de mintha őt, az öreg Bazsi cigányt pillantottam volna meg. A régi dűlőn egy taligát húzott, én pedig az új aszfaltúton bicikliztem szembe vele. És akkor olyan élesen vágott belém annak a régi nyári esőnek a képe, az egyszer savanyú, másszor édes szeder íze, ahogy évtizedekkel azelőtt, ismeretlen világokról fantáziálva, négyen-öten bandukoltunk a kinyíló és ránk csukódó messzességbe...

Aztán amikor hazaértem, rákérdeztem, hogy mi történt vele. Azt mondták, hogy rábizonyítottak valamit, és amíg ő ült, családja végképp szétszéledt. Bazsi bátyó pedig büszkébb volt annál, hogy ezt ép ésszel el tudta volna viselni. Persze a cigány büszkeség furcsa természetű. Ellentéte a miénknek, mert mi láttatni akarjuk azt, ők pedig nem. Nincs se szomorú nóta, se vidám dal. Nem tudom, mi igaz az egészszözl, és pontosan hogy volt, mert aztán a folytatódó betörések hatására éberebb lett a falu, és elkaptak valaki mást is, de mintha az a hír járta volna, hogy az öreg kiköltözött egy lyukba, ahonnan az élete elindult, és aztán afféle mezőőr lett, és a téesz erdeit, méheiteit felügyelte.

Apám meghalt, házat eladtuk, elköltöztünk, és habár cigány ismerősöm közben lett sok, kiváló muzsikuskok, érzékeny lelkűek, mégis, dolgom eggyel sem akadt, hogy azt mondhatnám, megismerhettem a fajtájukat. A nyári, boldog esőkről pedig azóta is mindig az a természetfeletti tisztaságú, bús kép jut eszembe. Talán, mert a cigányok valóban hasonlatosak voltak valaha a nyári esőhöz.

* * *

„Mihelyt megértettük, hogy semmik vagyunk, minden erőfeszítésünk csak arra irányulhat, hogy semmik legyünk.” Ez egy idézet. Simone Weil-től való, a huszadik századi misztikustól. Ezt nem Pilinszky fordította, de nem is ez a lényeg. Mostanában olvastam, és nem hagy nyugodni. Azt mondom, semmi vagyok, mert jól hangzik, és mert valamiképp megfelel a gondolkodásomat alakító esedékes körülményeknek. De aztán összezedem magam, és újra minden erőfeszitésem épp arra irányul, hogy semmi voltom feledjem, és ország-világ előtt bemutassam, hogy igenis, valaki vagyok. Valamire való vagyok. Vagyis hiába értettem, nem tanultam meg. Nem vált bennem élő, alakító tudássá.

Úgy tűnik, persze sokadszorra, hogy két ember vagyok, legalább két ember. És egyiket el kell veszítenem, hogy a másik megmaradjon. Egyik slágereket és könnyű dalokat játszik, a másik valami végtelenül boldog, szomorú siratót. Egyik magát kívánja, másik a megváltott világot. Egyik a népszerűséget akarja, a közkedveltséget, azt, hogy meghívják, játszassák, kérdezzék, bemutassák és ráismerjenek. A másik semmit sem akarva nyugalmat keres és csendet, békességet mindörökké. A közös bennük, hogy folyton mindkettő bakot ló...

És milyen kitaratóan vár a megmaradásra szánt örökösön kitagadott. Milyen lassan üt a billentyűkre, milyen hosszan kitarja a világot éltető hangokat. Azt hiszem, akkor lesz az ember keresztény, amikor ezt megértve követeli, hogy semmivé lehessen. Amikor képes minden alkalmat megragadni arra, hogy megint kicsivel kevesebb és hátrébb való legyen. Egy a legkisebbek közül. A többi nélkül csak duma. Értelmünk szerint mindannyian pogányok vagyunk, egészen addig, amíg semmik nem lettünk, hiszen úgy látom, hogy amíg valami láthatóként, felmutathatóként van belőlünk, addig az újra és újra kierőszakolja maga számára a valakiséget, létezése mindenekfelett való elismerését. Önáltatással, csalással, legfőképp a szellem letisztuló fogalmainak mindegyre való felkavarásával.

Ez az igazán megélt élet, amire képtelennek mutatkozunk, csak a kiáltás marad, az isten bárányához, aki semmivé levésével veszi el bennünk is a világ bűneit; annak a bűneit, aki nem képes kizárólag semmiségének elérését akarni, akitől csak a ritkán őszinte könyörgés telik: irgalmazz nekünk! Megbocsájtás és türelem: ezek nélkül nincs semmi. Aki megbocsájtani nem tud, az szeretni sem tud. Az a nagyszerű az evangéliumokban, ahogy felhív minket minden parancs és törvény feledésére, de persze ezt a bürokraták nem érthetik. Ezért tagadják is. Ahogy szavai azt adják tudunkra, hogy a lélek bűne az örökös meg nem bocsájtás és türelmetlenkedés, a természetlen önzés, mert mindaddig hiába ismerjük fel semmi voltunk, amíg nem tudunk megbékelni a feltétlen alázat szükségességével.

Én is mindig izgága voltam, és talán a mai napig az vagyok, ha olyan szituációba kerülök, ahol alvó büszkeségem sérül. És nem tudom, mi a jobb, elkerülni minden ilyen helyzetet, megfutamodni előle, ha úgy tetszik, vagy belemenni, mondva, gyakorlat teszi a mestert. A megfutamodás kétségtelenül hasznosabb, viszont valószínűleg ugyanúgy nem segít a semmivé levésben sem. A kihívás elfogadása pedig elbolondíthat, megmérgez, kinyitja remeteségemet, keresztülgázol rajtam, és megerősíti bennem azt, aki nem hajlandó semmivé válni.

Hazugság minden! A közönség kegyeiért, amiről persze tudom, hogy éppen a legnagyobb semmi, azelőtt képes voltam idétlen versenyekben megégni. Utána viszont hiába korholtam magam, hogy zongorázzal volna nyugodtan ott, ahol szeretek, ahol még évek múlva is emlékeztek rád, és pont azért, mert úgy látszott, hogy képes vagy a kevesebb akarására. A kevesebb csillogás, a kevesebb hangoskodás, a kevesebb hivalkodás, a kevesebb mámor, a kevesebb taps, a kevesebb ital, a kevesebb gázsi, a kevesebb festék akarására. Persze mindig csak a gondviselést emlegetem, az elrendelést, a tervszerűséget, de mi mást tehetnék, ha annyira magamon érzem mindenben ezek valóságos voltát?

Rohanjak a pszichiátriára, hogy bizonyítsák be, ez csak agyrém? Csak az elme kóros működése? Biztos találnék valakit, aki ezt szívesen megtenné, csak hogy attól nem lennék nyugodtabb sem, egészségesebb sem... Képzeld, itt lenne egy halom látlelet arról, hogy ez az ember miért nem tud eléggé szeretni, és én még közelebb érezném magam az örülethez, mint így, most. Nem, ehelyett inkább hinni akarom, hogy képes vagyok bármi elvesztésére, és kikérem magamnak, hogy inkább ne én döntsek józanságról és örületről. Hadd ne az ember döntsön! De ez lehetetlen...

* * *

Mindig várlak, de a napokban még attól is jobban vártalak. Rengeteget gondolkoztam azon, amit a múltkor, már elmenőben kérdeztél. Úgy játékosan, de mégis, időközön át. Vagyis szerintem melyik zene fejezi ki leginkább a XX. századot. A lelkületét, a lényegét, ilyesmi...

Azt hiszem, hogy a tangó az. Habár sok dalformát és stílust sorra vettem, valahányat elvettem. Soul, blues, ilyen-olyan dzsessz, reggae, rock, és ki tudja még, mi minden. Mindet el tudtam valamiért vetni, a tangó kivételével, és már nagyon vártam, hogy ezt elmondhassam neked.

Ne várj nagy értékelő beszédet, csupán egy példát, vagy inkább felfedezést hadd mondjak el. A század egy furcsa békeidőszak végével köszöntött be, aztán háborút hozott, amit gazdasági válságok követtek, és megint világháború, aztán béke, hidegháborús évek, háborúk szanaszét a világban, hogy végül valami furcsa, áramütött, euforikus békével búcsúzzon. De az előző század sem volt ettől rosszabb vagy jobb. És az azt megelőzők közül egyetlen egy sem. Valami állandóság kísérte az emberiséget végig az ismert történelem folyamán, és sokáig nem jöttem rá, hogy mi volt az. A töprengésem pedig a felfedezéssel zárult, illetve lett még zaklatottabb, követelt még nagyobb erőfeszítést tőlem a folytatáshoz.

Amit egy jó tangó adhat, ahhoz viszonyítva minden csak részleges. Részleges révület, részleges eksztázis,

részleges visszafogottság, részleges átélés, részleges álmodozás, részleges lelassulás, részleges felpörgés, részleges elgondolkozás, részleges kiüresedés, részleges szenvedély.

A felfedezésem a következő: az a valami, ami évezredekken keresztül kísérte az emberiséget, az emberi lélek volt. Kinevethetsz, én is jót nevettem ezen, aztán utóbb mégsem találtam olyan viccesnek. A lélek, mint csupán az emberi élet kísérőjelensége...

Az iskolában nekem azt tanították, és minden iskolában azt tanítják, ami egyúttal, mint egy nagy és régi hevület, ott van a modern világ mindent kierőszakoló szellemében, hogy az ember és az emberiség fejlődik, halad, összetettebb és bonyolultabb lesz, sokoldalúbb és nehezebben megragadható. És ez egy nagy hazugság, csakhogy annyira jól kimódolt hazugság, hogy elhiszszük, ráadásul vele még a lélek fejlődését is. Erre jöttem rá. A lélek, ha nem az emberben van, akkor benne van a tangóban, és az mindig tangó marad.

A lélek nem fejlődik, csak örökké más arcát mutatja, és mi, ahogy egyszer egyik, másszor másik arcát fedezzük fel a léleknek, valami irányt, fejlődést találtunk ki rá, holott az végig ugyanaz maradt. Érted? Azt hiszed, más ember lennél, ha ötven év múlva születesz, pedig nem. Azt hiszed, más lettél volna, ha háromszáz éve születesz, pedig nem. Azt hiszed, más lennél, ha gazdagnak, ha szerencsésnek, ha Amerikába születnél, pedig nem. Csak ugyanaz a téged kísérő, egyetemes lélek más-más arcát mutatta volna meg neked és a környezetednek.

Ez egyébként nagy változásokat átélő embereket megfigyelve nyilvánvalóvá válik. Amikor a makkegészséges ember óvja magát, féltve testét minden betegségtől, kórtól, bajtól, szörnyülködve, érthetetlen távolból néz a balsorsra. Aztán katt..., fordul egyet a

szerecse kereke, és ott fekszik a betegágyon, a felépülésben egyre kevésbé reménykedve, egyre inkább hozzászokva az újabb, nyomorult létezéshez, megtanulja azt elfogadni, megbecsülni, sőt átélni. Azt mondják, más ember lett, holott teljességgel ugyanaz maradt, csak a lélek fényei elsötétültek a bőrén. Így van ez mindenkivel, mindenben. És ez a zenében a tangó.

A lüktetés, a húzás, a szívdobogás a lélek, érted? Az egymásba gabalyodó, fel- és leszaladó, kiváráó, robbanó dallamok a folyton nyugtalanító tettek megtételének lehetősége. Egyik a másikat kitölti, előreveti, hátrafogja, erősíti, gyengíti, kitámasztja, elrepíti. A lélek így kísérte végig és kíséri az történelem során a bárhol megszülető embert.

Most csodálkozol, hogy a múltkorában a barokk zenéről beszéltem hasonló elragadtatással, igaz? De mi a különbség a kettő között? Hát pont az, hogy a tangó egy hús-vér állat, annak az égi szellem-zenének, amelyet rokonítok a boldogság csendjével, amelyet egynek mondok isten végtelen anyaméh csendjével, annak a földi lenyomata. Sárkány, Pegazus, akármilyen mitikus, mégis élő állat.

A tangóhoz még talán a népzene volna fogható, de az túlságosan halott. Úgy értem, hát igen, halott, szépítgetés nélkül. Lejegyezve fekszik papírokon, lemezeken, és ha egy ihletett népzeneész a vérével kezd játszani, mintha átrendezni készülne az ég csillagait, már nem képes népzeneésznek megmaradni, akkor műve máris világzene lesz és eklektikus akármi a műértők szemében, holott csak feléled az, mint a fönix, évezredek álmából. A tangóban pedig még mindez él. A tangó egyszerre a hullámzó szenvedély maga és az annak elülte utáni csend – út egy sebzett harmóniából egy sebzetlen harmóniába. Kiút, a világ magába szívó ürességéből egy elteltítő, személyes ürességbe...

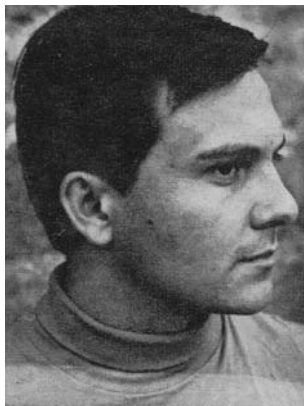
Jégkorszak

KÓSA LÁSZLÓ Rózsa Endre ismeretlen verse

Az 1895-ben tanárképző intézetként alapított, 1950-ben megszüntetett, majd néhány év múlva szakkollégium formájában újraindított Eötvös József Collegium idén ünnepli Ménesi úti épülete elkészülésének centenáriumiát. Ünnepségek, konferenciák zajlanak, kiadványok születnek. Az évforduló, mint annyiszor, ezúttal is alkalmat nyújt emlékezésre, a jelen állapot mérlegelésére és a jövő tervezésére. Engem, a hajdani kollégistát arra készítetett, hogy több évtizede nem bolygatott ifjúkori irataimat átnézzem. Így került kezembe a szintén kollégista Rózsa Endre (1941–1995), a *Kilencek* költőcsoport idejekorán eltávozott tagjának cím nélküli, ismeretlen versének autográf kézírata.

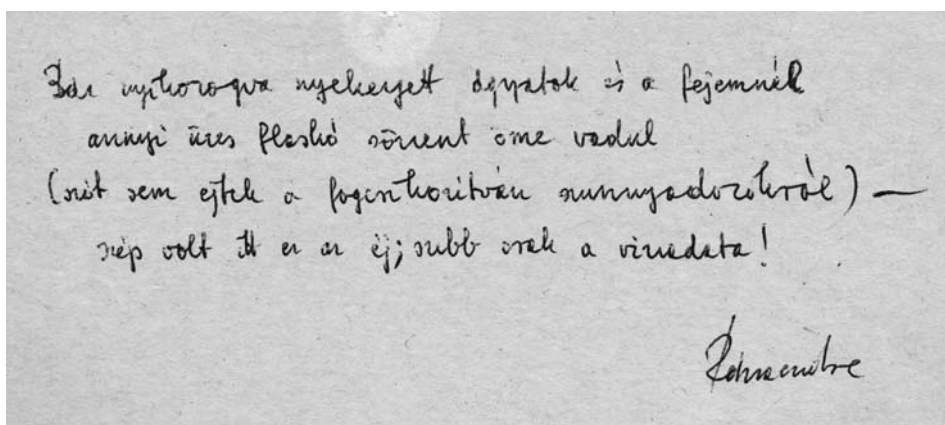
Idegenek, azaz nem bentlakók éjszakázását a kollégiumban a szabályzat biztonsági okokból szigorúan tiltotta. Ennek ellenére gyakran megtörtént. Különösen az egy-két évvel korábban végzett kollégisták kerestek így alkalmi szállást, ha valami miatt nem tudtak akár fővárosi, akár vidéki lakásukba hazatérni. Ők még ismerték a fiatalabbakat, a portásoknak szintén ismerősök voltak. Az éppen kint maradó kollégisták helyére – ilyenek mindig voltak – az évfolyamról évfolyamra szálló szolidaritás jegyében befogadták őket. Így történt, hogy 1966 őszén vagy 1967 tavaszán bekopogott a szobánkba a régi barát-ismerős Rózsa Bandi, és helyet kért.

A négy szobalako egyike éppen azon az éjszakán nem aludt bent. Magára az esetre részletesebben nem emlékszem. Bandi akkor írhatta a verset, amikor reggel meglátta, hogy ajtónk belső oldalára rajzszőgezve fél tucat írásos köszönet díszleg jelesebbnél jelesebb régi kollégistáktól, akik ugyancsak hozzánk kvártélyoztak be. Azután melléjük tűzte a maga míves köszönetét:

*Bár nyikorogva nyekergett ágyatok és a fejemenél
annyi üres flaskó zörrent össze vadul
(szót sem ejtek a fogcsikortván szunnyadozókról) –
szép volt itt ez az éj; szebb csak a virradata!*

Az időmértékes négysoros „magáért beszél”, de legalább még egy tárgymagyarázat szükséges hozzá. A kollégiumi lakószoba szemben lévő sarkaiban egy-egy emeletes ágy foglalt helyet egyik végével ugyancsak egy-egy ruhás szekrénynek támaszkodva. A szekrények tetején dekorációként helyben elfogyasztott borok palackjai álltak, egyidejűleg a lakók kedves időtöltését dokumentálták. A rozoga ágyak már kisebb mocorgásra, nyújtózkodásra is nekiütődtek a szekrényoldalnak, az üres flaskók pedig egymáshoz verődve vették át tőlük a mozgást. Amikor tanév végén kiköltöztünk, a társak közül én hagytam el utoljára a képektől, könyvektől „megfosztott”, elárvult szobát, megakadt a szemem az ajtóra szegezett írásokon. Leszedtem és emlékül eltettem őket. Bízom benne, hogy a szabályzatba ütköző vendégbarátság bűne régen elévült, s a közölt vers megtalálja helyét írója immár sajnos lezárult életművében.

TURCZI ISTVÁN
Illúziószolgálat

[Remake: Deák László]

Látunk itt egyáltalán képet, kérdeztem őt, múnemi barátomat, amikor egyszer az orrom elé tolt egy festménynek látszó tárgyat. Szétmosódott vonalak, mintha szándékosan mázolták volna el, napsárga szemcsék, rétegek olvadtak egybe a gyűrött vásznon. Légy mászkált rajta, kikerülte a csikkel teli hamutartót, majd a könyveken landolt. Meleg, kora nyári nap volt, szinte lánggra kapott a cigarettafüstön átszivárgó fény. Aznap dedikálta nekem Emlékkönyvét, ezért hívott a szobájába. Ma visszanéztem: 2006. jún. 6. Mintha tényleg ilyesmiken múlna valami. Apám pálinkájából vittem, azt ittuk. Az élet nevű szentimentál dzsörni lokális örömeit taglaltuk, meg hogy a légy mitől él, mitől döglök. Az egész egy nagy illúziószolgálat, vontá meg a tanulságot halálos biztonsággal. Csináld és hagyd, hogy mások is csinálhassanak veled ezt-azt, ami nem csak rossz. Búcsúzáskor még annyit mondott, hogy lassabban kellene nézni, és a vécé felé vette útját. Akkor azt hittem, csak a képre érti.

Létvágy

(Tésai napok)

Ha egyszer visszatérnék ide, száz évvel az utolsó álmom után, semmit sem találnék abból, ami a miénk. Vagy mégis. Egy érzés íze oldódik lassan, nyúlik, átfordul, mint az árnyék. A kép most keletkezik. Kezdeteim szembejönnek. Rálapozza egymásra az idő rétegeit a szem. Fénnyel telnek a tárgyak, sárga eleven láng vakít, mintha borospincéből lépnék épp elő a napvilágra. Felfeslik az ég; füvek, vadvirágok hajlonganak; élő levegő utaztatja madarainkat. Megbízható sztájliszt a szél. Kezd a tekintet alámerülni, vagyis jó neki itt. Ablakot nyit, padlót súrol, lábnyomokat keres. Kiforgatja és beleássa a földbe, ami volt. Az ősz illata nem is lehetne melegebb, közelebb és szorongatóbb. Ami siratható, már elmúlt. Más mondatok üres helyét foglalta el. Hozzám adódik, belőlem árad és belém. Majd harang zúgása, de csak a fülemben. Ha egyszer visszatérek ide, úgy lesz üres az ég, a föld, a börzsönyi táj, a tésai ház, csak úgy lesz üres minden, mint az eltávozott hívek imáját falaik közt megőrző templomok.

KELEMEN LAJOS

Egy lázadó igéi a sorsra

Hajókról alig lesz itt szó. Azokról már annyi mindent elmondtak, talán többet is a kelletténél. Egyvalamit azonban leszögezhetünk: jár egy hajó, mely bizonyos napokon, vagy évek, évtizedek múltával, más és más alakban tűnik föl. Ma mintha csak test volna a békés ég alatt, s neve a nyelvünkön. Máskor viszont maga a rejtély, munkája isteneknek, akik e tárgy héja mögé szépen beillesztették szellemiségüket. S ez nem holmi tudákos beszéd, lényegénél fogva *ilyen* ez a tárgy. Mélységei elkülönítik, igazságai visszatérítik; egyszóval jár a hajó, amelyen (a törvényre és a nem tisztázott szokásra fittyet hányva) tengerészisztek és matrózok baráti, de legalább összetartozó lelkek gyanánt szolgálnak, végtelen idejű inspekcióban. E hajó felől szerencsére – vagy pedig épp ellenkezőleg – sosem lehetünk egészen biztosak; hol a rendes időhöz közel, hol a rendes időtől kelően messzire kalandozik. Amerre barázdát húz a tengeren, hangok lobognak, mint megannyi kódzászló.

Hangok, amelyek néha egy civakodó baromfiudvarra emlékeztetnek, máskor viszont fénylő dallamfolyamként a világ zenéjét ígérik. Mindenesetre a hajó meglelte maga felvet egy sereg ellentmondást, mihelyt ki akarunk tartani, mondván: láttuk már ezt a hajót, tanúja voltunk létezésének. Alapjában viszont jószerivel semmit sem állíthatunk róla, ami teljes egészében pontos lenne.

Eh! Élni kellene inkább, ördögbe a hajózással!

Ha végre megtanulnánk élni, majdcsak fény derülne a hajózás kérdéseire is. A véges idő, a véges szabadság játékszabályai szerint azonban a napok csupán egymás szolgálói, az életnél nagyobb szabású élet: nevetséges álmodozás. Csak ne emlékeznénk bizonyos utazók szavaira, melyek a szívben kelnek életre, s egy másutt zajló utazásról tanúskodnak. Legalábbis így szokták mondani.

A tengeri kereskedelem ars poeticája addig érvényes, amíg anyagi támaszra lel. S amíg az idő csupán szociális munkanapok végtelene. A simulékony, ravasz, nagyigényű stratégia, Pompeius tana csakis az üzletembereké. Azokhoz beszél, akiknek számára a világban minden egyszerű, érhető, felfogható. Saját kemény kezét csodálva szól a módszereitől megütközött polgárokhoz: Hagyjátok abba a törvényt idézni, mi fegyvert hordunk. Ez is bolt; a világbeli dolgok egyfajta számszerű tisztázása.

A hajózás persze nem tréfa. A szabad víz, mely sajátos törvényeivel érzékelteti egyszerre csüggesztő és csodálatos mivoltát, felráz és válaszra kényszerít; e világban, egy-egy ritka pillanattól eltekintve, minden perc műalko-

tás – a roppant térből érkező hullámok nekicsobbannak a hajónak és végignyaldossák deszkáit. Mi ez, ha nem a végtelen csókja a készült tárgyon? A száraz ész máshogy kalkulál. De mindhiába. Egyszerre valami nesztelen szél fut át a fedélzeten, s az egész, ember alkotta tompa tárgy meginog. Tisztek és matrózok tűnődve néznek szét. *Navigare necesse est, vivere non est necesse.* Hát mégis?

Így tanít Pompeius, ámbár neki magának valószínűleg fogalma sincs, hogy egy sugárzó szimbólumról beszél. A hajózás, amelynek megvannak a hősei, kalandos cselekménye, tökéletesen alkalmas rá, hogy sugallja a végtelent. Az isteni és gyermetes, de okvetlenül kézzelfogható készítmény pedig tüstént a szimbólum alakját ölti fel, amint hisszük, hogy képes bennünket elfuvarozni önmagunkon túlra. S valaki vár ránk? Figyel bennünket?

Hajósoké (és az ő bolond álmodozásukat jóváhagyó uraiké) az érdem, hogy legalább külsőleg ismerjük világunkat. S mivel egyben-másban ez a világ nagyon is ismerős (százszor inkább átalakul, mintsem egyszer megváltozna), az ellene lázadó, aki ellökve magát a látzattól, új és újabb tartományok felé hajózni bont vitorlát nap mint nap, királya, de alávetettje is a tengernek. Ne vesítsük tehát szem elől: a lázadás a kikéréssel, a hívással, nem pedig a pusztá tagadással rokon. Az óceán igazi rebellise dehogy ádáz leszámoláson töri a fejét. Ő győzni akar a teremtésben. És bizakodik, hogy se fondorlat, se viharok nem tépik ki kezéből a sextánst.

Kinn a tengeren, a messzeség egy pontján kezdődik a kísértés. Hiszen nincsen megírva, hogy az utazónak, török-szakad, ugyanott kell partot érnie, mint a többieknek. Sejtjük, hogy vannak helyek, s van egyfajta magasabb rendű utazás, amely mellett a mindennapi hajózás sekélyesnek tűnik. Ok ez arra, hogy ne feszítsünk vitorlát a belső tengeren?

Abban a meggyőződésben hajítjuk el kíváncsiságunk aprópénzét, hogy a sors a fölfedezés aranyát adja majd cserébe. Persze: ez már költészet. De miről is beszélünk, mi a költészet? Voltaképp nem egyéb, mint az ész és a szív képekben kifejeződő érve arról, hogy a földi lét égis ér. Mondhatni, építészet égre-földre – mindehhez jobb pillanatainkban bizvást hozzávehetünk a hajdani víg okmányból, *A matróz tíz parancsolatából* néhány pontot. Például: „A takarodó akkor is a hajón találjon, amikor nem szívesen hagyod (eredetiben: *hagyott*) abba kedvesed ölelgetését.” De legfőképp: „Ne veszítsd el fegyverednek alkatrészét, se az ágyúcsövet, a tenger tűkőrtjét se törd el.” A többi a hitre tartozik.

Távol az övéitől, de még soha ilyen közel az anyanyelvhez, minden egyéb támasz híján? Nem, nem erről van szó! A lázadót, úgy, ahogy önmagunkban és másokban tapasztaljuk, másféle érzések töltik el: az elveszett igaz és

a visszaélés áldozatává vált hit ellentételezéseként valami jogféleségek (vagy nagyon is természetes jogok?) szállnak reá. Néhány, eredetiséggel és kivételes lendülettel megáldott lázadó pedig azonnal tengerért kurjant. „Ne félj, hajóm, rajtad a Holnap hőse, / Röhögjenek a részeg evezősre. / Röpülj, hajóm, / Ne félj, hajóm: rajtad a Holnap hőse. // Szállani, szállani, szállani egyre, / Új, új Vizekre, nagy, szüzi Vizekre, / Röpülj, hajóm, / Szállani, szállani, szállani egyre.” Legendás jármű, s legenda van elég.

Az orpheuszi lant talán megszelídíti a sziklát, Apollón gyermeke számára azonban nincs kegyelem. Örökre rajta az árnyék. A lantszó erőt vesz egy istenen, csak hogy a lantos ejti ígéretét, végül e szöszegő, nővesztett dalnokot egy másik isten, a boristen elfajult tisztelete alkalmából nők tépik szét. Orpheusz története bonyolult, mint maga a költészet. *Röpülj, hajóm*, mondja Ady biztatóan; de ahhoz, hogy a hajó engedelmességedjen, el kell jutnia a fejlesztés betetőző stációjáig, a prototípustól a nullszériáig. Ez már szinte tudomány. Súlytörvény, erő, mely visszakaparintja, új energiákkal tölti fel a vers varázsát. Titkos mélyekbe fordítja a figyelmet: a tudatalatti krikzkrakszaira és drámaira. Mintha a Gautier-féle szobor-szépség nem annyira kőbe fogva, hanem azon elevenen, kitárt csupaszságában óhajtaná túlélni a várost.

Nem is a szobor, hanem a modell.

Az új energia valóban: varázs és tudomány. S akik külön és együtt ritka foganatú energiatelepek: a huszadik század korai magyar költészetének tán legnagyobb hatású moderátora, Baudelaire („Így akarunk, amíg agyunk perzselve gyúl, / örvénybe szállani, mindegy: Pokolba, Égbe, / csak az Ismeretlen öléen várjon az Új!”), a matematikai mámorát csodálatos tömörítvényekbe bonyolító Mallarmé („Futó árboc, vihar csalétké! ...tán enyém is / hajótörésbe jut, talán goromba szél visz / cél nélkül, úttalan s sziget sohase lát... / De hallga, halld szívem a matrózok dalát!”), a színek zenésze, Verlaine („Ő jární áhított a tenger habjain, / s mivelhogy a kegyes szellő csendet teremtett, / megadtuk mind magunk e bájos örületnek, / máris a megjelölt úton haladva, ím.”). És természetesen Rimbaud, a garázda teremtő. Mindegyikük: szél és örvény, hajó és tenger. Egyelőre üde, friss borzongás.

Sőt: lázadás az ige nevében. És éppen Rimbaud részeg hajóján érkeznek Ady részeg evezősei a szimbolizmusból, egy háborún keresztül, a robbantani vágyó szépség irányzatához. „...szákmányul téptem onnan, finom poéta-étkül / ízes nap-cafatot s nyálas, nyúlós azúrt!” – ironizál Rimbaud. „Valami katedrális / Keres a nagy vér-szőnyeg – konstatálja Ady. S „jön tíz-öles, / Jó Csönd-herceg...” Egészen különös, hogy e költőkben

az újért mennyi minden küzd az elért művészettel. A poéta-étek *nap-cafat*, a katedrális kereső *vér-szőnyeg* – semmi kétség, ez már a szürrealizmus előszele.

Nyomasztó, groteszk, bizarr, de teremtő irányzat a szürrealizmus. S melyik kornak nem sztenderdje? Még közönséges formájában, dühödte vagy passzív keserűségében is, tán szűkített öntudattal, ám mégiscsak a létezés akarására sarkallja alattvalóit. Nem akárki, Apollinaire, az ősatya üzeni, a művészet feladata a teremtés. Baudelaire-ék után, másodszor övele kezdődik egy újabb modernizmus. S hogy mennyire nemcsak a francia múzsa kap rá, Lorca, Eliot, Thomas, Kafka, Arp, Joyce, Faulkner, Nezval, Borges, Márquez, Asturias, Vargas Llosa – a hevenyészett lajstrom magáért beszél. Lorcától Vargas Llosáig ugyanúgy, mint az irányzat magyar érintettjeinél, Illyéstől Határig, József Attilától Weöresig, Dérytől Füstig, Hantaitól Kassáig, Mátyás Stefániáig, vagy Palasovszkyig, az írás a hajthatatlanság parancsa alatt, sőt a rombolás oltáránál is erkölcsöt mormoló ima. Vihart akarnak, lázadást, majd távolodva első követeléseiktől, egyidejűleg s egy-lendülettel vonni művelés alá két tartományt, a valóságot és az ideákét. A fizikáét és a metafizikáét. Megvalósíthatatlan akarat? Ha tényleg az, akkor a szürrealizmust épp e gyötrelemből kivont hit, a lehetetlennel szembeni dac teszi mintaszerűvé. Mert minta lesz, s nem a romantika rejtett rétegeiből pattan elő, mint a kimunkált közhely emlegeti; a szürrealizmus, csodálatos képeivel és képtelenségeivel, módszer és szemlélet is, egy bizonyosfajta viszony a világhoz. S mindnyájunkat érint – mindnyájunkig elhat – az az ív, amely az ősművészek törzsi költészetétől napjainkig hajlik. Többé vagy kevésbé mindnyájan szürrealisták, szimbolisták és expresszionisták vagyunk; jelképezünk valamit, kifejezni akarunk, s közben álmok monstrumai alatt nyögünk. Nem ezt az ősmesszeségtől napjainkig húzódo ívet kereszteli-e meg példának okáért szürrealis stílusban a magyar népdalbeli *bánatkőből* kirakott *bánat utca*?

A klasszicitáséhoz képest a szürrealizmusé csapzott, borzas, sebekkel hasogatott szépség, de nem hazajáró lélek; olyan, mint a megpróbáltatásokon túlesett zendülő. Itt van, él, s talán pontosan annyival üt el a sértetlen eszményitől, amennyivel a lealacsonyodott korok hitványabbak a képzelte ideálisnál. Ám egyúttal felnőttebb is. Továbbadott attitűd – és sorgondolat. „Műveld a csodát, ne magyarázd” – és hogyan folytatja versét Nagy László?

„ne félj a sorstól, ne félj a rongytól / gúnyánkat megtermi ránk a fény / jussunk a szegények leleménye / s lesz a babáknak télre cipő / köti már a függőcinke a fán / visítva a jövőből itt ugrálnak / lábukon, kezükön kis puha gömb / cinkefészek-bocskor – boxkesztyű dönget / műveld a csodát ne magyarázd”.

A költői szürrealizmus nálunk talán őbenne ért a legmagasabbra. Noha az, amit az alapítókként számon tartott szürrealisták mondtak, retorikájuk és kultuszaik csupán sarkalló közelség Nagy László számára. Amazok, Breton, a korai Éluard, Desnos, Queneau, egyáltalán a hosszabb-rövidebb időre író-automatává avanzsált szerzők versfelfogása, formai kicsapongásaik, a jelentésnélküliséggel ingerkedő próbálkozásaik és Nagy László szemlélete merőben átellenes látásmód. Aminthogy egyéniségük és kiforrásuk, még inkább a körjük borult világok, a két válságos éra, a szürrealizmust előkereső nyugati századelő és a magyar huszadik század negyvenes-ötvenes éveit is teljességgel különböztetik egymástól. A szürrealista ősök, kivált kezdetben, a rombolásért égne. Nagy László viszont illúzióiból ébredve, s immár az élethez másképp mérve a verset, most kezdi azt új ruhába öltöztetni. Elképzelhető-e ekkor, hogy a fiatal Bretonhoz hasonlóan, a növendékből igazi költővé érett Nagy László azon sóhajtozik, mikor lesznek végre alvó logikusok és filozófusok?

A francia ugyanis, mint mondja, az alvóknak kívánna kiszolgáltatni magát. Eközben persze fennen lengedezik a szürrealista iránymondat: *a lázadás szakértői vagyunk*. Nagy László ellenben lángért fordul Istenhez, hogy „ne kelljen korán az ágyra” hevernie. Szüksége is van a világosságra; ez az igény mindenekelőtt az igazság felé szímatot kapó férfiúé. Kinél, meglehet, furcsa módon, épp e világosságból, egy másodszori s kétellyel feltüzelt eszméletről gyűl lángra a szürrealizmus: ahogy, ráérezve lelke rendkívüli színbőségére, leszakasztja magáról a sápadt hétköznapiakat; ahogy verseiben mindinkább egymásba illeszkedik valóság és valóság-felettség; ahogy korának abszurdításaira döbbenve és saját korábbi szavaival is dacolva megszövegezi költői önfelszabadítását. Hogy aztán e dac pártját ritkító kifejezőerőhöz jusson a *Himnusz minden időben* című kötetben. A tökéletesedés véletlene e könyv? Tengerbe dobott palack, üzenet egy roskadt korból? Nem, az ilyen nem lehet találomra kiválasztott könyv. Nemzedékek a megmondható: egy kötetnek, amelyben együtt van a *Himnusz minden időben*, *A város címere*, a *Ki viszi át a Szerelmet*, a *Vérugató tündér*, a *Tűz*, a *Szárnyak zenéje*, a *versmondó*, a *Búcsúzik a lovacska*, a *Menyegző*, a *Zöld Angyal*, a *Csontváry*, a *Bartók és a ragadozók*, a *József Attila!*, a *forró szél imádata* – hatását a magyar költészetből sohasem lehet többé kivonni. Éltek belőle szépszerével, tódultak hozzá élőködők is rendszeren. Hasonló osztályú könyv egész költészet-történetünkben, jó, ha két-három akad. Az akarat itt csakugyan megtette a magáét: Sziszüphosz megint egyszer felért a hegytetőre, s egy másodpercre megáll, szét néz. *Arccal a tengernek...*

Egy könyvről esik szó, és sokkal többről. Valami kivételesen szuggesztív méltóságról, haragról és szeretetről, a természetes erőről, amelyben lélek van, tehát hitből fakad, átissza a költő szavait, amiként a temperamentumot az intelligencia, a helyet a távlat. Aszkézis, szenvedély, valóság: ez Nagy László. Rusztikus, vad és gyöngéd. Átszellemült, akár a keresztény himnuszok. Azt mondja: „tisztának a tisztát őrizzük meg”. S azt kérdi: „Ki becéz falban megeredt / hajakat, verőereket?” Kicsit a misztika felé húz, de mindig visszalép az élethez, mielőtt maga is mítosszá válnék. *Kelet felől éri el délt*, s ahogy később majd látjuk, *nyugatra* tart. Jussa a hagyomány és a lázadás. Tisztában van vele, hogy az ember a lázadás közepette, az események tetőfokán készülődik a zendülés tanulságaira. E tekintetben kétségkívül eltéphetetlen szál fűzi össze a poétákat a tenger rebelliseivel. Ővék a hajó és a látóhatár, pirkad; s akkor a lázadókat egyszerre csak egy táj bontakozó körvonala kiragadják történetükből; ott a sziget, ott a földünk, kiáltják boldogan és szorongva, ott vár a teremtés pusztító boldogsága. Képnek szokványos, de lehetetlen sémát csinálni belőle; el ne felejtjük, ez nem 1789 áprilisa, nem a *Bounty*, ezek az 1960-as évek Kelet-Közép-Európában. S „vacog a jövő, járhat sz bárhol, / pofára-hullt múzsák napos háta / beborult, nap helyett bárd világol!” Íme, a tartás; íme, egy apró testű vers három sora a *Himnusz minden időben* című kötetből.

Nagy László túlmegy azon az ösztönös művészi cselekvésen, amely nélkülözi az alkotás erkölcsi szempontjait. „Im, az alkony kékre mérgül, kigyulladt egy alkoholgyár, / halastó a mennybe szökik, szikrázva párosul, / irtsák ki a délibábot...” Másrészt viszont hatalmas képzelet dolgozik verseiben, kezdeti realista illúzióit levetve, majd e hatalmas (s mind tudatosabban munkára fogott) képzelet tartja fenn verseinek többértelműségét. Konstruktív fantázia, jegyesség a szavak-adta csodákkal: nem fából vaskarika? Nagy Lászlónál egy különös, sokágú képződményről van szó, amely ugyanúgy kötődik például a népköltészet, a népdal ízeihez, kopár keserűségéhez és meghökkentő képzettársításaihoz, mint ahogy a szürrealista elődöket idéző Vörösmarty-féle víziós látáshoz. És Vörösmartyn át Berzsenyi magas költői dikciójához. Verse komplikált technika és büszke paraszti tánc. S kész befogadni egészen távoli hatásokat is. (A barokkból jött kalligramokat kultiváló Apollinaire-től és Lorcától Dylan Thomasig.)

Szemben állna mindez avval a vértestvéri ragaszkodással, amely Nagy Lászlót a földhöz, a tájhoz, egyáltalán: a körötte zajló valósághoz köti? Szemben állna avval, amit Ady magyarságrajongásából, jellegzetes magyar szimbolizmusából magába szívott? Szemben állna a József Attila-iskolában tanult gyémántkemény logikájával?

Néhányan szeretik őt a népi szürrealizmus kissé szélsőes kategóriája alá szorítani. Ez a minálunk kétséssé lett (vagy jobban mondva kétséssé tett) fogalom az irodalomban egy sajtósági lírairányt cégjegyez. Azok a népi gyökerű, plebejus szemléletű poéták e fogalom perszónifikációi, akik a népköltészet formái, tartalmi megoldásait szürrealista elemekkel bokrosítják. Az irányzattal feleselők viszont úgy vélik, a törekvés modernsége réges-rég belefutott a politikába. Hogy a népi szürrealizmus valójában mit takar, arra bizonyosan Kormos István mutat rá legtalálóbban. Egy alkalommal, meséli Kormos, ő és nagyanyja együtt üldögéltek a kályha mellett; a nagymama egészen elrévedve, történetesen egy sámli kuporgott. Kormos, hogy megtörje kettejük egyre kínosabb csendjét, megkérdezte: min gondolkodik úgy, mama? Hogy min gondolkodom, fiam? – jött a válasz: hát sámli. Csakugyan: akinek gondolkodás közben sámli a helye – sámli gondolkodik. Ez az egyenesnél egyenesebb csavar, ez a népi szürrealizmus, nem kell magyarázni. Ámbár a népi észjárás egyszerre asszociatív és szimplifikáló jellegét s földies bölcsességét pontosan annyira megokolt vagy oktan összefűzni a nyugati lázongóktól érkezett szürrealizmussal, mintha a konstruktivizmusból népi konstruktivizmust, a dadaizmusból népi dadaizmust kreálnánk. (De különben miért is ne! Miért ne lehetne az „Antanténusz, szórakaténusz, / szóraka-tiki-taka-alababambuszka” a népi dadaizmus terméke?)

Akárhogy is, Nagy László kifogástalan művek sorával bizonyítja, hogy más dolog a fogalmak (példának okáért a népi szürrealizmus) anatómiája, más dolog gyanúval nézni egy művészi irányt, s rajtakapni valóságos bűnein a politikát, és megint más dolog a helyettesíthetetlen költői klaszisz. Az érett alkotó messze kanyarodik egyes korai elkötelezettségeitől, lírája új szimpátiákat fogad magába. Az a misztikus szóhit, amely művei javát oly hatalmasan kifizítve tartja, valami sajátos módon épp a groteszk révén, a nyugat-európai versirányok szelében frissül föl. Ha a bolgár népköltészet élénk, festői motívumaiból itt egy nagy magyar költő ifjúsága ragyog vissza, a hósín hajú férfinak, lám kedve támad az elektromos gitár keltette izgalomhoz. Beatköltőket fordít, vagy például a versesszét gyártó amerikai Olsont. A mitikus síkokon tükrözött relief-

Kő és homok

szertű valóságdarabkákban az indulattal immár az irónia is fel-felébred. Gyönyörű sziklaalakokat farag, de néha mintha a kész alaknak odaütne még egyet a kalapáccsal. Új láz jegyében ragadja meg a kort, és kicsúfolja – indulatból, káromkodásból épített verskatedrálisai mellé immár odasorakoznak a gonddal és megható rafinériával felhúzott verzházacsokkák, egyiken-másikon készakartan csálé az

ablak, ferdül a tető. Mégsem másodosztályúak, nem alsóbbak a versdómnál, hanem mások. Élcel a mester. Izmos nyelvezet, egészség, mennyi groteszk lelemény és valami ősi, földies érzékiség a Kondor Béla képeihez írott hét vers 1977-ből. „Tünődés mártírja ifjan s elevenen / fiúk ti holtak ez vagyok ó nem a szégyen / pirít s nem kutyaalázat párázza be / a hét világot átütő szemet

fiúk / süvítsen-e szárny a távlaton-túli / távlatba mit bemérettem égi gengszter”. A fájdalomosan és kacagva színre vitt művészsorsra ráadás a gúny: „égi / sugallatot hallgat: kisasszony mennyországgal / díjazom a kínját kisasszony legyen erős / kisasszony ha lehet vigyázzon a művész urra”. S az érzésteli *Műtét anyánk szemén* gyönyörű záróképe, e minta-szürrealizmus („Menekvés? Diadal? Már édesmindegy. / Szemednek íriszében sík arany / székecskén üldögélek. Nincs szavam.”) csupa gyöngédség, csupa megfélemezett erő. Ehhez képest micsoda ironikus stíl az *Arany úr; az őszikék meg én*; és nem akármilyen fonák lecke: „E violamagban kerengő / jégvirágos üveghintóban, te bús Arany úr, / a szememre csúszott fekete kalap alatt / hahotázik a hús és vigyorg a csont.” Ami azt illeti, ez a hahota és vigyor itt furcsa kedély! Furcsa és talányos. De hiszen a mi belső és külső életünk, szívünk és életrajzunk egyaránt csupa megfejtendő titok. Olykor a reményt a legnehezebb az élet arcába mondani.

Lám, a *didergő ezüstfiú* például már nem is énekl, mint inkább föltárja az idillt: „megrettent a virág, de továbbra is mézel, / nincs mód e zöld üzemekben kitézni a gyászlobogót.” (Emlékszünk még? „Műveld a csodát, ne magyarázd”.) Marad tehát, hogy maradjunk hűek a működéshez. Mint Nagy László, az időtálló vívmányaihoz váltig ragaszkodó költő, aki saját korát mélyen átélve, alighanem azért tart ki végig a szürrealizmus mellett, mert nemcsak hú: pontos is akar lenni.

GERGELY TAMÁS NÉMÁK

Forgácsok

FELES

Fél agya kiszikkad. A szabad világban él, ennek ellenére „feles”. Felező tizenkettes más szóval.

HOVA

Járja a kolostorokat: hová tűntek a szerzetesek? Hova az elnökjelöltek. A jóisten tudja, mert válasz nincsen.

KUTYÁBBAT

Rá fognak jönni, világos. Utolérik, mint a sánta kutyát. Sőt, mint a kutyábbat: játszik a szóval.

KÉK BUGYI

Második harangozás, ő még bugyiban tipeg. Kék bugyi, ki nem jön belőle a vérfolt.

INNA

Kávét inna, ám tiltja a vallás: Ramadan. Böjtől tovább s a háta viszket.

KOKAINNAL

Tanú nem kell, belőnek a nyitott ablakon. Elkapják fél tonna kokainnal.

FELZABÁL

„F” mint: felzabálja saját pártját. Cirkuszt lát maga előtt, bábjátékot. Gennyes tragédiát.

LELÉP

Sebét jobbajával takarja. Kurrrr vajó! Mondja. Légy oly bátyám! Lelép vörösben.

ERET

Gyöngyöző homlokkal keresi s nem találja az eret, koléganőjét hívja segítségül.

ÉG

Felhívja a központot. Ég itt egy alak.

Bedugta a laskát az egyik fülén, a másikon kihúzta. Némák vagytok, barátaim?

HARISNYÁT

Harisnyát vásárol anyjának, egy láda kólát, színes tévét. Amikor elfogy a steksz, behúz a postahivatalba.

UNALOM

Szülei észtek, apja Sztálinról ír regényt. Ő maga unalmában lefekszik a kocsissal.

SZIGORÚAN

Kolostorba vonulni lenne az alternatíva? Hetek óta szigorúan annyit eszik, mint amennyi a munkatábor lakóinak jár.

ROBBAN

Felpattan a bringára, rajta robban darabokra. Nem telik, nyilván, kocsira, a bomba házi készítésű.

HUMUSZ

Veronált vesz be, lámpát olt. Szaglássza a humuszt, amit zacskóban hoznak neki, megnyugszik.

PONTOSAN

Jó fiú, a laktórt pontosan fizette. Tízre rálőtt, egy halt meg.

APÓSA

Míg a csodára vár, eltöpreng azon, apósa a sírból hogyan mászik ki.

LOÁR

Moszkvába utazik, tapasztalja meg a kiürült polcokat. Méghozzá kiengedi a vérrel színezett kádvizet, beköti a sebet, s hogy feledje bánatát, pipacsmezőkre gondol. A Loire völgye egyetlen vörös folt.

MEDESÉR

A falu a völgyben – a tatárok nem találnak rájuk. Öt évig marijuanát szív.

SZÉNÁSI FERENC
Berzsenyi koporsója

Hogy ki volt Dimitrij Alekszejevics Lergyakov, tudom is, meg nem is. Lényéről szinte mindent tudok, életéről csupán egyetlenegy dolgot. Nevet is én adtam neki, mert annak, ami van, múlhatatlanul nevet kell adnunk. Emberi teremtménynek pedig, én azt hiszem, nemcsak nevet, hanem történetet is.

Igen, Lergyakovnak *adnunk* kell azt, ami más esetben megvan és várja, hogy szavakba foglalják. Dimitrij Alekszejevics életútja napjainkra elenyészett az időben, ám fennmaradt belőle egy mozzanat, amelyet mi, kései utódok, akiknek emlékezetében történelemmé rendeződött a múlt, hitelesebb egészére kerekíthetünk a valóságosnál. S minthogy e mozzanat mögött sokféle arc rejtőzik, Lergyakovnak én sokféle történetet adhatok.

Bizonyosan megidézhetem őt egy nosztalgikus találkozó napján. Elképzelhetem, amint egy júniusi, langyos estén, régi falujában, szolgálati helyétől igen-igen távol, mondjuk úgy: *sokszáz versztányira*, nagy társaságban ezüstlakodalmat ünnepel. Azazhogy ott láthatom már néhány órával előbb is a falu határában – a *nagy orosz sztyeppén*, mondhatnám megintcsak, ha nem hullámszél háta mögött széles búzamező –: egy réten üldögél, és hosszú, letépett fűszálat csavargat ujjai köré, egy másikat meg szája szegletében tart, és egyenletes ütemben rágszál, hogy *szülőföld anyácska* elfeledett ízeit sajtolja ki belőle kissé bizony sárga őrlőfogjaival. Nem kétséges, azért választotta ezt a síkföldi kilátót, mert tágulni vágyó lelke itt a végtelenség érzetével áltathatja magát, korokat bejáró gondolatai pedig a közelgő estéli jövőbe és a távolodó gyerekkori múltba is elkalandozhatnak, előreszökkenhetnek néhány órát, és vissza-ugorhatnak éveket. Lergyakov kemény katonaszívét most, amikor előhívja emlékeiből a hajdani szőlőkertet, ahol este majd gyerekkori társaival iszogat és énekel harmonikaszó mellett az *E-juhnyemet*, különös melegség önti el. Talán át is ölelik majd egymás vállát, s ki tudja, egy-egy könnyesepp is bujkál majd szemükben. Előresiető gondolatait aztán éppen a bujkáló könnyesepppek kanyarítják vissza a révedezés felé: az édesbús merengés eszébe juttatja korai gyermekéveit, legelőbb is Jelizavétát, az öreg bábát, akinek kezei között világra jött. Ha élne – gondolja a büszke szovjet hadsereg nagy tekintélyű őrnagyja –, ma is Mityenkának szólítaná őt... Ha élne..., hát igen, az igazi múlt még a gyerekkornál is régebbi, az igazi múlt a temető. Hogy is ne zárandokolna el oda!

Megkeresi majd *gyéduskája* és *bábuskája* sírját, a buja vadnövények közül kihámozza a kőkeresztet, hogy olvashassa rajta megkopott nevüket. Hazatérve – fogadkozik magában – elintézi majd, hogy angyal-szobros, aranybetűs márványemléket kapjon a két öreg. – Marjusa – kérdezi aztán este az ünnepelettől, mi tagadás, nem éppen a helyzethez illően –, örzöd-e még a szerelmes levelemet? – A picikét kancsal asszonyszem hamiskásan villan: – Hát még emlékszel rá? – Dimitrij Alekszejevics, mondhatni, kissé nyers bókkal válaszol: – Téged, *galambocskám*, nem lehet elfelejteni –, azzal szélesen mosolyogva teletölti Marja poharát.

Lergyakovot szerettei között is könnyű elképzelnem. Mi több, ha valaki azt állítaná, hogy ez a derék, igazi szláv lélekkel megáldott katona még a bukóoroszos tájtól és az ezüstlakodalomtól is távol maradt családjá kedvéért, bizony gondolkodóba esnék, ha hinni végül nehezen hinném is. De hát ki tudja, talán egy dacosabb hitvesi kérlelés, melyet ő szerető empátiával nehezítésnek érzékelt, mégiscsak béklyóba verte, és nem ült föl a szibériai expresszre. Talán a felesége – akit én visszatekintve szelíd, jóságos teremtésnek gondolok, negyvenes éveire is csinos, eleven tekintetű, ámbár kissé tenyeres-talpas asszonynak – reszelős hangján elpanaszolta, hogy ő egész életében a katonafeleség magányosságát éli. S talán még kamaszfiai is kaptak az alkalmon, és anyjukkal ritka egyetértésre jutva ők is marasztalták, alkalmasint a helyi Szpartak és a szomszédos Dinamó sorsdöntő futballmeccsével érveltek. Ha pedig így történt, és Lergyakov csakugyan otthon maradt, vagy ha elutazott is, de azóta visszaérkezett, odaképzelhetem őt két és fél szobás lakásukba, két és fél méter magas szobáik egyikébe. Bizton állíthatom, hogy a puritán küllemű, betonfalas tiszt házába Lergyakov pompás családi fészket varázsolt. Akár azt is hihetném, hogy az elvekhez képest, amelyeket szolgált, illetlenül pompásat. De hát az elveket olykor fölülírhatja a józan belátás, és Lergyakovban ez, ha kellett, megvolt. Jó okkal gondolhatom, hogy akár faluja helyett, akár onnan visszatérve, ékes hajlékát többször végigjárta, és hosszan elidőzött becses tárgyai között. Simogató tekintetét végighordozta a gazdagon mintázott kaukázusi szőnyegeken, majd komor arcát mind följebb emelve elgyönyörködött a vörösréz szamovárok nagyság szerinti rendjében, az arany és ezüst cigarettatartók hányt-vetett sokaságában, a metszett fa és festett bőr díszdobozokban, a szerteszét heverő és csüggő régi kardokban, a falakat elborító olajfestményekben és ikonokban. Lehet, hogy egy becsüs a legtöbbjükre elfintorította volna orrát, neki azonban mind egyformán kedves és nélkülözhetetlen volt. Fölérhettek talán egy nosztalgikus utazással is.

Mindennapi munkája közben már sokkal inkább ódzkodva képzelem el Lergyakovot. Ódzkodva, mert a fenti jeles történések után nem szívesen kísérem el oda, ahol kevésbé megnyerő vonásai tolakodnak elő. Nem, ne gondoljon senki visszataszító, szadista jelenetekre, Lergyakov komoly beosztású tiszt volt, az effélét ő parancsnoki bölcsességgel az elvadított tucatemberekre, jelentéktelen rangú beosztottjaira bízta. Csak hát, ugye, mi, akik vajmi keveset konyítunk a hadi tudományokhoz, s felvilágosult elmével a

humánusmagasztos értéknek hirdetjük, föl-
emlegethetjük a felelősség elvét. Így aztán, bár jól tudom, hogy gyakorlatiatlan és életidegen vagyok, Dimitrij Alekszejevics jámbor lelkét én jó néhány bűnnel terhelem. Mi több, ha szemernyit utánagondolok, bizony, ezúttal még e lélek jámborságát is kétségbe vonom. Hiszen mindaz a testi-lelki brut-

talitás, mindaz a kegyetlen, durva és aljas bánásmód, melyet ő kényelmesen másokra hagyott, az ő emberi lényén is, akár a bacillus a járványnak kitett szervezetén, nap mint nap átrágtta magát, ő is a fölülről kiinduló és ragályként terjedő Legfelsőbb Brutalitás állandó góca volt, egy a sokmillió közül, melyek mind továbbfertőzték egymást, testtől testig, lélektől lélekig. No meg hát, minek is tagadnám, sors rendelte posztján ott látom én a magából kivetkőzött, önkényeskedő, hatalmát fitogtató Lergyakovot is. Azt a feltevést viszont, hogy azért lehetett parancsnok, mert hasonzorú társai között ő volt a leggátlástalanabb törtető, sietve elvetem, sokkal inkább azt gondolom, hogy a temérdek törtető közül őt segítették leginkább a véletlenek, melyeknek akkortájt – jól tudjuk – nemcsak az előmenetelben, a pusztá túlélésben is kivételes szerep jutott.

Mint mondtam, Lergyakov életéről én csak egyvalamit tudok bizonyosan. Azt tudom, hogy látomásaim embere ezerkilencszáznegyvenöt tavaszán Magyarországon harcolt, és elbitorolta Berzsényi koporsóját. Elismerem, kissé soványka ez a curriculum, mégis, ha valaki úgy találná, hogy életének e kicsinyke szeletével Dimitrij Alekszejevics méltatlanul vált elbeszélésem hőségévé, elhamarkodottan ítélt. Mert hisz gondoljunk csak meg: háborúskodásban szokványos lehet pénzt, ékszert, órát, nőt rekvirálni, sőt azt mondhatnánk, már-már természetes is, koporsót zab-

rálni azonban, lássuk be, nemesebb lélekre és eredeti gondolkodásra vall.

Lergyakov őrnagy kiemelkedő tudásának köszönhetette a kivételes zsákmányt. Nikla legmagasabb pontja a temető, ennek legmagasabb pontja pedig a Bezsenyi család sírja; szakszerű kiképzés birtokában tehát fölényes biztonsággal határozhatott: a harcálláspontot itt kell felállítani. A kriptá egyszersemind lövész-
ároknak és bunkernak is kiválóan megfelel. Így esett,

hogyan egy szaporán ropogó géppuska lábánál, egy csendesebb, tétlenül töltött órácskában Dimitrij Alekszejevics Lergyakov értő szeme Berzsényi Dániel súlyos érckoporsóján akadt meg. Az események ismeretében nem kételkedhetünk: azonnal fölébredt benne a nemesebb fajta gyűjtő szenvedély. És ahogy nagy pillanatokban lenni szokott, társultak ehhez

egyéb fontos tulajdonságai is, emberi lénye a sors kegyelme folytán egyszeriben kiteljesedett, éppen ott és éppen akkor eltöltötte a nagy szláv lélek és a mindenhatóság tudata. Váratlanul elzékenyült, hirtelen úgy érezte, hogy a jelen nem ereszti többé; múlt, jelen és jövő ezen a helyen és ebben a történelmi pillanatban egyesül, a világ immár egyetlen pont: a niklai temető. Innen már nincs tovább. Egykettőre úrrá lett azonban gyengeségén, és katonához illő kemény szívvel és kemény szavakkal parancsba adta, hogy ha elesne, itt, ebben a niklai kriptában temessék el. S mert a pillanat hatására újból átérezte, hogy étellel-halállal szabadon rendelkezik, nem habozott meghozni döntését: ürítsék ki majd az érckoporsót, és őt fektessék bele.

Lergyakov valóban elesett, és valóban elfoglalta a halott Berzsényi helyét. Rövidke valóságos története ezzel véget is ért, ám maradt még egy neki adható. Egy utolsó, földi léte utáni, mégis minden másnál jobban rá valló történet. Mert én leginkább egy negyvenhat évvel későbbi alakmásának tudom elképzelni Lergyakov őrnagyot, a Magyarországról utolsóként távozó szovjet helytartónak. Tisztán föltűnik előttem, amint makulátlan egyenruhájában, fegyelmezett, katonás léptekkel áthalad az országhatár hídján, és hadserege utóvédjéhez csatlakozik. Hóna alatt egy emléktárgy. Óriásira nyúlt karjával nyalábolja át: könnyedén viszi magával Berzsényi koporsóját.

Démonkrácia

JÓKAI ANNA

A hiány, mint a növekedés helye

Párkányi Raab Péter fiatal ember – és beérett művész. Szobrai máris életművé rendeződtek. Fogadnak minket a Nemzeti Színházunkhoz közelítve, s felpillantva annak homlokzatára. A hazában és a széles nagyvilágban állnak rendületlen, időtlen szépségükben, mégis minket szólógnak, akik a jelenben élünk, s bár reménykedünk a tisztuló horizontban, de létünk okait és céljait végső soron vertikális irányban keressük. Bizony, életmű ez, nemcsak mennyiség tekintetében, hanem a lépésről lépésre meghódított szellemi hátország eredményeképpen. Párkányi Raab Péternek tizennégy rangos külföldi és itthoni díja van, de ha egy sem volna, akkor is az lenne, *aki*. Összetéveszthetetlen, beskatulyázhatatlan. Nem „üzen” (ami mindig valami fensőbb-séges távoltage sugall), hanem *mondja*, súlyosan mondja, amit belvilágában magtapsztalt. Szándéka nem polgárpukkasztó (ami előtt manapság a divatos esztétika hajbókol), de nem is a konvencionálisba ragadt valóság-másolásra tör. Lehet, hogy szerencsésebb tájakon a begyöpösödött átlag-polgárt meg kell botránkoztatni ahhoz, hogy szellemi-lelki tunyaságából kiköppenjen – de a nálunk és a hozzánk hasonló sorsú nemzeteknél még csak most kell megtölteni hiteles tartalommal a kiüresedett formákat.

Nincs annál nehezebb, mint amire Párkányi Raab Péter vállalkozott, de aktuálisabb sincs ennél: anyagba sűríteni a gondolatot, kőbe, fába, bronzba vagy akár üvegbe, éppen a gondolat természete szerint és soha nem fordítva; az anyag nem szabhatja meg, az alkotó mit és miért teremtsen... Az ihletettségek ilyen fokán az anyag megszentelődik, maga is gondolattá légiesül. A látvány néha meghökkent, a köznapi síkból kimozdít, de nem a nihil birodalmába, hanem a spirituális szférába emel. Ezeknek a szobroknak erejük van, de nem erőszakolják meg, aki nézi őket. Meghagyja asszociációs szabadságunkat. Arra készítenek, hogy mi folytassuk, ami a kompozícióban hiányként szíven üt. Mert sem a világ, sem az

ember nincs befejezve. Társteremtői ranggal ruháztak fel minket az Univerzum hatalmas isteni hierarchiái – s ebben a kozmikus feladatban talán a művész felelőssége a legnagyobb. Nemtelen eszközzel szolgálva a nemes eszme is befoltosodhat, de a legcsillogóbb, legprecízebb eszköz sem mosdatja a mocskos eszmét tisztára. A hullafoltok előbb-utóbb kiütkeznek. (Kameraman: A fénymérő a fényjelenlétet igényli – a fény a fénymérőt áhítózza.)

A méltató személy választása a bőséges kínálatból mindig önkényes s árulkodó is egyúttal. Azt keressünk, ami a látványban rokon, s ami tovább-töprengésre készítenek. Egyre több emlékmű készül. Sorsfordító eseményekről és sorsfordító nagyjainkról egyaránt. Megtalálni a monumentben az általánosítható szimbólumot, s mégis egyedivé varázsolni: napjaink szinte feloldhatatlan kihívása. Másutt helye van a művész kísérletezésének – de egy ilyen közmegegyezésre számító vállalkozásánál nincsen. Viszont a sematikus ábrázolást is el kell kerülni. S íme, Párkányi Raab Péternél két sikeres példa. A balatonfüredi *Szent István* szobor, és a szombathelyi *Áldozati emlékmű*. Szent István a lovon sűrű redőzetű palást és takaró húzza lefelé. A föld felé – de a magasba tartott keresztalakú kard az égi mezőbe vonzza.

Az *Áldozati emlékmű*vön, a talajra taszítva – kivézetve minden áldozat ösképe fekszik – Krisztus pózában, hasonlítva Krisztusra. De az oszlop tetejére a lepel mégis felkúszik, könnyedén és megállíthatatlanul.

A *Fossziliában* az ember – madárcsontú, törékeny ember, mindegy, férfi vagy nő –, erőteljes, határozott mozdulattal hasítja ketté a múlt kövületét, nézi, és hitem szerint értelmezi is, a durvaságból kirajzolódó spirális csigavonalat. A művész alapállása ez, aki nem csak leképezi a felszín valóságát, hanem felfedi, amit az rejteget.

Emberhajók vagyunk. Sötétségen, ismeretlen fekete vizeken, a világosságnak egy halvány csikjával a testünkön.

Csók: a nőt a férfi tartja a markában, oldalvást csókol, csukott szemmel.

Pegasus

Csók: a karcsú női kéz önmagát emeli, fogadja a csókot kegyesen.

A múzsa csókja: a koponyát éri, finoman, szinte érintés nélkül, akit csókol, az önmagára támaszkodik.

A Gondolkodó összekulcsolt ujjai talán imádkoznak, vagy könyörögnek, a fej hiányzó részén sejtelmes fény dereng.

A Gondolkodó II. talán éppen most találta meg, s alig bírja el, vagy kétségbeesetten elvesztette a megváltó gondolatot.

Az Önépítő Én-je kívülről sugárzik az ágyékát fedő, még kialakulásra, növekedésre váró, részben még mesterségesen lehatárolt emberlénnyre.

A Realista álmok I–II-ben szomorú az irónia: vajon nem saját idealizált képmásunkba vagyunk-e győgyíthatatlanul beleszerelmesedve...?

A művész, korlátait felismerve, mégis teszi, amit tehet: maga is dallammá válik a *Zenében*.

Kagylóhúsként szenved, hogy kincsét végül biztos kézzel kiemelje és gyengéden, remegés nélkül a világ gondjára bízza: *A gyöngy születése*.

Pegazusa a mélység felé lejtő, síkos terepen egyetlen épen hagyott lábával kapaszkodik; szárnya már csonk, repülni képtelen – de még él. A szerepek megváltoztak. A jövőben a megizmosodott gazdának kell egykori röptető paripáját a hátára venni...

A *Marionett* figurája tehetlenségében ösztönöz lázadásra: nem, még erős szövésű szálak által táncoltatva sem lehetünk bábok: még Isten bábjai sem. Az új ezredév sokszor feláldozott más és más Golgotákon megfeszített Fiúistene a végső ráismerést éppen szabad akarattunktól várja.

... Mert Párkányi Raab Péter szobrai ami hiányként töri meg az ábrázolás teljességét, nem torzót hoz létre, nem azt sejteti, hogy valami, ami egykor egész volt, ma már a pusztulás folyamatában érhető tetten; hanem éppen ellenkezőleg azt ígéri: van remény, hogy ami ma még tökéletlen, tökéletessé tehesük a nagy időben. A növekedés határa nincs kivakarhatatlan kontúrral lezárva. Rajtuk is múlik, mikor húzza el a megkínzott Krisztus orcája elől tenyere függönyét...? Mikor lesz a *Töredékből* a színről-színre boldogságos állapota...?

Addig a *Feszületen* a Halálraszánt Életsó valóban megfeszül. Letépné testét-lelkét a keresztről, de az áldozatot – hétszer vagy hetvenhétszer – végbe kell vinni.

A művész – esetünkben Párkányi Raab Péter a Mesterek Mesterének tanítványa. Megtanulta a Törvényt: Golgota nélkül nincs feltámadás; és hiábavaló az a Golgota, amit feltámadás nem követ.

Minden fontos mű egy-egy stáció mindennapi kálváriánk hegyén, a méretünkre szabott magán-

Marionett

keresztel, a művészet által gyönyörűséggé zsongított fájdalmainkban.

JENEI GYULA
Ritmuszavar

*extraszisztolé – amikor versben
olvastam, rákerestem e szóra. vagy úgy?
ilyen nekem is van néha: félrever
a szívem.*

*az éjjel fölriadtam, hogy összevissza
dübög. mintha ki akarna ugrani
valami nemkívánatosból – vesztett
háborúból bizonytalan jövőbe.
félrever, s én félve vergődöm, forgolódom
az ágyban. nem is egyszerűen
félve, hanem befelé szűkülve,
rászűkítve a félig még kába tudatot
az elmúlásra. lábam, kezem kihűl,
miközben kiver a veríték.
nem ismeretlen ez az extramicsoda-
félreverés. csak korábban ritkán jött,
ritkán ijesztgetett. most meg sűrűvé
veri bennem a halálfélelmet,
légiüres térben lebegő tárgyhoz
teszi hasonlóvá a valóságot.
a megszokott, kedves szuszogásokat,
az óraketyegést, a fűtőcsövekben
korgó vízaramokat, a hajnali utca
bizonytalan, félismerős zörejeit
fölülírják a kihangosult
szívütések.*

*felkelek, szűnik, visszafekszem, kezdődik
újra a ritmuszavar, mintha nem lehetne
újrakezdés, mintha nem lenne
megbocsátható minden vétek
és ölelés.*

*kelek, fekszem, próbálgatom
gyérülő lehetőségeim sorát. a szoba
reménytelen zártsága felerősíti
a klausztofóbiát. kinézek a redőnyön,
hogy megkapaszkozzak valami isten
háta mögötti csillagban. kint december
kóstolgatja a távoli hajléktalanokat, jéggé
halmazállapotossítja az időt. fagyott
szívek szállnak a táguló űrben
a lassan, szabályosan pulzáló
égitestek felé.*

ha oldalra fekszem, ha hanyatt, kicsit
szűnik a félreverés, de ahogy belakom
az új testhelyzetet, kezdődik ismét
a szabálytalan ütészváltás. félreveri
a szívet a lélek. szívem, mondom halkán,
baj van. semmi vész, nyugtat félálomban
feleségem. pszichés az egész. tudom,
de hátha mégsem! ám ő már alszik újra
mélyen, én meg újra és újra érzem: milyen
magányosak vagyunk
e földi létben.

átmegyek tévét nézni a másik szobába.
ülve jobb. megnyugszom: talán
megérem a reggelt. talán aludni is tudok.
de ahogy visszafekszem, összevissza üt
megint. forgolódom, belakom a test-
helyzeteket. reggelig ébren
alszom kicsit.

napok óta kialvatlanul lézengek. napközben
elvagyok, de ha lefekszem – pavlovi
reflex – összevissza dübög, ver szívemben
a feltételes félelem. van, hogy egy éjszaka
hatszor átmegyek tévézni. már nem értem,
amit nézek. fáradt vagyok. és tévézés
közben is félreveri. beütöm a keresőbe:
extraszisztolé (lám, versekből is tanul
az ember). fórumok tanácsai
között tévelygek. a mozgás állítólag
segít. mozgok. valahogy kibírom
az időpontig, amit az orvostól
kapok.

túl a szilveszteren. január van, szerda.
vajon a félelem is elfárad, nemcsak a test?
várok soromra a kórházban. vérnyomás,
ékágé, ultrahang, terheléses vizsgálat. jönnek-
mennek a betegek, az orvosok. néha szólnak
hozzám, néha elcsípek egy-egy mondatot,
néha tolnak valakit a folyosón. infúziók,
csövek lógnak belőle. tegnap még talán
semmit sem sejtett. otthon evett,
szeretkezett.

vizsgálóasztalon fekszem, elektródák
csüngenek rajtam. hoppá! egy mellé-
ütés.
vagy kettő is? folyosón várok
az eredményhirdetésre. már közömbös

vagyok. vagy
 mégsem? csak
 meg-megpi-
 hen
 a szorongás,
 hogy aztán
 újult erővel
 verje
 mellkasom.
 semmi gond,
 nyugtat az
 ismerős
 orvos: negatív
 státus, kom-
 penzált
 keringés,
 ártalmatlan
 ritmuszavar.
 mozogjak
 sokat,
 terhelhető
 vagyok. még.
 haladékot
 kapok: evésre,
 munkára,
 szeretkezésre,
 gyerekn-
 evelésre.

extraszisztolé.
 szikrázik a
 hó. a nap,
 ez a távoli
 csillag hide-
 gen ragyog.
 hányadik
 telem már ez?
 s hányadik
 lenne
 – ha vis-
 szafelé szá-
 molnám?

..
 a - ki
 :
hat - va - na - dik
 ...
 esz - ten - dő - det
 be - tölt - vén
 ...
 á m
 ...
 mil - li - árd'
 é - ve ket
 ...
 M . G . LT . L
 :
 n i n c s
 szük - sé - ged
 ...
 m á r
 ...
 - han gya - se rény -
 ...
 dol - gos
 ...
 gyil - kos - (ok) - ra

BENDE LIZA
Johannes

Müemléktemplom restaurálására kaptam megbízást. Időm tetemes részét a falu délkeleti szélén álló középkori templomban töltöttem el.

A közeli erdő falevel- és földszagát éreztem, amikor susogva esni kezdett az eső; ezenkívül csak a temető végébe sétáltam át a Papréten. Alvásra, evésre, még tisztálkodásra is alig gondoltam, és naponta csak pár órára tértem vissza az igényeimnek megfelelő, egyszerűen berendezett szobámba.

Gyakorlattan kezelem az ecsetet, hidegvágót, a vésőt és polírkövet. Nem vagyok nagyon erős, de bírom a fizikai és szellemi terheléseket. A tisztító- és oldószerek, konzerválók, fertőtlenítő anyagok gyakori alkalmazása miatt a kellemetlen szagokra immunis lettem.

Érkezésemkor már tisztában voltam az előmunkálatoknál méréssel megállapított festék értékeivel, az összetevők részarányával. Tanulmányoztam a felújítás előtti fotódokumentációt. Történetek elővizsgálatok mikroszkóppal is. Felkészültem a további, várhatóan időigényes, monoton munkafolyamatokra.

Imára kulcsolt karja megszakítja a felirati szöveg szalagját. A freskón szereplő invokációban arra kéri közönségét, imádkozzanak a pictorért. Aquila a választott művészneve lehetett.

A kőből és téglából épült templom a XIII. század végéről maradt fenn. Építője a téli napforduló hajnalán bekövetkező napkelte irányába tájolta. Majd a következő század utolsó harmadában itt dolgozó festő is az eredeti építői szándékhoz alkalmazkodott.

Az erdő fája mára egészen eltakarják a napot. Ezért, ha szándékosan a megfelelő hajnalt tölteném is a templomhajóban, a napjelenséget akkor sem figyelhetném meg. Pedig tudós plébánosok szerint a kelő nap első sugara a szentély boltozatán lévő szentháromság jelképre esik azon a korai reggelen.

A munkások elmentek, egyedül maradtam a kis templomtérben. Kijelöltem tisztításhoz a próbafelületet.

Az ablakokra helyezett sárga drótüveg a fényt egyenletesre szűri. Ezzel sikerült olyan hatást elérni, mintha Johannes Aquila falfreskóit, a szimbolikus képek összefüggő rendszerét a legnagyobb verőfény pásztázná. Körös-körül az egyes falképek naptári dátumokhoz, a nap óráihoz, az erény és bűn fogalmához köthetően tűnnek elő, megvilágosulnak és elhalványulnak. Képzletben mintha a téli napforduló hajnalán bejövő sugarak útját követném. Elsőként a Madonna ölében ülő, gyermek Jézust világitják meg.

Általában sokat vagyok egyedül. Faragott, festett ember- és állatfigurák ilyenkor a társaságom.

Keresztneven gondolok rá, ezzel mintha korban közelebb idézném magamhoz: JOHANNES.

Szőke haj, ovális fejforma, világoskék szemek. A szlovén mártónhelyi templomban háromcímeres pajzsa felett térdel. A vörösbarba háttérből lovagias öltözetben bontakozik ki, vállszíjon görbe szablyát, magyar nemesi öltözetet, csúcsos orrú lábbelit visel. Pedig nem volt magyar, és nemesi származással feltehetően szintén nem dicsekedhetett.

Előre szóltam, hogy kíváncsiskodó helybéliek és turisták a munka egész ideje alatt ne zavarjanak. Plakátok is hirdették a környéken, a templom nem látogatható. A lazán fekvő por ecseteléséhez, száraz tisztításhoz készültem elő, amikor mégis megjelent valaki.

– Tudja, hogy Regedében született?

A hátsó padsorból ért hozzám a német nyelvű kérdés. Nem emlékeztem pontosan, hogy a hirdetések különböző nyelveken is megfogalmazták-e a zárva tartást. Csak ezért válaszoltam neki.

– Radkersburg, a város mai nevén.

Felállt a padból, és lassan felém sétált. Húszas éveinek vége felé járó, fiatal férfit vetített elém a mesterséges drótüvegnap.

A megbízóval találkoztam, nem ő volt, a műemléki hivatal embere magyarul szólította meg. El akartam küldeni.

Ő megfogta a karomat, és határozottan a szentély északi falához vezetett. Johannes önarcképe is azon a falon látható. Keze érintésétől megsemmisült minden ellenvetésem. Váratlanul az Aquila név szimbólumról kezdtünk beszélgetni. Ez a sasmadár latin neve.

A növényi ornamentikával gazdagon díszített ablakmélyedésbe húzódtunk.

Úgy beszélt a középkori, háromnyelvű településekről, mintha maga is a Stájer-hercegség idejében élt volna. A

szavaival képszerűen vetítette elém a Magyarországból Itáliába vezető, fontos távforgalmi útvonalak egyikét. Felső-Stájervidék a fáját, vasát Regedében cserélte Alsó-stájeri borra, gyümölcsre, gabonára. Szinte ízleltem az édes szőlőszemeket. Az idő észrevétlen tovatűnt. Már pirkadt.

A szentélyablakon beeső hajnali fény a nyugati falon folytatta útját, a templomhajó hosszát is kijelölve a padlón. Ezen már nem csodálkoztam, pedig lehetetlen, hogy besüssön a valódi nap. Az ablakok fénye közvetlen a padlóról és az ablakpárkányokról visszaverődve, sorban megvilágította a freskókat. A szemem láttára ragyogtak fel maguktól a vörösek, kékek, barnák, mint valami álomban, amit ébredés után azonnal elfelejtünk.

DEBRECZENY GYÖRGY

leszakít engem egy virág

és parlagi
leszek
mint egy
galamb
elvadult
postagalambok
utóda
szárnyam
alatt
felhíjtott utak
beszakadnak
annyira
eleven
vagyok
mint egy
angol focisapat
annyira holt
többet
szeretnék

protézis
éjszakára vedd ki
és tedd a szövegpohárba
kiürült a szátok a szó-tok

műfoggal
s 10 műkörömmel
ragaszkodtok az éjszakához
ah! mein gott!
legott tüzet fogott a fagott
az éjszaka képein általában
a sötétség látható
s csak kontraszthatás a lángolás
gyűlölködés emlékezés nélkül
és sírnak a sirkövesek
és riasztják a henteseket

tüzet ettem
s a felgyújtott lánnyal üzekedtem
ne románozz
nouveau roman
fogkefém nyelére támaszkodva mondom:
a kikapcsolt rendőröket
jelzőlámpák irányítják bizony
a döblingi kamarakórus énekel
az ártéri fák tövében
román és ukrán műanyag flakon-ikonok
a szabályozott tiszta tiszta hozadéka

túl túl
az ibolyán messze túl

tudni
a nagy strukturált szövegtörzsről
kisebbségi kontextusom van

eklamp!
szia!
sokkal többet szeretnék
tudni igenis
a protézis apoteózisáról
és az éhség kiszédül az iskolapadból
az éjszakács ropogósra süti
az éjszakát
apró tézis a

FILEP TAMÁS GUSZTÁV – SERES ATTILA
**Erdélyi magyar írók
 előadó körútja a Felvidéken
 1937-ben egy magyar
 diplomáciai jelentés tükrében**

Bevezető

A Magyar Országos Levéltárban bukkantunk nemrég arra a magyar diplomáciai iratra, amely erdélyi magyar írók egy csoportjának az első bécsi döntést megelőző évben a Felvidéken tett előadó körútját, illetve annak helyi sajtóvisszhangját ismerteti. Petravich Gyula pozsonyi magyar konzul 1937. december 15-i jelentésére azért figyeltünk fel, mert a Magyarország és Románia, illetőleg Magyarország és Csehszlovákia államközi kapcsolataira vonatkozó, általunk eddig áttekintett magyar külügyi iratanyagban nem találtunk hasonló, különböző utódállamokba került magyar nemzeti közösségek közvetlen társadalmi érintkezésére vagy szellemi-kulturális síkon megvalósuló együttműködésére vonatkozó utalást a szóban forgó időszakból. A hazai kisebbségtörténeti szakirodalom eredményei alapján ma már ismert, hogy ebben a történelmi periódusban az erdélyi és a felvidéki magyarság politikai együttműködésének színtere leginkább a magyar kormány által is támogatott Európai Nemzetiségi Kongresszus volt, amely intézményes keretet biztosított arra is, hogy az érintett közösségek összehangolhassák kisebbségi érdekérvényesítési törekvéseiket a nemzetközi porondon.¹ Aránylag kevés ismerettel rendelkezünk ugyanakkor arról, hogy a két entitás társadalmi közgondolkodását nagymértékben befolyásoló, általánosan elismert szellemi vezető személyiségek milyen lépéseket tettek a kapcsolatfelvétel céljából.

Nyilvánvaló, hogy az erdélyi magyar írócsoport 1937. novemberi-decemberi felvidéki látogatását nem egészen két hónappal korábban megtartott marosvásárhelyi találkozó társadalom- és eszmetörténeti hatásainak kontextu-

sában kell szemlélni, és az előadó körút megvalósítására irányuló kezdeményezés is közvetlenül a nagy horderejű erdélyi társadalomtörténeti eseményig vezethető vissza. Forrásközleményünk bevezetőjében kizárólag arra kívánunk szorítkozni, hogy néhány támpontot adjunk a problémakör majdani mélyrehatóbb elemzéséhez.

Az erdélyi és a felvidéki magyarság között – a másik ország magyar nyelvű irodalmi folyóirataiban közzétett irodalmi művek és publicisztikák, recenziók, kritikák révén – korábban is létezett valamilyen szintű szellemi kölcsönhatás. Bizonyos, hogy már valamikor 1931/1932 fordulóján felmerült, hogy erdélyi magyar írók számára előadó körutat szervezzenek a Felvidéken. A Darkó István által szerkesztett *Magyar Írás* 1932. évi 1. száma közzé is tett egy ankétot, amelyen az Erdélyi Helikon íróit kívánták megszólaltatni, akiket a – legelőször 1932 februárjára beharangozott – látogatásukról, az azzal szemben támasztott elvárásaikról, a kisebbségi magyar irodalmi műhelyekről, valamint általában a magyar irodalom helyzetéről kérdeztek. Ebben a számban közölték Tamási Áron, Szentimrei Jenő és Ligeti Ernő válaszait. Bánffy Miklós, Kemény János, Kós Károly és Reményik Sándor nyilatkozata a következő lapszámban jelent volna meg,² ám a – végül május 4-i kezdődátummal kitűzött – háromhetes körút, és az annak révén megvalósuló személyes találkozók közelgő időpontjára hivatkozva az ankét folytatásától a szerkesztőség eltekintett.³ A csehszlovák hatóságok azonban az utolsó pillanatban megtagadták a tisztán kulturális jellegű program engedélyezését. Természetesen tudunk egyéni kapcsolatépítési kezdeményezésekről. Ilyen volt – többek között – Méliusz József 1936. évi útja Csehszlovákiába,⁴ amelynek nem volt különösebb visszhangja az erdélyi magyar sajtóban.⁵

Eddigi ismereteink szerint a Felvidékre látogató öt erdélyi író közül Tamási Áron,⁶ Ligeti Ernő⁷ és Kacsó Sándor⁸ osztotta meg az előadó körútra vonatkozó gondolatait a korabeli olvasóközönséggel, illetve az utókorral. Előbbi kettő rövidebb terjedelmű, nem sokkal a körutat követően publikált esszében reflektált az ott tapasztaltakra, míg utóbbi egyik évtizedekkel később megjelent memoárkötetében idézte föl korabeli emlékeit.

A forrástanulmány társszerzőjének, Seres Attilának a témára vonatkozó levéltári kutatásait az OTKA támogatta a PD 72265. sz. projekt keretén belül.

- 1 Lásd erről mindenképp Eiler Ferenc monográfiáját: *Kisebbségvédelem és revízió. Magyar törekvések az Európai Nemzetiségi Kongresszuson (1925–1939)*. Budapest, 2007.
- 2 Az erdélyi magyar írók látogatása elé. (Ankét). *Magyar Írás*, 1932. 1. sz. 55–59.
- 3 Lásd *Magyar Írás*, 1932. 2. sz. 164.
- 4 Sándor László: *Erdélyi magyar írók Csehszlovákiában*. *Korunk*, 1938. 1. sz. 54–56.

- 5 Erre lásd Méliusz József: *Levél Erdélyből*. *Magyar Újság*, 1937. nov. 27. 6. Az Erdélyi Fiatalok és a Sarló közötti, az 1920-as, 1930-as évtizedek fordulóján alakuló kapcsolatról lásd Jancsó Béla, és az 1935-ben Csehszlovákiából kiutasított Sarló-vezető, Balogh Edgár levelezését: *Erdélyi Fiatalok. Dokumentumok, viták (1930–1940)*. Szerk.: László Ferenc–Cseke Péter. Bukarest, 1986.
- 6 Tamási Áron: *Tíz nap Szlovénországon*. *Korunk*, 1938. 1. sz. 53–54.
- 7 Ligeti Ernő: *Csehszlovákiai tanulmányok*. *Független Újság*, 1937. 50. sz. 1–2.
- 8 Kacsó Sándor: *Nehéz szagú iszap fölött*. (Tények és tanúk). Budapest, 1985. 61–78.

Mindazonáltal sem az általunk közölt irat, sem az említett írói beszámolók alapján nem derül ki a turné pontos, napokra lebontott menetrendje, ezt csak a korabeli sajtótudósítások segítségével sikerült rekonstruálnunk. Igaz, az írók megérkezésének dátumára így sem találtunk semmilyen egyértelmű adatot vagy hivatkozást. Mivel azonban mind Tamási, mind Kacsó utalt a körút feszített programjára – tíz nap alatt kilenc helyszínt kellett meglátogatniuk –, feltételezhető, hogy november 27-én érkeztek a Felvidékre a román–csehszlovák határon keresztül. Már másnap, 28-án, megtartották első előadásukat Kassán, 29-én a kassai rádió magyar adásában szerepeltek, 30-án Losoncon, december 1-jén Léván, 2-án Pozsonyban szerveztek számukra felolvasóestet, majd már visszafelé menet, 3-án Érsekújváron, 4-én Rimaszombatban, 5-én Beregszászban, 6-án Ungváron, s végül 7-én Munkácson találkoztak az olvasóközönséggel.⁹ Minden bizonnyal 8-án utaztak vissza Erdélybe. Szintén csak a sajtóhírekből szerezhettünk tudomást arról, hogy Tamási az érsekújvári találkozó után Budapestre utazott éppen esedékes könyvkiadási ügyeit intézni, így ő nem volt jelen a rimaszombati és a beregszászi programokon, csak utána csatlakozott ismét a társaihoz.¹⁰

A felolvasóestek szinte mindenhol azonos koreográfia szerint zajlottak le, amit két magyar nyelvű országos napilap, a kormánypárti, „aktivista” *Magyar Újság* és a magyar ellenzéki pártszövetség orgánuma, a *Prágai Magyar Hírlap*, illetőleg a helyi sajtó tudósításait végigolvasva konstatálhatunk. A vendégeket mindig a helyi társadalom valamelyik vezetője üdvözölte, amire reagálva Kacsó vagy Tamási köszöntötte a hallgatóságot. Tamási, Molter, Szentimrei és Ligeti a műveikből olvastak fel részleteket, s legalább egy alkalommal az este folyamán Szentimreiné Ferenczy Zsizi is fellépett, klasszikus darabokat, népdalfeldolgozásokat, balladarészleteket énekelt, többnyire zongorakísérettel. Egyedül Kacsó Sándor volt az, aki a mindig zsúfolásig megtelt termekben, a nagy létszámú publikum előtt társadalmopolitikai kérdésekről, az erdélyiség eszméjéről, annak történelmi megtestesüléséről, illetve az erdélyi magyarság szellemi egységéről, politikai konszenzusának szükségességéről és jövőbeni perspektíváiról beszélt. A legtöbb esetben az ő eszme-futtatása vezette be a társai által tartott felolvasásokat. Az estek után az

íródelegáció tagjait szűkebb körű vacsorákon látták vendégül a szervezők.

Tamási egyik megjegyzéséből arra következtethetünk, mintha a túlságosan ünnepléses külsőségek kicsit feszélyezték is volna az írókat, s az esteket követő vacsorákon jobban fel tudtak oldódni.¹¹ Kacsó is sejtetni engedi, hogy a neuralgikus nemzeti, politikai és társadalmi problémákra vonatkozó, vagy alkotói, esztétikai kérdéseket taglaló, igazán nyílt és termékeny eszmecsere vagy viták inkább szűkebb körben, a terített asztalnál alakultak ki.¹² Az ezeken elhangzottakat nem ismerjük. Kivételesen az alól talán az érsekújvári előadást követő vacsora, amelyről kissé részletesebben beszámolt az *Érsekújvár és Vidéke* című helyi lap. Eszerint a vásárhelyi találkozó apropóján a beszélgetés középpontjába került az, hogy megteremthető-e a Felvidéken is az írók egységfrontja, úgy, mint Erdélyben. Molter állítólag nyers őszinteséggel beszélt arról, hogy a felvidéki magyar irodalom fejlődését nagyban gátolja a dilettantizmus elterjedése és a túlzott rétegződés, amit – úgy tűnik – mások részben vitattak. Tamási sokat sejtetően hallgatott, figyelte a kibontakozó élénk vitát, végül, mivel megszólították, kis hatásszünetet tartva a következőket mondta: „Úgy látszik, én mégsem vagyok politikus természet... Mert ha politikus természet lennék, már négyszer-ötször felugrottam volna a helyemről, s beleszóltam volna magam is a vitába. De én csak hallgattam, s szívtam szivaromat... Most is csak azért szólok meg, mert kíváncsi vagyok, hogy mit fogok mondani...”¹³

Ismereteink szerint élesebb pengeváltásra december 3-án került sor. Aznap délelőtt az írók még Pozsonyban tartózkodtak, és magyar főiskolásokkal, illetőleg azok szervezeteinek, az Eötvös Körnek és a Magyar Akadémikusok Körének (MAK),¹⁴ továbbá a Magyar Demokrata Írókörnek a tagjaival találkoztak. Az általunk közölt dokumentum szerint a MAK-nál történt látogatáskor a szervezet egyik képviselője kifogásolta, hogy Tamási elsősorban emberként definiálta magát és nem magyarként vagy nemzeti érzelmű gondolkodóként. Igaz, az iratból leszűrhető, hogy az író ezt minden bizonnyal a saját politikai nézeteit vagy az erdélyi írók által képviselt irodalmi irányzat politikai affinitásait firtató megnyilatkozásra reagálva mondta.¹⁵ Az egyik sajtótudósításból kiderül, hogy ugyanezen a találkozón

9 Az erdélyi írók Szlovénzón. *Magyar Újság*, 1937. nov. 28. 12.

10 Az erdélyi írók rimaszombati és beregszászi estjei. *Prágai Magyar Hírlap*, 1937. dec. 8. 8.

11 Az erdélyi írók estje. *Érsekújvár és Vidéke*, 1937. dec. 12. 2.

12 Kacsó Sándor: Nehéz szagú iszap fölött. I. m. 73–74.

13 Az erdélyi írók estje. *Érsekújvár és Vidéke*, 1937. dec. 12. 2.

14 A szervezet neve egyes forrásokban Csehszlovákiai Magyar

Akadémikusok Köreként (CSMAK) szerepel. Elnevezése eredetileg Magyar Akadémikusok Keresztény Köre (MAKK) volt, de a prágai szervezet a „keresztény” jelzőt utólag elhagyta, így jött létre a Magyar Akadémikusok Köre (MAK) elnevezés. Ennek csúciszerve volt a Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetsége (CSMASZ).

15 Lásd erről a mellékletben közölt iratot.

Zombory György, a MAK elnöke az erdélyi írók politikai elveit önkényesen próbálta meghatározni, s baloldali írókként üdvözölte őket. Tamási erre válaszul szögezte le, hogy ők elsősorban íróként jöttek a Felvidékre, így az esetükben nincs helye a „jobboldali” vagy „baloldali” besorolásnak.¹⁶

Mivel az általunk közölt diplomáciai irat egyértelműen rámutat, hogy az erdélyi írók felvidéki előadó körútjának megszervezésében meghatározó szerepet játszottak a szabadkőműves páholyok, a későbbiekben érdemes lesz tüzetesebben megvizsgálni a szabadkőművesség szerepét a két magyar kisebbség közötti kapcsolatok alakításában. Az utazásra reflektáló különféle publicisztikák nem kis része utalt arra, hogy az erdélyi írócsoport összetétele korántsem reprezentálta az erdélyi magyar irodalmi elit teljes spektrumát.¹⁷ Sőt, olyan vélemény is napvilágot látott, mely szerint csak az írókvintett egyik tagja, nevezetesen Tamási tekinthető – a cikk fogalomhasználatát szó szerint idézve – „sztárnak”, a többiek neve legfeljebb az irodalom bennfentesei körében ismert, a szélesebb felvidéki olvasóközönség nagy része körében csak alig, s inkább az erdélyi irodalom másodvonalába tartoznak.¹⁸

Tamási maga is elismerte, hogy nem elsősorban az „erdélyi irodalmat” akarták „helybe szállítani”, hanem inkább „azt a szellemi magatartást” próbálták megismertetni, amelyet történelmi vonatkozásánál, illetve a szülőföld és a lakóhely jellegzetességei folytán „erdélyinek” neveznek. A delegáció összeállítása ebből kifolyólag éppúgy volt „öntudatos”, mint „önmagától adódó”.¹⁹

Kacsó ugyanakkor ennél jóval kategorikusabban és kendőzetlenebbül adja tudtul, hogy a küldöttség összeállítása és a résztvevők kiválogatása éppen azért lehetett zökkenőmentes, mert elsődleges feltételként szabták meg, hogy „az előadóknak szabadkőműveseknek kellett lenniük”. Ilyen pedig, szerinte, rajta kívül még négy volt könnyen elérhető. Ő ír arról is, hogy „az ötlettel, hogy egy irodalmi estéllyel kellene végigmenni a felvidéki magyarlakta városokon, Janovics Jenő állott elő”,

aki mellett, hogy a kolozsvári Magyar Színházat igazgatta, a városban székelő Unio szabadkőműves páholy főmestere is volt. A szervezés részleteit is ő egyeztetette levelezés útján a felvidéki páholyokkal. (Az erdélyi vendégek közül Kacsó Sándor a brassói Auróra nevű magyar páholy volt a főmestere,²⁰ Molter Károly pedig a marosvásárhelyi Bethlen Gábor páholy főmester-helyettese.²¹) Noha Kacsó tanúsága szerint Janovics már a delegáció indulása előtt elutazott a Felvidékre, hogy ott a talajt előkészítse a fogadtatásukra és az irodalmi estek megszervezésére,²² valószínűleg nem kísérte végig őket útjukon, csak a kassai est megnyitóján vállalt nyilvánosan szerepet.²³ Nem mellékes, hogy ezen az esten a felvidéki szervezők részéről Szepessi Miksa, a szintén szabadkőműves háttérű Kassai Társaskör titkára köszöntötte a vendégeket.²⁴

A szabadkőműves páholyok szerepe nem lehet meglepő, hiszen a két világháború közötti korszakban sok magyar kisebbségi értelmiségi csatlakozott valamely szabadkőműves páholyhoz, mert úgy vélte, hogy azok megfelelő szervezeti keretet biztosíthatnak az adott magyar kisebbségi közösség belső nemzeti kohéziójának megőrzése és erősítése érdekében kifejtett tevékenységükhöz. A határon túli magyar páholyok így valóban jelentős szerepet vállalhattak a magyar kultúra fenntartásában. Beszédes például, hogy az előbbieken említett Szepessi Miksa nemcsak a felvidéki magyar ellenzéki pártszövetséghez tartozó orgánumnak, a *Kassai Naplónak* volt a leghosszabb ideig regnáló főszerkesztője az 1920-as években, hanem a magyar pártok vezérlőbizottságának is tagja lett akkoriban. 1933 után azonban már „aktivistának” tekintették.²⁵ Kacsó Sándor memoárjainak második kötetében utal arra, hogy a brassói Auróra páholy a felekezeti iskolákat támogatta a román állami iskolapolitikával szemben, sőt ehhez a Grand Orient hallgatólagos jóváhagyását is elnyerték.²⁶ (Az előadó körút idején egyébként a romániai páholyok már hivatalosan nem működhettek, mert 1937 elején betiltották őket.)

16 Az erdélyi írók a magyar főiskolások körében. Magyar Újság, 1937. dec. 5. 9.

17 Lásd például Scherer Lajos: Erdélyi írók nálunk. Losonci Hírlap, 1937. nov. 21. 2.; Az erdélyi írók székely csoportjának bemutatkozása. Kassai Újság, 1937. nov. 26. 7.; Györy Dezső: Erdélyi írói felé. Magyar Újság, 1937. nov. 26. 1.; Sándor László: i. m. 55. A Kassai Újság november 26-i tudósításának címével kapcsolatban szükséges megjegyeznünk, hogy az erdélyi írók közül Ligeti és Molter sosem tartoztak a „székely írók” csoportjához.

18 Az erdélyi írók estje. Érsekújvár és Vidéke, 1937. dec. 12. 2. A cikk szerzője szó szerint úgy fogalmaz, hogy a négy író az erdélyi irodalom „második garnitúráját” képviseli.

19 Tamási Áron: i. m. 53.

20 Kacsó Sándor: Fogy a virág, gyűl az iszap. (Tények és tanúk). Budapest, 1985. 647.

21 Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. V/1. köt. S–Sz. Főszerk.: Dávid Gyula. Bukarest-Kolozsvár, 2010. 243.

22 Kacsó Sándor: Nehéz szagú iszap felett. I. m. 62–63.

23 Zsúfolt ház előtt óriási sikerrel szerepeltek az erdélyi írók Kassán. Magyar Újság, 1937. nov. 30. 4. Mivel Janovics kárpátaljai származású volt, nem zárható ki, hogy a kárpátaljai városokban ismét csatlakozott az írókhoz.

24 Kacsó Sándor: Nehéz szagú iszap felett. I. m. 67.

25 Filep Tamás Gusztáv: Maléter István és a balitéletek. In: Uő: A hagyomány felemelt tőre. Válogatott és új esszék, tanulmányok az 1918–1945 közötti (cseh)szlovákiai magyar kultúráról. Budapest, 2003. 57–58.

26 Kacsó Sándor: Fogy a virág, gyűl az iszap. I. m. 650–651.

Szükséges egyúttal aláhúznunk, hogy Kacsó fentebb hivatkozott, meglehetősen kategorikus kijelentését is árnyalnunk kell kissé, ugyanis amellett, hogy a páholytagság önmagában véve teljes elkötelezettséget feltételezett, az ott kifejtett egyéni aktivitás az idők során nyilván változhatott. Tamási például azt állította egy később megjelent nyílt levelében, hogy ő már 1935-ben – tehát jóval a felvidéki útjának ideje előtt – szakított a szabadkőművességgel. Akként fogalmazott, hogy „magában leszámolt ezzel a kerettel”, mivel úgy érezte, hogy a mozgalom alkalmatlan volt társadalmi eszméinek szolgálatára. Egyrészt az Unio munkája nem válaszolt a magyarság előtt álló súlyos nemzeti kihívásokra, másrészt az annak keretében folyó karitatív munka önmagában nem volt képes megváltoztatni a társadalmi igazságtalanságokat sem.²⁷ Természetesen figyelembe kell vennünk, hogy a *Vita Sándorhoz* címzett nyílt levele 1942. április 23-án látott napvilágot az *Ellenzék* című napilapban, akkoriban, amikor országos kampány indult a szabadkőműves mozgalommal szemben. (1943-ban Kolozsváron per is folyt az Unio tagjai ellen). Tamási nyilván a saját korábbi szerepét, illetve az erdélyi szabadkőművesség jellegét is igyekezett igazolni.

Véleményünk szerint az általunk közölt diplomáciai irat alapvető kérdése a felvidéki „egység gondolat” megvalósításának mikéntje. A felvidéki szervezők elsősorban olyan gondolkodókat vártak, akik a marosvásárhelyi találkozóon manifesztált nemzeti-társadalmi egységtörekvés képviselői voltak. Tamási és Kacsó meghívása kiválóan beleillett ebbe az elképzelésbe, hiszen ők a vásárhelyi találkozó kezdeményezőiként és vezérszónokaiként személyükben a legfőbb megjelentői és hordozói voltak ennek az egység gondolatnak.²⁸ A korabeli tudósításokból kihámozható, hogy az írók fogadtatását is ez a fajta társadalmi egység szimbolizálta, a közönség soraiban a legkülönbözőbb társadalmi állású személyek voltak felfedezhetőek, s a pódiumon is különböző hivatású társadalmi vezetők köszöntötték a vendégeket. Így például Kassán az ellenzéki magyar

pártok egyik korábbi vezető politikusa, a szabadkőműves Szepessy Miksa,²⁹ Losoncon Kövy Árpád református lelkész,³⁰ Pozsonyban Jankovics Marcell, a nemzeti konzervatív szellemiségű Toldy Kör elnöke és Lederer Ferenc, a MAK-ból kivált vagy oda belépni nem akaró fiatalokból álló Eötvös Kör képviselője nyitotta meg az estet.³¹ Léván Schubert Tódor,³² Érsekújváron Krammer Jenő,³³ az állami költségvetésből működő járási magyar közművelődési testületek vezetői, míg Ungváron Székely József, a Podkarpatszka Ruszi Magyar Kultúregyesület elnöke mondott köszöntőt. Ez utóbbi alkalomra megjelent Szvoboda Ferenc, a szatmári római katolikus püspökség Csehszlovákiába kebelezett részének apostoli kormányzója, Margócsy Aladár evangélikus főesperes és Egry Ferenc volt parlamenti szenátor.³⁴ Már önmagában véve ez a reprezentatív névlista is azt bizonyítja, hogy Petravich Gyula azon információja, mely szerint a felvidéki magyarság nemzeti keresztény érzelmű társadalmi rétegei közönyösek voltak az erdélyi írók útja iránt, nem volt összhangban a valósággal. (Tény ugyanakkor, hogy az írók *felvidéki tartózkodásának ideje alatt a Prágai Magyar Hírlap* nem közölt interjút Tamásival és Kacsóval).

A sajtóbeszámolók és az általunk közölt dokumentum alapján arra lehet következtetni, hogy az erdélyi írók körútja, az általuk hangoztatott eszmeiség, amely különösen a Kacsó és Tamási által adott interjúkban, a személyes beszélgetésekben, illetve előbbi nyilvános szerepléseiben artikulálódott, valamelyest mobilizálta a felvidéki magyar társadalmat. A két erdélyi író mindvégig amellett érvelt, hogy szükség lenne a politikai és társadalmi nézeteit tekintve rendkívül tagolt felvidéki magyarság nemzeti alapú társadalmi összefogására. A politikai, társadalmi, etnikai, egzisztenciális vagy felekezeti önértékek félresöpprésének lehetőségére az erdélyi példát hozták fel tanulsággul, azt a szimbolikus aktust, amikor a vásárhelyi találkozóan a katolikus lelkészek és munkásifjak „kezet fogtak” egymással a tüke elleni harcban és a nemzeti érdekek képviseletére.³⁵ A felvidéki magyarság szempontjából döntő kérdés-

27 Tamási Áron: Vallomás. Nyílt levél szabadkőműves dologban. In: Uő: Virrasztás. Budapest, 1943. 429–431.

28 Szentimrei Jenő szerint a delegációt szándékosan állították össze úgy, hogy a „székely mag” köré csoportosították az urbánusabb erdélyi írókat. Lásd: Erdélyi írói üdvözlők a szlovén nyelvű magyarságot. Szentimrei Jenő: Köszönet és köszöntő. Magyar Újság, 1937. nov. 30. 6.

29 Lásd: Zsúfolt ház előtt óriási sikerrel szerepeltek az erdélyi írók Kassán. Magyar Újság, 1937. nov. 30. 4.

30 Lásd: Erdélyi írók Losoncon. Losonci Hírlap, 1937. dec. 5. 2.

31 Lásd: Erdély Pozsonyban. Az erdélyi lélek követői a haladás és a humanum kisebbségi magyar küldetéséről. Magyar Újság, 1937. dec. 4. 6.

32 Erdélyi írók estje. Lévai Újság, 1937. dec. 8. 3.

33 Az erdélyi írók Érsekújvárott. Magyar Újság, 1937. dec. 7. 6.

34 Az erdélyi magyar írók irodalmi estje Ungváron. Kárpáti Magyar Hírlap, 1937. dec. 10. 3.

35 Lásd erről az említett interjúkat. Az erdélyi példa. A Vásárhelyi Találkozó mint a nemzeti demokrácia és a Duna-völgyi gondolat hordozója Erdélyben. Beszélgetés Tamási Áronnal és Kacsóh [sic!] Sándorral. Magyar Újság, 1937. dec. 8. 6. Mi a titka a Marosvásárhelyi Találkozó létrejött egységnek? „Azt keressétek, ami összeköt!” Tamási Áron és Kacsó Sándor nyilatkoznak a „Magyar Nap”-nak. Magyar Nap, 1937. dec. 5. 5. Tamási egy másik interjúban „valóságos jégtörésnek” nevezte a felvidéki turnéjukat, amelynek szerinte nemcsak irodalmi vagy szellemi téren, hanem társadalmi tekintetben is szép hatása van. Lásd: Az erdélyi írók üdvözlők a pozsonyi magyarságot. Tamási Áron nyilatkozata a Magyar Újságnak. Magyar Újság, 1937. dec. 2. 4.

ként vetődött fel, hogy az egységbe szerveződés mely politikai erő vagy társadalmi mozgalom égisze alatt valósuljon meg. Erre a védőernyő szerepre törekedett az összes fontos politikai csoport, a magyar ellenzéki pártszövetség éppúgy, mint a kormánytámogató vagy a kormánnyal kompromisszumot kereső „aktivisták”, a konzervatív és a liberálisabb ifjúsági szervezetek, de a Csehszlovák Kommunista Párt is, amelynek fontos tömegbázisa volt a magyarok által lakott dél-felvidéki régió.

A pozsonyi konzul nyilván azért tulajdonított jelentőséget az erdélyi írók fogadásának, mert a politika alakítói számára nem volt mindegy, hogy melyik csoport s milyen elvek jegyében tudja megvalósítani a kisebbségi magyarság egységét. A résztvevők – eltérő ideológiák híveiként is – a jobb- és baloldal fölött, osztályok fölött, a „becsületes nemzeti demokrácia jegyében” létrehozandó, a közönség helyzetének reális számbavételén, aprómunkán alapuló egységet hirdették, rendszerint kétségbe vonva, hogy a szembenálló fél hátsó gondolatok nélkül hirdeti ugyanezt.

Tamási és Kacsó mindvégig azt hangoztatták, hogy a kisebbségi magyarság különböző társadalmi státuszú, érdekeltsgű és irányzatú csoportjai közötti kiegyezés a nemzeti azonosságtudat talaján képzelhető el, s noha ők maguk nemegyszer kritikával illették a romániai magyarság egységsszervezetének, az Országos Magyar Pártnak az irányvonalát, a Felvidéken semmi olyasmit nem nyilatkoztak, amelyet a szervezet hegemon pártpolitikai szerepének megkérdőjelezéseként lehetett volna értelmezni. A nemzetiségi-társadalmi egység eszméje mellett azt a hitet is próbálták erősíteni felvidéki vendéglátóikban, hogy az eltérő érdekek összehangolásában teret kell engedni a szellemi vezetőknek és az író-társadalomnak, amely mind a humánium, mind a nemzeti tradíciók leghitelesebb letéteményese.

A korabeli sajtótudósításokat olvasva olyan benyomásunk keletkezett, mintha mind az erdélyi írók, mind a felvidéki vendéglátóik akkor vagy utólag kissé szkeptikusan viszonyultak volna a felvidéki magyarság – akár csupán a vásárhelyi találkozó szellemiségéhez hasonló – deklaratív társadalmi konszenzusának megvalósításához. A felvidéki gondolkodók az erdélyi írók megjelenése okán érzett eufória közepette is kiemelték, hogy az ún. „erdélyi szellemiség” több évszázados

önálló társadalomfejlődés eredménye, Erdély történelmileg kialakult földrajzi, politikai és társadalmi különállásának, illetve etnikai sokszínűségének a lenyomata. A XVI–XVII. században az Erdélyi Fejedelemség volt a magyar függetlenség letéteményese, az ott élő magyarság pedig az önálló államiság tudatának őrzője. Sokan erre, vagyis a szellemi vérkeringést nagyban elősegítő önálló intézményrendszer évszázados tradícióira vezették vissza az erdélyi magyar irodalom gazdagságát és a felvidékihez képest jóval magasabb színvonalát is,³⁶ illetve azt, hogy az impériumváltás után a kisebbségbe szorult magyar közösségek közül az erdélyi alkalmazkodott elsőként az új viszonyokhoz, és elsőként szervezte meg magát. Kitapinthatók az ebből fakadó félelmek és dilemmák: a felvidéki szellemi élet képviselői úgy vélték, hogy a felvidéki magyarság kisebbségi létének kevesebb mint két évtizede alatt nem tudott még szert tenni az önálló társadalomszervezés olyan mértékű tapasztalatára, amellyel az erdélyiek a történelmi okokból kifolyólag rendelkeztek.³⁷ Noha Erdély történelmi és etnikai sajátosságaira természetesen a vendégek is nagy hangsúlyt fektettek, a felvidéki magyarság perspektíváival kapcsolatban sokkal inkább az akkor aktuális politikai konstellációból kiindulva adtak hangot a kételyeiknek. Mind Tamási, mind Kacsó, mind Ligeti megnyilatkozásaiból kitűnik, hogy szerintük a Magyarországtól Romániához csatolt területen a magyar kisebbség társadalmi egysége felé vezető folyamatok felerősödéséhez, sőt, annak politikai kényszerközösségé kovácsolódásához nagymértékben hozzájárult az impériumváltás óta ránehezedő és nem szűnő állami represszív nyomás, s az ezt fenntartó autoriter politikai-társadalmi berendezkedés. Ezzel szemben a demokratikus Csehszlovákia Romániához képest sokkal szabadabb levegője a társadalmi és politikai szecesszió irányába lökte a felvidéki magyarságot.³⁸ Tamási a csehszlovák demokratikus kereteket, és az abban kibontakozó, a magyarság érdekeit a hatalmi alkufolyamatokban is képviselni szándékozó aktivista irányzatot egyenesen veszélyesnek tartotta a magyarság nemzeti jövőképe szempontjából.³⁹

Az erdélyi írók elégedetlensége a csehszlovákiai magyarság politikai-társadalmi szétforgácsolódása látán a felvidéki magyar sajtóban is visszhangra talált.

36 Az érsekújvári vacsoráról tudósító ominózus cikk ismeretlen szerzője is úgy vélte, hogy még az erdélyi író-társadalom „második garnitúrája” is magasabb színvonalat képvisel, mint a felvidéki írók „első garnitúrája”. Az erdélyi írók estje. Érsekújvár és Vidéke, 1937. dec. 12. 2.

37 Minderre lásd például: Scherer Lajos: Erdélyi írók nálunk. Losonci Hírlap, 1937. nov. 21. 2.; Győry Dezső: Erdélyi írói felé. Magyar

Újság, 1937. nov. 26. 1.; Erdélyi és szlovenszkoí lelkeség. Lévai Újság, 1937. dec. 15. 1.

38 Tamási Áron: Tíz nap Szlovenszkon. I. m.; Ligeti Ernő: Csehszlovákiai tanulságok. I. m.; Kacsó Sándor: Nehéz szagú iszap fölött. I. m. 72–74.

39 Kacsó Sándor: Nehéz szagú iszap fölött. I. m. 75.

Az *Új Szellem* című lap, amely 1937–1938 fordulóján többször foglalkozott a vásárhelyi találkozóval,⁴⁰ 1938. február 1-jei számának szerkesztőségi vezércikkében arról írt, hogy az „európai színvonalhoz és becsületességhez szokott erdélyi írók, akik éppen a vásárhelyi találkozón tettek tanúbizonyságot emelkedett szempontjaikról, bizonyos csömörrel tértek vissza szlovenszkói útjukról”. A szerkesztőség úgy vélte, hogy az erdélyi írók csalódtak, s ennek hangot is adtak. Ennek alátámasztásául a lap azt hozta fel, hogy több levelet is kapott Erdélyből, amelyek írói lesújtó kritikát gyakoroltak a „baloldal” és a „jobboldal” felvidéki ellentéteiről. Noha a Prágai Magyar Hírlap 1937. november 30-i számában olyan hír jelent meg, mely szerint az erdélyi írók nyilatkozni fognak az *Új Szellemnek*,⁴¹ a folyóirat ezt követő számaiban nem bukkantunk az erdélyi írókkal készített interjúkra. (A folyóirat 1937. 14., szeptember 1-jén megjelent, „erdélyi kettős szám”-ában közölte Gál István Tamási Áronnal készített beszélgetését.⁴²) Ismert, hogy Szvatkó Pál, az *Új Szellem* főszerkesztője egyúttal a Prágai Magyar Hírlap egyik kulcsembere is volt. Az említett vezércikkben az áll, hogy a lap szerkesztősége „szántszándékkal nem mutatkozott. Nem akart belekeveredni a boszorkánykonyhába”. Ez esetben is nyilván arról van szó, hogy a felvidéki magyar társadalom egységesítésének lehetőségét a magyar ellenzéki pártszövetséghez kötődő folyóirat magának igényelte.

* * *

A mellékletben közölt irat eredeti tagolásán és szövegképen nem változtattunk. A rövidítéseket szögletes zárójelben feloldottuk. Az erdélyi, felvidéki és magyarországi írók (Tamási Áron, Kacsó Sándor, Ligeti Ernő, Molter Károly, Szentimrei Jenő, Győry Dezső, Féja Géza) nevéhez, a közismert irodalompolitikai eseményekhez („vásárhelyi találkozó”, „Féja-ügy”), illetve a közismert társadalmi mozgalmakhoz (például „aktivizmus”) nem írtunk lábjegyzetet. A dokumentum szövegét a mai helyesírási szabályoknak megfelelően javítottuk.

40 Erről lásd például: Hantos László: A marosvásárhelyi hitvallás szlovenszkói szemmel. *Új Szellem*, 1937. 18. sz. 11–12. Boldizsár Iván: Budapesti levél a Vásárhelyi Találkozóról. *Új Szellem*, 19. sz. 5–6. Brogyányi Kálmán: Megvalósítható-e Szlovenszkon a „vásárhelyi találkozó”? *Új Szellem*, 1938. 1. sz. 7–8.

41 Az erdélyi magyar írók forró siker jegyében kezdtek meg Kassán szlovenszkói körútjukat. Tamási Áron a szlovenszkói magyarság közép-európai feladatáról. *Prágai Magyar Hírlap*, 1937. nov. 30. 7.

42 Gál István: Erdély írója beszél az elhagyott székekről, a dunai politikáról, a magyar lehetőségekről. Egy óra Tamási Áronnal. *Új Szellem*, 1937. 14. sz. 15–17.

43 Bélyegzővel a fejlécre pecsételve.

44 Sic! Kacsó Sándor vezetékneve az eredeti iratban itt és a későbbiekben Kacsóhként vagy Kacsóhként szerepel.

45 Szentimreiné Ferenczy Zsizi nem író, hanem előadóművész volt.

Melléklet

*Petravich Gyula pozsonyi magyar konzul jelentése
Kánya Kálmán külügyminiszternek az erdélyi
magyar írók felvidéki előadó körútjáról
és annak sajtóviszhangjáról
Pozsony, 1937. december 15.
Gépelt másolat. MOL, K 63, 246. cs.,
1937–27/4. t., 3858/1937. pol. sz.*

Lásd eredetit: külön!⁴³

M[agyar] Kir[ályi]
Külügyminisztérium
3858/Pol.–1937.

Tudomásulvételül
Budapest,
1937. december 31.
Másolat

M[agyar] Kir[ályi]
Konzulátus Pozsony
136/Pol.–1937.

Pozsony,
1937. december 15.

Tárgy: Erdélyi írók látogatása
a Felvidéken

November végén és december elején Tamási Áron, Kacsóh⁴⁴ Sándor, Ligeti Ernő, Molter Károly, Szentimrei Jenő és Szentimreiné Ferenczy Zsizi erdélyi írók⁴⁵ előadói⁴⁶ körútra jöttek a Felvidékre, amelynek folyamán előadásokat tartottak Pozsonyban, Kassán, Ungvárott, Losoncon, Léván, Érsekújváron, Rimaszombatban, Beregszászon és Munkácson.

Az erdélyi írók előadói körútjának megvalósulása bizonyos fokig meglepetésszerűen érte a felvidéki magyarságot. Az elmúlt években ugyanis több kísérlet történt hasonló előadásokhoz a szükséges hatósági engedélyek megszerzésére, de azokat sem a pozsonyi Toldy kör,⁴⁷ sem a kassai Kazinczy kör⁴⁸ sem tudta kieszközölni, jóllehet a magyar törvényhozók is ismételtelnt interveniáltak ennek érdekében.

Az idén az itteni szabadkőműves páholyok magyar tagjai vállalkoztak az előadói esték megszervezésére és

46 Sic!

47 1874-ben alakult hagyományos szemléletű pozsonyi kulturális egyesület. Az impériumváltás után, 1921-ben újjáalakult, ekkor vált a nyugat-felvidéki magyarság szellemi életének egyik központjává. Tevékenysége kulturális programok (előadások, műsorok, színházi estek stb.) szervezésére terjedt ki. Elnöke 1925–1939 között Jankovics Marcell volt.

48 Ekkori nevén: Kazinczy Társaság. Eredetileg 1898-ban alakult kulturális, irodalmi egyesület, amely az impériumváltás után, 1923-ban alakult újjá. Székhelye Kassa volt, de országos hatáskörrel működött. Irodalmi, tudományos és képzőművészeti szakosztályokkal rendelkezett, kiemelkedő eredményeket ért el a könyvkiadás terén, a keretén belül létrehozott Kazinczy Könyvbarát Társaság, illetve a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet révén. Jelentős szerepet vállalt megemlékezések, évfordulós emlékünnepek, pl. az 1935-ös Rákóczi-ünnepek stb. szervezésében.

a hatósági engedély kieszközlésére. Az akciót a legnagyobb titokban készítették elő, és azt hosszadalmas tárgyalások előzték meg, különösen ami az előadók kiválasztását illette. Csakis oly személyek jöhettek szóba, akik ellen politikai szempontból nem volt kifogás emelhető. Erre nézve a páholyok garanciát vállaltak. Az engedélyt a teljesen politikamentes Kassai Társaság – az úgynevezett Zsidó Kaszinó⁴⁹ – kapta meg, és az engedély megszerzése után ez látott hozzá az egyes városokban megtartandó előadások megszervezéséhez.

A magyar közönség természetesen mindenütt szívesen és lelkesedéssel fogadta az erdélyieket, akik minden városban nagyszámú hallgatóság előtt szerepeltek. Az egyes előadói esték igen jól sikerültek, és semmiféle zavaró momentum nem jött közbe. A hatóságok is mindenütt tapintatosan viselkedtek, ami nyilván felsőbb utasításra történt.

Amíg a nagyközönség inkább irodalmi és nemzeti szempontból mutatott érdeklődést az erdélyi írók szereplése iránt, a fiatalokat különösen az új erdélyi szellemiség érdekelte; ily irányú kérdésekkel ostromolták az erdélyieket, elsősorban Tamási Áront. Tamási úgy a sajtó képviselői, mint az ifjúság előtt többször nyilatkozott.

Mindjárt első kassai felléptük alkalmával úgy nyilatkozott, hogy nézete szerint a Marosvásárhelyi Találkozó, úgy látszik, visszhangot keltett a Felvidéken is, és ezt a példát követni fogja a felvidéki magyar ifjúság is. Az ifjúság feladata szerinte az, hogy igyekezzenek a közös szellemiséget és a sorsközösség gondolatát megtalálni Magyarországon és az utódállamok magyarsága között.⁵⁰

Pozsonyban a baloldali és aktivista magyar sajtó igyekezett kihasználni a maga céljaira az erdélyi írók csehszlovákiai tartózkodását, és úgy állította be őket,

mintha az itteni aktivizmus és baloldali irányzat azonos lenne Tamásiék és az általuk képviselt erdélyi magyarság felfogásával. Ennek a kísérletnek nemigen támadt visszhangja, mert a közönség általában az erdélyi írókban az erdélyi magyar kultúra és irodalom reprezentánsait látta, míg maga az erdélyi szellemiség kevésbé érdekelte.

Érkezésükkor majdnem kizárólag baloldali és aktivista mentalitású írók vették őket körül, ami természetesen csak az itteni nemzeti érzésű magyarság állandóan tapasztalható indolenciájából történhetett meg.

Győry Dezső azonnal interjút kért tőlük a Magyar Újság nevű kormánylap részére. Tamási Áron szerint azért jöttek, hogy Erdély és Szlovénia magyarsága között megteremtsék a kapcsolatot, amely eddig hiányzott. Kacsóh Sándor azt mondta, hogy a szlovéniai magyar ifjúságra vár a feladat, hogy a Marosvásárhelyi találkozó szellemiségét átültesse Szlovénia. Ligeti Ernő gyakori vendég Szlovénia, és amint mondotta, itt érzi igazán, hogy mennyire szükség van a dunai egység gondolatának kultuszára, amely az erdélyiek legforróbb kívánsága is.

A december 2-án megtartott pozsonyi estét a szabadkőműves vezetés alatt álló Uránia tudományos egyesület⁵¹ és a SZMKE⁵² közösen rendezték. A megoldás szerencsés volt, és jó hatást váltott ki. A fellépő írókat dr. Jankovics Marcel⁵³ a SZMKE országos elnöke üdvözölte a pódiumon. Utána a Magyar Akadémikusok Köre és a nemrég megalakult főiskolások Eötvös Kör⁵⁴ nevében üdvözölte egy-egy szónok a szereplőket. Az Eötvös Kör a pozsonyi magyar főiskolások egy kisebb csoportját foglalja magában; programjuk és célkitűzései még nincsenek tisztázva, de ideológiailag közel áll a Masaryk Tudományos Akadémiához.⁵⁵

49 Az egyesület vezetője Szepessi Miksa volt, aki korábban a magyar ellenzékhez tartozott; ekkor már „aktivistának” tekintették.

50 Lásd például: Az erdélyi magyar írók forró siker jegyében kezdtek meg Kassán szlovéniai körútjukat. Tamási Áron a szlovéniai magyarság közép-európai feladatáról. Prágai Magyar Hírlap, 1937. nov. 30. 7. Tamási a lévai előadásuk után telefonon adott interjút a Magyar Újságnak. Lásd: Az erdélyi írók üdvözlik a pozsonyi magyarságot. Tamási Áron nyilatkozata a Magyar Újságnak. Magyar Újság, 1937. dec. 2. 4.

51 Az 1910-es években alakult, liberális szellemiségű pozsonyi magyar–német tudományos, ismeretterjesztő egyesület. Az impériumváltás után, 1924-ben alakult újjá. Szorosan kapcsolódott a pozsonyi szabadkőműves páholyokhoz, vezetőinek nagy része, így Jankó Zoltán, Limbacher Rezső e páholyok tagja volt. Egy időben jó kapcsolatokat ápolt a Sarló mozgalommal, és támogatta annak pozsonyi működését. Tevékenysége alapvetően filozófiai, irodalmi, művészeti és természettudományi előadások szervezésére terjedt ki.

52 A Szlovéniai Magyar Kultúregyesület rövidítése. 1925-ben Komáromban alakult, országos magyar kulturális és közművelődési szervezet, amelyet a csehszlovák hatóságok ellenállása miatt csak 1928-ban tudtak bejegyezni. Székhelye Komárom volt. Az 1936–1938 közötti időszakra tehető a virágkora, 1938-ban 150 helységben működött alapszervezete. Sajtóorgánuma 1934-től 1944-ig a

Magyar Vasárnap című havilap volt. Tevékenységével a magyar népi és magaskultúra terjesztése révén a felvidéki magyarság nemzeti öntudatának erősítését kívánta elérni, elsősorban helyi szinten szervezett színelőadásokat, felolvasóesteket, kulturális megemlékezéseket, szabadtéri játékokat.

53 Jankovics Marcell (1874–1949) költő, író, publicista, jogász, politikus. Jogi tanulmányait követően ügyvéd Pozsonyban. Az impériumváltás előtt függetlenségi országgyűlési képviselő. 1918 után Pozsonyban meghatározó szerepet játszott a város kulturális életének szervezésében. A Kisgazdapárt (Magyar Nemzeti Párt) egyik alapítója, 1925-től egyik alelnöke. 1939-től Budapesten élt.

54 1937. márc. 12-én Pozsonyban alakult, az ott élő és tanuló magyar egyetemi és főiskolai hallgatók egy részét tömörítő egyesület. Alapító elnöke Madarász László bölcsészhallgató volt. Az egyesület elhatárolódott a MAK-tól, és távol tartotta magát az Egyesült Magyar Párt ideológiájától.

55 Teljes nevén Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság. 1931-ben alakult tudományos és művészeti intézmény, amelyet Tomaš Carrigue Masaryk elnök 1 millió koronás adományából hoztak létre. Vezetősége kiválasztásában a kormánypártoknak is szerepük volt, amelyek biztosítani igyekeztek a Társaság aktivista elkötelezettségét. Jelentősebbnek mondható az irodalmi és művészeti tevékenysége, képzőművészeti kiállításokat

Az üdvözlésekre Tamási Áron válaszolt. Beszédében kiemelte a szlovenszkói magyarság európaiasságát. Ez szerte a helyes út, mert az európai szellem abban áll, hogy politikai és egyéb divatos jelszavakon túl az erkölcsi és szellemi értékeket tiszteletben tartja, és ezek szolgálatába szegődik. Majd a hallgatóságához fordult, és arra kérte őket, hogy most ne csak művészei teljesítményeiket bírálják, mert a jelenlétük más, és többet jelent. Magyarok vagyunk – mondotta – akik magyarokhoz jöttünk, a sorstestvérekhez. Ifjú szívvel jöttünk az itteni magyar fiatalokhoz, amelyektől⁵⁶ elsősorban várjuk, hogy magáévá tegye a mi hitvallásunkat, amely szerint az egy állam keretébe tartozó magyarságnak nemzeti érdekei védelmére egységet kell alkotnia, és hogy azonfelül hatékony szellemi erővé tegye azon meggyőződésünket, hogy a közép-európai magyarság egyetlen lelki és művelődési közösséget képez.

Kacsoh Sándor az erdélyi szellemisségről, az új[gy]n[evezett] transzszilvanizmusról beszélt, és azt bizonyította, hogy a magyarság és a haladás, a nép nemzeti gondolata és az európai humánus nem ellentétek, hanem egymással szorosan összeforrott fogalmak. Majd a humanizmus gondolatát fejtegette, amely, mint mondotta, mindig a haladást jelenti.

Másnap a Demokrata Kör⁵⁷ íróival és az Eötvös Kör diákjaival jöttek össze magánbeszélgetésre, és látogatást tettek a Magyar Akadémikusok Körében is. Az akadémikusok előtt Tamási kijelentette, hogy ők mint írók jöttek Szlovenszkóra, és hogy ők sem nem baloldaliak, sem nem jobboldaliak abban az értelemben, ahogy az Csehszlovákiában észlelhető. Az erdélyi írók az erdélyi lélek kifejezői, a humánus⁵⁸ és a haladás kifejezői abban az értelemben, ahogy ez a Vásárhelyi Találkozón is kifejezésre jutott, ahol szocialista meggyőződésű munkások és hithű katolikusok fogtak egymással kezét. Az akadémikusok több kérdést vetettek fel a vendégek előtt, és az egyik közülük igen talpraesetten válaszolt Tamásinak arra a kijelentésére, hogy az erdélyi írók emberek, és nem jobb- vagy baloldaliak, azt mondva, hogy amikor Lengyelországot felosztották, akkor a lengyelek nem azt mondták, hogy emberek, hanem hogy lengyelek. Többen az erdélyi magyar pártról kértek felvilágosítást. Ezeknek Kacsoh Sándor válaszolt. Azt mondotta, hogy

az erdélyi magyarság pártja az erdélyi magyar párt. Ők maguk nincsenek megelégedve mindennel a magyar párt jelenlegi vezetését illetően, de az ifjúság képviselői már ott vannak a listákon, és rövidesen eljön az idő, amikor ők veszik át a vezetést a pártban.⁵⁹

Pozsonyból való elutazásuk előtt az erdélyi írók interjúkat adtak a Magyar Újság című kormánylapnak⁶⁰ és a kommunista Magyar Napnak.⁶¹ Ezek közül legérdekesebbek Tamási Áron nyilatkozatai, aki kifejtette, hogy a Vásárhelyi Találkozó nem irányult az erdélyi Magyar Párt ellen, ami jó hatást keltett, és az erdélyi közvélemény kedvezően reagált a találkozóra. Erdélyben – mondotta Tamási – semmiféle nexus nincsen az irodalom és a politikai vezetés között. A találkozó eszmei alapja a keresztény erkölcs és a nemzeti demokrácia volt. Keresztény erkölcs alatt az európai kultúrkör etikáját értik. Nemzeti szempontból az erdélyi magyarság oly belső megszervezését kívánják, hogy a politikai szervezetben az egész erdélyi magyarság osztálytagozódás nélkül elférhessen. A találkozó a nemzeti egység gondolatát hangsúlyozta ki, s bármely felekezeti vagy származású egyént, aki a kisebbségi sorsot vállalja, a magyar népkisebbség alkotó elemének tekinti. Az erkölcsi és nemzeti alapon álló népi demokrácia volt az összeegyeztető alap a különböző világnézetek között, és Tamási az olyan demokrácia hívének vallja magát, amely cselekvően tud szembeállni a diktatúrákkal. Azt üzeni a szlovenszkói különféle magyar irányzatoknak, hogy azt keressék, ami összeköt, és nem, ami elválaszt. Az összekötő kapcsolat pedig ma leginkább a nemzetiségi érdekek és a kultúra síkján található meg. A humanizmusra a magyarságnak, amelyben a haladás vágya él, szüksége van. Az erdélyi szellemisség nem vállalja a reakciót, mert az életét veszélyeztetné. Végül megemlítette, hogy a Vásárhelyi Találkozó tagjai barátságukról és rokonszenyükről biztosították Féja Gézárt elítélése után.

A magyar kommunisták mindjárt kihasználták az erdélyi íróknak a közös kulturális platformon való találkozásra buzdító kijelentéseit, és propagandát kezdtek egy Vásárhelyi Találkozóhoz hasonló anekdotának Szlovenszkon való megtartására, amelynek helyéül Lévát hozzák javaslatba.

szervezett, írókat, művészeket támogatott anyagilag. Elnöke Orbán Gábor (1931–1936) és Balogh Elemér (1936–1938), lapja a Magyar Figyelő és a Fórum volt. A felvidéki Magyar Tudományos Akadémia szerepét kívánta betölteni, ennek azonban nem tudott eleget tenni.

56 Sic!

57 A Magyar Demokrata Írókör 1937-ben Pozsonyban alakult népfrejtős jellegű egyesület, amelynek tisztségviselői ekkoriban „aktivistáknak” vagy baloldaliaknak minősültek.

58 Sic!

59 A sajtótudósítások közül erre vonatkozóan lásd még: Erdély

Pozsonyban. Az erdélyi lélek követei a haladás és a humánus kisebbségi magyar küldetéséről. Magyar Újság, 1937. dec. 4. 6.; Az erdélyi írók magyar főiskolások körében. Magyar Újság, 1937. dec. 5. 9.

60 Lásd: Az erdélyi példa. A Vásárhelyi Találkozó mint a nemzeti demokrácia és a Duna-völgyi gondolat hordozója Erdélyben. Beszélgetés Tamási Áronnal és Kacsóh [sic!] Sándorral. Magyar Újság, 1937. dec. 8. 6.

61 Lásd: Mi a titka a Marosvásárhelyi Találkozón létrejött egységnek? „Azet keressétek, ami összeköt!” Tamási Áron és Kacsó Sándor nyilatkoznak a „Magyar Nap”-nak. Magyar Nap, 1937. dec. 5. 5.

Szükségesnek tartom itt felemlíteni, hogy az ősz folyamán a pozsonyi Masaryk Akadémia szellemtörténeti előadásokat tartott, amelyeknek befejeztével az alábbi pontokban foglalta össze a szlovenszói magyar szellemi élet bölcséleti alapjait: 1. Elhárítunk minden pogány elemet szellemi életünkéből, kacérkodjon az Votannal, vagy Hadúrral, vagy tetszelegjen holmi isten-tagadásban. 2. Elfogadjuk az örök humánusmot, ahogy az Krisztusban megtestesült. 3. Vállaljuk, hogy nemzetünk, különösen ifjúságunk minden tagjában, öntudatra ébresztjük az isteni célgondolatot. 4. Nevelő munkánkban, mint a nemzeti közösség megbízottai a szeretet eszközeivel felszabadítjuk a ránk bízott lelkeket minden szolgaságból. 5. Hisszük, hogy teljes szabadságot csak a keresztény etika adhat. 6. Vállaljuk, hogy minden

egyben⁶² rejlő isteni célgondolat felismerése után a kötött energiákat felszabadítjuk, hogy azokat értékekké formáljuk, s a zavaró körülményeket kiküszöböljük.

A Masaryk Akadémia által felállított ezt a programot azért voltam bátor ismertetni, mert eszmei alapja sokban egyezik az erdélyi írók által felvetett eszmei programmal, s a szabadkőművesség által hirdetett elvekkel. Ez azért is figyelemreméltó, mert az erdélyi írók felvidéki útját a szabadkőműves páholyok készítették elő, amelyek a Masaryk Akadémiára is befolyással vannak.

Petravich s. k.
m[agyar] kir[ályi] konzul

62 Sic!

BALATONFÜREDI SALVATORE QUASIMODO EMLÉKDÍJ

Balatonfüred Város Önkormányzata ismét meghirdeti verspályázatát
a Salvatore Quasimodo Emlékdíj elnyerésére

Valamennyi pályázó **két magyar nyelvű, kiadatlan, más pályázatokon nem díjazott és nem említett művel vehet részt.** A pályamunkákat gépirással **5 példányban** kérjük eljuttatni

2011. május 31-ig

a következő címre:

Polgármesteri Hivatal 8230 Balatonfüred, Szent István tér 1.

A kettőnél több verset küldők pályázatát nem áll módunkban figyelembe venni, illetve a csak egy példányban küldött pályázatokat sem.

Valamennyi beküldött példányon kérjük feltüntetni a pályázó teljes nevét és címét, a borítékra írják rá: **Quasimodo költői verseny!**
A beküldött műveket nem áll módunkban visszaküldeni!

A pályázaton első díjas költemény elnyeri az Emlékdíjat, valamint 400 000 Ft összegű ösztöndíjat.

A zsűri a fődíjon kívül más díjakat is kiadhat.

A díjkiosztót a **2011. szeptember 10-én** rendezendő nemzetközi költő-találkozó keretében, az este 6 órakor kezdődő gálaesten, a zsűri jelenlétében tartjuk meg.

HORVÁTH LÁSZLÓ IMRE

A sokféle utazás

Jónás Tamásnak

*Nem akartam utazni. Én élni szeretek.
Amikor megjöttek a követek,
hogy a zűrzavarhoz csatlakozzam,
bolondot játszottam inkább,
szántottam és sót vetettem
a földbe, de ekém elé csecsemő
fiamat tettek a ravaszok,
indulnom kellett mégis.
Ahogy távolodtam hajómmal
a parttól, először éreztem biztosan,
hogy egyszer meg fogok halni.
A háború annyi év után
otthonos lett, az otthon
pedig egyre messzebb.
Barátaim sorra megölték és
végül én nyertem meg
azt a makacs várost,
annyi év után, oly
gyorsan égett le.
Ahogy hajóm elhagyta
a kormos partokat, éreztem,
többé nincs hova menekülni,
egyszer én is biztosan
meghalok, mint a többi.
Legyőztem lassú, otromba
szörnyeket, karral öleltem
sok nimfát. Jó volt ez is, az is,
némelyik megizzasztott, más
eltartott évekig. Hajóztam
összevissza, vagy csak a szél
dobált, de szólt az én lelkem*

*énvelem, muszáj már valamerre
hazamenni. Ahogy a partokhoz
közeledtem, éreztem, hogy egyszer
biztosan én is meghalok.
A feleségem szebb volt, mint
az emlékezet, jól álltak neki
az eltelt évek, szerintem minden
kérővel megcsalt addigra már.
Nem hibáztatom, persze jól sem esett,
hát megöltem őket. Segített a fiam
és két szolgál, unalmas, vérszomjas
alakok. Néztük egymást
szomorúan a nővel a hullák
között, ezt mondják kivárt,
érett szerelemnek, kényelmetlenül
éreztek magunkat és fontosnak.
Elmenekültem inkább, otthagytam
őt, fálnak fordított tükröt,
amiben csak egy halott van.
Távolodik az otthoni part,
a tenger unottan vár, hogy tovább
dobáljon. A szörnyeket aludni
hagyom, a nimfákkal nem tudok
beszélgetni már. A húst saját
hájában kisütve, a vízzel kevert
bort még mindig szeretem.
Süketen elheverni a fedélzeten,
méregetni csillagok réges-régi
fényét, felhős eget,
boldog vagyok, érzem,
egyszer biztosan meghalok.*

Hercules a válaszúton

SZIRTES GÁBOR
**„Lenyesett szárnyakkal is
 fel kell újra emelkedni...”**

Lovász Pál és Endre Károly

Az 1896-ban Bácsföldváron született Lovász Pál lírai látásmódját, költővé formálódását részben a családjának, részben az örökké szívében őrzött Tisza menti tájnak, az itt szerzett gyermekkori élményeknek, részben pedig a nagyvárosnak, Temesvárnak köszönhetette. Fontos tájékozódási pont és inspiratív erő volt ez számára a pályája kezdetén és annak utolsó évtizedeiben egyaránt. Ez még akkor is igaz, ha – évtizedekkel később – úgy emlékezik vissza az erdélyi nagyvárosra, hogy összeszorul a szíve, a gyomra, ha az első Temesváron töltött hetekre gondol. „Szülőfalum édes légköréből, a boldog otthonból szakítottak ki és vittek el az I. gimnáziumba, 10 éves koromban... súlyos betegnek éreztem magamat, sokat-sokat sírtam is, és gyerekefjével a halált kívántam. Ebből a nagyon gyötrelmes állapotból aztán szépen kilábaltam...”¹ A „kilábaláshoz” persze nemcsak az ifjúnak az új körülményekhez való fokozatos alkalmazkodása járult hozzá, hanem az is, hogy irodalmi ambícióinak kiteljesedéséhez itt kedvező feltételeket talált. Új lehetőségek, új ismeretek, új kapcsolatok kapui nyíltak meg számára, kulturális rendezvényekre járhatott, irodalmi esteken vehetett részt, színházi előadásokat láthatott, sokat olvashatott. Első publikációi és életre szóló barátságai is Temesvárhoz kötődnek.

Itt jelenik meg első verse nyomtatásban, a mindenki számára meglepetést szerző *Fohász*.² Ezzel a fiatal költő valósággal „berobban” az irodalmi életbe, és ettől kezdve sorra jelennek meg versei a helyi lapokban. Közben súlyos tüdőbetegségen esik át, ez megnehezíti tanulmányainak folytatását, és erősen megviselik a világháború – a családi fészket is érintő – borzalmi. Érettségi után jogi tanulmányokat folytat. Közben azonban – minden nehézség ellenére is – mindvégig verseket ír, és részese a Trianon utáni, a magyarországi határokon kívülre került területeken a magyar irodalom megőrzéséért folytatott küzdelmeknek. Nagyváradon, Szegeden folytat jogi tanulmányokat, majd 1920-ban visszatér Temesvárra. Itt részesévé válik a magyar szellemi élet fenntartására irányuló kísérleteknek, például a Bardócz Árpád *Japán versek* című

kötetét segítő előfizetés-toborzási munkának. Bardócz mellett ekkor itt él és alkot egy másik tehetséges fiatal költő is, Endre Károly, akinek *Az ember, aki járva jár* című verseskötönyve – Lovász szintén első, *Tiszamentén* című kötetével egyidejűleg – 1922-ben (a magyar–román kulturális egyezmény eredményeképpen) Budapesten az Atheneum kiadásában jelenik meg. Bardócz Árpád költőműfordító – aki később áttelepül Magyarországra – és Endre Károly költő között, aki élete végéig Temesváron él mint ismert és elismert költő, szoros, egész életre szóló barátság számai szövődnek.

Első nyilvános irodalmi szereplésük is mély nyomokat hagyott bennük, rá még életük alkonyán is emlékeztek. Lovász Temesváron 1921-ben tagja lett az Arany János Irodalmi Társaságnak, részt vett annak rendezvényein. A Művészek és Művészetbarátok Társaságának 1921. május 9-én tartott, a nemzeti összefogás gondolatát kifejező rendezvényén együtt szerepelhet és léphet fel – többek között Szabolcska Mihály társaságában – a két fiatal költőtehetség: Lovász Pál és Endre Károly. A Szabolcska bevezetőjével megtartott irodalmi és zeneestélyen (ahogyan a meghívó tartalmazta) a Tiszti Kaszinó nagytermében fellépett még – Delmár Rezső zongorakíséréte mellett – Beamter René énekszámokkal, befejezésül pedig Brahms D-dúr zongoratrió, op. 8. műve hangzott el. Az estre Lovász Pál így emlékezett vissza: „A kisebbségi sorsra jutott magyarság szellemi élete fenntartásának kísérletei közé tartoztak az irodalmi és művészeti esték. 1921 tavaszán tartott egyik ilyen esten Szabolcska Mihály, az ottani Arany János Társaság elnöke mondott bevezetőt és olvasott fel verseiből. Kívülről még Jörgné Draskóczy Ilma, Endre Károly és én adtunk elő. Ez volt első nyilvános szereplésem, melyre csak Szabolcska Mihály és Endre Károly hosszas bátorítása után mertem vállalkozni”.³ Lovász itt *A Tisza visszavár* című versét olvasta fel. Bardócz Árpádnak, a neves műfordítónak köszönhetően személyesen is megismerkedett az akkor már jól ismert, több önálló kötettel rendelkező, népszerű költővel, a *Grand Cafében* és más híres versek szerzőjével, a konzervatív költészet képviselőjével, Szabolcska Mihállyal, aki hosszú ideig temesvári lelkész és esperes volt, az Arany János Társaság egyik alapítója, akkor vitathatatlan irodalmi tekintély. Draskóczy Ilma – aki Szabolcska biztatására kezdett el verseket írni – ekkor az Arany János Társaság egyik vezetője, önálló kötetekkel is rendelkező költő. Endre Károly pedig, a Lovásznál mindössze három esztendővel idősebb költő, lényegében Lovász nemzedéktársa, akinek ekkor már rendszeresen jelennek meg publicisztikai és versei a *Temesvári Hírlapban*. Kettejük kapcsolata ugyan ezt követően közel három és

1 Lovász Pál 1960. október 1-i levele Varga Csabának (másolat) – a Lovász család tulajdona

2 Temesvári Újság, 1912. június 5.

3 Adataim (kézirat) 5. o. – a Lovász család tulajdona

fél évtizedre megszakadt, majd az 1950-es évek végén ismét felújult, és őszinte, mély barátsággá nemesült, amit gazdag levelezésük bizonyít. Ez az intenzív, az alkotói, emberi, lelki történéseket is áramkörébe vonó, határokon átívelő viszony egészen Lovász Pál 1975-ben bekövetkezett haláláig élő és eleven maradt.

Sorsközösségben

Lovász, a Janus Pannonius Társaság egykori alapítója és titkára a kapcsolat megújulásakor, az 1950-es évek végén emberi és alkotói szempontból egyaránt kritikus helyzetben van. 1951-ben megtörténik nyugdíjaztatása, ami rövidesen egzisztenciálisan kritikus helyzetbe hozza. Évekig biztosítási ügynökként kénytelen járni Baranya településeit, hogy a családját eltarthassa, a fia iskoláztatását biztosíthassa. Az új rendszerben az irodalmi élet peremére szorul, versei nem jelenhetnek meg, munkásságát lassan a feledés homálya fedi. Érzi, hogy költészetének megújulása/megújítása is elengedhetetlen. „Szeretném megtalálni a legvégső, legegyszerűbb, legőszintébb hangomat” – írja ekkor barátjának.⁴ Egészségi állapota is meglehetősen változó, „a fizikai éléssel, a testi étellel járó kellemetlenségek” nehezítik az életét, nyaki érelmeszesedése, depressziós tünetei is folyamatos gondot jelentenek számára. Ebben a nehéz helyzetében erősítést jelent számára, hogy ismét kapcsolatba kerül a pályakezdés időszakát, a temesvári indulás körülményeit, a nehéz, ám reményekkel teli ifjúkort megtestestítő Endre Károllyal, a Romániában megbecsült, kiváló költővel, akivel az 1950-es évek végén keresik fel egymást levélben. Kapcsolatuk őszinte, mély barátsággá válik az évek folyamán, amelyben a családi élet legintimebb történéseinek éppúgy helye van, mint az együtt töltött évekre történő emlékezésnek, az irodalmi munkáikról történő beszámolóknak, a hazai, a pécsi illetve a romániai, a temesvári irodalmi életről való kölcsönös tájékoztatásnak.

Endre 1959-ben „fedezi fel” ismét Lovászt, részben a pécsi költő által küldött, részben a Temesváron élő Irénke nővérétől kapott versek alapján. A *Villa Rustica*, a *Béke*, a *Kérdőjel* című versek megismerése alapján úgy látja, hogy a számára évtizedekre „elvesztett” barátja azon költők közé tartozik, akikben „a költői világ szerves, megbonthatatlan életérzésen épült fel, egy élet kultúrája,

művészi képződménye, úgy belső tartalmában, mint külső eszközeiben... A gyengédség költője vagy – írja a továbbiakban – és ez nagy dolog, mert olyan tüzet ápolsz, melyet örökmécs gyanánt kell a szentélybe aggatni, miután mindég attól kell félni, hogy az emberekben az ilyen világ kialszik”.⁵ A húszas években megismerthez képest most új vonásokra bukkan barátja verseiben, az elvontság költőjét, a dinamikus alkotóművészt, a transzcendens vívódót és törekvőt ismeri fel benne, „a művészet ama fokának hegymászóját, ahová Mallarmé-n, Valéry-n és Rilken át vezetett az út.”⁶ Az igen elismerő értékítélet alapján nem csoda, hogy Endrében ettől kezdve folyamatosan él a szándék, hogy megismerhesse Lovász költészetének teljességét. (Nem is sejtve azt, hogy annak jelentős(ebb) része – politikai töltete, kritikai hangvétele alapján – az 1940-1950-es években, titokban, félelmek közepette született, lényegében hozzáférhetetlen, és csak a költő halála után kerülhet majd nyilvánosságra.)⁷ Endre fokozott érdeklődésének másik motívuma, hogy számára a magyarországi irodalom 1920 óta lényegében ismeretlen, „negyven év előtt radikálisan elszakadt az anyaországtól”,⁸ a „süketség kínai fala” választotta el tőle, innen információs szomja az elmúlt negyven év szellemi történései iránt. Közös vonásuk, hogy mindketten megélhették a mellőzöttség, a háttérbe szorítottság keserves érzését is. És miután gondjaik, problémáik hasonlóak, értékrendjük is közel áll egymáshoz, sorsközösségük egy életre elválaszthatatlanul összeforrasztja őket. Így – többek között – az is, hogy mindketten következetesen törekedtek életük során az írást a megélhetés szempontjaitól távol tartani, egészen tisztának megőrizni azt a maguk és olvasóik számára. Valósággal közös költői programjuknak is tekinthető, amit Endre Károly fogalmaz meg 1960-ban egyik levelében, azt hangsúlyozva, hogy a körülmények szorításában is eleget kell tenni a költői küldetésnek. „Lenyesett szárnyakkal is fel kell újra emelkedni. Mert ennek a kornak nagyobb szükség van a valódi költészetre, mint bármelyiknek. Még annak árán is, hogy kéziratban maradnak.”⁹ Endre és Lovász egyaránt – már első levélváltásaik alapján is – úgy érezték, hogy az újra megtalált barát sokat jelenthet számukra „alkonyodó életükben”.

Első leveleikben megidézik a közös múltat, többek között – az azóta számukra eltűnt, sőt, mint később megtudják, közben elhunyt – közös barát, Bardócz Árpád, a nagy formaművész alakját, akinek kezdetben sikerele-

4 Lovász Pál 1959. szeptember 7-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

5 Endre Károly 1959. július 10-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

6 U. o.

7 Lásd erről részletesebben: Szirtes Gábor: A Sirató. Lovász Pál kéz-

iratban maradt verseskötete 1949-ből – Magyar Napló, 2008. október

8 Endre Károly 1961. február 5-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

9 Endre Károly 1960. január 14-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

nül igyekeznek a nyomára jutni, és akinek irodalmi hagyatékká szeretnék avatni az elfeledett költészetét. Kapcsolatuk őszinteségének mutatója, hogy Lovász az ötvenes évek végén írt első leveleiben sem hallgatja el barátja elől a legintimebb kérdéseket sem, így külső baja- it, a fizikai éléssel, a testi étellel együtt járó kellemetlenségeit, családi életének gondjait (egyik szobájukat átadták a szomszéd lakónak, ami ajtóbefalazással, falfestéssel, a lakás átrendezésével, felfordulással járt), lelkiállapotát, azt, hogy bizonytalanság, nyugtalanság szorongatja. „Bentről nagyon-nagyon fáradnak, csüggedtnek érzem magamat. Ebben az állapotomban csak a cselekvő szeretet, a jóság-élmény ad számomra vigaszt” – írja barátjának, az ifjúkori emlékekből merítve némi erőt és biztatást. Felidézi például azt a temesvári irodalmi délutánt, amikor Szabolcska Mihállyal együtt a pódiumra lépni, csakis barátja ösztönzésére, bátorítására mert.¹⁰

Endre Károly Lovász iránti közlési kényszere pedig olyan nagy, hogy nem tudja kivárni, míg kiadásra váró kötete megjelenik, és küld Lovásznak belőle néhány alkotást. Lovászt ezek, minde- nek előtt a *Görzi elégia* „gyönyörű muzsikája, tiszta klasszikus hangja, tájleírásai, a lelki mélységeket nyelvi finomságokkal könnyedén kivetítő bravúros fordulatok” arról győzik meg, hogy barátja nem tagadta meg ifjúkori egyéniségét, nem került a kor divatáramlatainak hatá- sa alá, modern volt és modern ma is, „mert az örök érté- kü mondanivalót az igazi művészet örökké friss eszkö- zeivel” fejezi ki.¹¹ Elhatározza: megpróbálja elősegíteni, hogy barátja művei, köztük a *Görzi elégia* hazai publi- kálása megtörténjen. Ennek érdekében levelet ír a neves költőnek, Juhász Ferencnek, aki kedvező lektori véle- ményt ír a műről, és felveti számára a Kortársban való, folytatásokban történő közlés gondolatát.¹² Választ azonban nem kap a levelére. Ajánlja a Jelenkorba is, ám

ott először elhárítják, mert a lap eddig más országbeli íróktól nem közölt műveket (csak fordításokat). Végül nagy öröme sikerül elérnie, hogy a kilencedik *elégia* megjelenjen a pécsi folyóiratban 1960 őszén.

Endre Lovász Temesváron élő nővérétől hozzájut az 1942-ben megjelent *Vándorút* című kötethez, melynek

Lovász Pál

alapján megszereti Lovász ver- seit, és arra a következtetésre jut, hogy „ezt a nagy-nagy tisz- taságot és csöndet manapság jobban meg kellene becsülni, mint valaha. Légy büszke rá, hogy ennek költője maradhattál a mai kakofóniás világban” – írja elismeréssel a jó barátjának.¹³

Lovász lehetőségei Endre műveinek magyarországi meg- jelentetésére ekkor meglehető- sen korlátozottak. Egyetlen „irodalmi funkciójaként” a Jelenkor szerkesztőségében mű- ködő lektorátusban végez mun- kát, értékeli, minősíti a folyó- irathoz forduló – főként – fiatal- lok által beküldött írásokat. Az Endre Károly hazai recep- cióját segítő szándékában minde-

nekelőtt az motiválja, hogy – megítélése szerint – a *Görzi elégia*knak (aminek teljes szövegét közben megkapja és megismeri) nem csak nyelvezete klasszikus, archaikus zengésével, meglepő látásmódjával, a lírai finomságokat és a drámai elemeket egyesítő ábrázolásmódjával, a háborús élmények apokaliptikus megjelenítésével tekint- hető kiemelkedő alkotásnak, hanem céljával is, azzal, hogy az atomháború veszélyei közepette „a háború ször- nyűségeit, az áldozatok, résztvevők kiszolgáltatottságát teríti mai világunk lelkiismerete elé”.¹⁴ Igyekszik segíte- ni Endre Károlynak a *Sasfészek* című drámája megjelen- tetése vagy színpadra vitele ügyében is. A művet átadja a Jelenkor főszerkesztőjének, Tüskés Tibornak, majd az egykor a fővárosi Nemzeti Színház igazgató-rendezője- ként, akkor a Pécsi Nemzeti Színház rendezőjeként dol- gozó Németh Antalnak, aki azonban értő kritikájával nyilvánvalóvá teszi a kérés teljesíthetlenségét.¹⁵

10 Lovász Pál 1959. szeptember 7-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

11 Uo.

12 Lovász Pál 1960. február 10-i levele Juhász Ferencnek (másolat) – a Lovász család tulajdona

13 Endre Károly 1959. december 21-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

14 Lovász Pál 1960. február 16-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

15 Németh Antal 1961. július 14-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona. A kiváló színházi szakember elismeri, hogy Endre Károly mutat bizonyos drámaírói készséget, ám „életlátása” és „dramaturgiai nézete” elavult, a mű korszerűtlen. Ez az alakok jel- lemzésében, sorsviszonylataiban, beszélgetésében egyaránt tapasztalható. Színrehozatalára Magyarországon nem lát esélyt.

Az élet mértéke: a saját lelkiismeret szava

Levélváltásukból nyilvánvalóvá válik: Lovász ezekben az években súlyos lelkiállapotban van, legvégső, legegyszerűbb, legőszintébb költői hangjának megtalálásával és magával az írással is küszködik, amelyek legyőzéséhez, megoldásához segítik a baráti tanácsok, megerősítések. Bántják a jelen irodalmi állapotai, úgy érzi, hogy ők, annakidején, a harmincas-negyvenes években önzetlenül végezték a munkájukat. „Az irodalomnak tiszta területnek kell lennie. Elkedvetlenít, hogy a törtézők, könyöklők minduntalan előbukkannak. Nem szeretek személyemből kiindulva összehasonlításokat tenni, hogy mi másképpen csináltuk. Társasági titkár, szerkesztő is voltam, s az volt az örömöm, hogy szüntelen gyarapodást láttam magam körül. Röstelkedtem folyóiratunknak ama számai miatt, melyekben a saját szerzeményem is megjelent. Most sok lapnál azt találod – írja barátjának –, hogy az főleg a szerkesztők és szerkesztő bizottsági tagok kisajátított produkciós területe, s így bizony a fiatal értékek gyakran kiszorulnak” – állapítja meg kritikusan.¹⁶ Barátja pedig több levelében, romániai tapasztalatai alapján megerősíti Lovász helyzetelemzését, aki testileg, lelkileg nagyon fáradtnak, csüggedtnek, erőtlennek érzi magát, rendkívül nehezeére esik a napi étellel járó kötelezettségek teljesítése is. „Kimerít, fásaszt, idegesít a lektorálási munka is; nem tudom felszínesen végezni, azelőtt sohasem csináltam ezt, s különösen a fiatalok kéziratán töprengek, nehogy szárnyszegő legyenek” – fogalmaz felelősségtudattal levelében.¹⁷ A lektorátus tagjaként végzett lelkiismeretes, a pályakezdők műveit nagy szakértelemmel értékelő, saját hangjuk megtalálását segítő tevékenységéről tanúskodnak lektori jelentései, Alföldy Jenővel, Pék Pállal és másokkal folytatott gazdag levelezése.¹⁸

Időnként azért néha-néha megjelenik nála a humor is. Amikor megkapja a Temesváron egyedül, magányban élő nővérétől, Iréntől az Endre Károly által a nővére névnapjára írt alkalmi versikét, a következőket írja barátjának: „Alkalmi, házi versikét én is szoktam írni; néha még a gombfelvarrást, kilyukadt harisnya gyors megstoppolását is rímes cédulákon kérem feleségemtől és a két húgocskámtól (nevelt lányaimtól)”.¹⁹ Mindez azonban apró epizód csupán, általánosan rossz lelki állapotát

ekkor tovább tetézi ismét megjelenő tér- és tömegiszonya, aminek következtében képtelen szélesebb utcán, különösen téren, ahol sok ember jár, átmenni. „Ilyenkor szédülés, sőt ájulás környékez. Annyira belegurultam ebbe az állapotba, hogy csak a feleségemmel merek az utcára kilépni, s így is lehetőleg a szűk mellékutcákon járunk” – szól rejtett, mások előtt titkolt érzéseiről barátjának.²⁰ Tériszonyos állapota ugyan változó, átmenetileg elmúlnak a tünetek, ám mindig újra visszatérnek. A Temesvárra történő meghívásnak, a magányosan, szegénységben élő – Endre Károly és családja által segített/támogatott – Irén nővére meglátogatásának mindekelőtt betegsége miatt nem tud eleget tenni. Szédülése, tériszonyos állapota, félelemérzései, továbbá Budapesten élő Ilonka nővérenek 1963-ban bekövetkező halála a következő években is akadályozzák a szellemi aktivitását és a munkáját. Miközben Endre Károlyról szóló portréján dolgozik, amelyet amolyan „hídverés-félének” szán „az itteni és az ottani irodalom között”,²¹ hirtelen a „végtelen levertség, elesettség, a hiábavalóság és céltalanság érzése” bénítja meg.²² Mindehhez – úgy véli –, hozzájárulhatott a helyi irodalmi élet „egyes köreiben megmutató önzés, törtetés, ridegség, még inkább az anyagi gondok, s leginkább az immár minden lépésemet kísérő benső hang: az elmúlás elháríthatatlansága” – vallja meg barátjának.²³ Olyan állapotba kerül, hogy még az olvasás is nehezeére esik, átmenetileg az irodalmi munkára képtelenné válik. A tériszonyból „írásiszony” alakul ki nála. Mindenekelőtt akkor fogja el a rosszullet (szédülés, heves szívdobogás, verejtékezés), amikor a nyilvánosságának készülő íráshoz lát hozzá.

A Jelenkortól kapott felkérést, hogy Endre Károlyról írjon egy összefoglaló tanulmányt – elsősorban széteső idegállapota, az élet apró-cseprő dolgai közötti szétforgácsolódása miatt – 1962–63-ban egy év alatt sem tudja teljesíteni. Több megbízatást kénytelen elhárítani. Így az Endre Károly portrét a Jelenkor számára – a levertség, az elesettség, a hiábavalóság és a céltalanság rátörő érzése következtében²⁴ – nem tudja befejezni, a Franyó Zoltánt bemutató írást kénytelen visszautasítani, több felkérésre más szerzőket igyekszik találni. Helyzetét nehezíti alvászavara is, az álmatlan éjszakák után délutánig – saját bevallása szerint – lényegében munkaképtelen, és így estig már alig marad ideje a munkára. Tovább tetézi bajait, egyrészt az, hogy ezekben az években nagy reménye-

16 Lovász Pál 1961. május 17-i levele Endre Károlynak – a Lovász család tulajdona

17 Lovász Pál 1960. február 16-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

18 A levelezés anyaga megtalálható a Lovász család tulajdonában, valamint a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága Történelmi Osztálya által kezelt Lovász hagyatékban.

19 Uo.

20 Uo.

21 Lovász Pál 1962. július 6-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

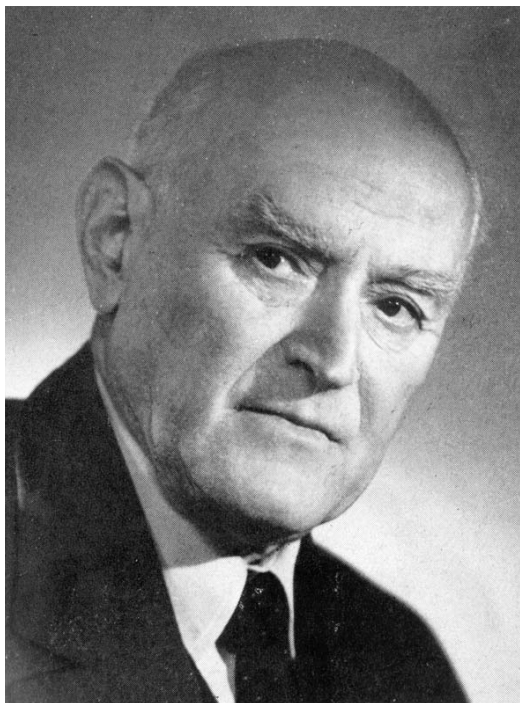
22 Lovász Pál 1963. március 10-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

23 Uo.

ket fűzött gyermekverseinek megjelenéséhez, ám az a biztosnak tűnő ígéretek ellenére is elmarad, kéziratai pedig elvesznek a Móra Kiadónál; másrészt pedig az, hogy az 1963 elejétől havonta megjelenő *Jelenkortől* felkérést kap: gyakrabban jelentkezzen írásaival a folyóiratban, ám ennek – a fent említettek következtében – nem tud eleget tenni.

Ilyen körülmények közepette tovább kíséri őt a depresszió, a lelki válság. „Lelkileg még mindig beteg vagyok. – írja 1963 végén Endre Károlynak. – Úgy érzem, egyre szürkül, hideg körülöttem a világ, a célok értelmüket veszítik, és elkerülhetetlenül itt van a biológiai végső szakasz”.²⁵ Több levelében utal az önzés antiszociális formáira, a lapoknak a szerkesztők általi kisajátítására, a törtetés szimp-tómáira (nem a fiataloknál, hanem inkább az idősebb nemzedékbelieknél), a budapesti jó személyi kapcsolatok „kiépítésére” való hiábavaló törekvésekre.²⁶ A pécsi irodalmi életben tapasztalható visszás jelenségekre, arra, hogy legszűkebb körein kívül „az önzés, a kíméletlenség, kérlelhetetlenség cselekedeteit” látja. „Elképesztő, mi folyik irodalmi téren is. Egyre jobban fázom az írói találkozókön való részvételtől, mert az egymásra acsarkodó emberek gyülekezetét látom” – fogalmazza meg (nevek említése nélkül) rossz irodalmi közérzetének egyik okát Temesváron élő költőtársának.²⁷ Mindebben lényegében a későbbiekben sem történik változás. Másfél évvel később is hasonló a közérzete, gyengének érzi magát, tele van félelmekkel, hónapokon át nem születik egyetlen verse sem, a Pákolitz Istvántól 1964 novemberében kapott felkérésnek, hogy állítsa össze válogatott verseinek kötetét, négy hónap alatt csak a negyedével készül el.²⁸

Endre Károly

Endre – főként a hatvanas évek első felében született leveleinek tanúsága szerint – egyre nagyobb meggyőződéssel vallja: bizakodást, hitet akar önteni Lovászba, ha már ezt nem teheti meg személyesen, szóval, baráti öleléssel, akkor megkísérli levélben. Teszi ezt akkor, amikor nemrég maga is megtapasztalt hasonló helyzeteket, amikor hasonló problémákkal neki is szembesülnie kellett, amikor éveken át halasztgatták a *Görzi elégiák* kiadását, amikor évekig úgy rágta őt ez a megoldatlan probléma, mint fát a szű, és amikor a sok magába fojtott izgalom hatására a patkóbélben komoly fekélye alakult ki, és állandó idegfeszültséget is gyógyíttatnia kellett. Ám ahogyan ő maga vallotta: „a Jóisten engem Jób természetével áldott meg s a fizikai kellemetlenségek és bajok mellett alkotó kedélyemet érintetlennek érzem”.²⁹ Ezért volt képes Lovász számára több száz kilométerről is biztatást és erőt sugározni. Ezért tudta Lovász helyzetébe képzelni önmagát. Ezért várta egy életen át a vele

való személyes találkozást, azt, hogy „elérkezik tehát az idő, mikor színről-színre megláthatlak, kedves Pali, külsőleg is oly pontosan, ahogyan belsőleg már régen látalak”.³⁰ Ezért gondolhatta úgy, hogy ez nagy beteljesülés lesz az életében. És végezetül ezért volt képes meggyőzően és hitelesen megnyugtanni őt: ne eméssze magát például a róla szóló írás elmaradása miatt, hiszen számára „ezerszer többet jelentenek azok a reflexiók, amelyekkel verseimet leveleidben eddig kísérted és féltő szeretettel őrzöm egy külön iratcsomóban. Bardócz Árpád és a Te leveleid ezerszer többet érnek nékem bármely nyilvánosságra hozott írásnál” – írja bölcs nagyvonalúsággal és szeretettel.³¹

24 Lovász Pál 1963. március 10-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

25 Lovász Pál 1963. november 26-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

26 Lovász Pál 1962. május 2-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona. Lovász méltánytalannak tartja, hogy miközben több verset kértek tőle a Kossuth Rádió 1962. április 2-i irodalmi műsorához, csak egy hangzott el belőlük, továbbá azt is, hogy a műsorban az egyik megnyilatkozó azt mondta: „Pécsett az irodalmi élet tulajdonképpen 1941-ben kezdődött”. Lovász igazságérzetét ez joggal sérti, hiszen a Janus Pannonius Társaság éppen egy évtizeddel korábban kezdte meg a munkáját.

27 Lovász Pál 1963. november 7-i levele Endre Károlynak (másolat) – a

Lovász család tulajdona. Példaként Weöres Sándor jubileumi *Jelenkor* estjét említi, amelyen a szigligeti alkotóházból érkező költőt, aki ott-hon felejtette kéziratait, a barátai „beugrasztják”, hogy egy hirtelen előkerített könyvből – a „lebecsültnek” érzett hallgatóság nagy csatlódására – a húszéves korában írt gyermekverseit olvassa fel.

28 Lovász Pál 1965. február 6-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

29 Endre Károly 1961. április 29-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

30 Endre Károly 1962. június 19-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

31 Endre Károly 1963. március 15-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

Rámutat arra is, hogy bár mindketten olyan művészek, akik mélyesen sztoikusok, és akiknek nem kívül van a súlypontjuk, hanem belül, de azért kiküszöbölhetik a világban tapasztalható kicsinyes törtétesek hatását, ha nem engedik hatni a kedélyvilágukra. Megírja, nemcsak Lovással esett meg, hogy eltűnt a kész kézírata, hanem mással is előfordult már hasonló, az ő könyve például háromévi gáncsoskodás után juthatott csak nyomdafestékhez, mert addig le volt tiltva a kiadása.³² Endre jól tudja, az egészségében leromlott, kimerült Lovásznak óvakodnia kell a káros külső hatásoktól, nagy szüksége van a baráti biztatásra, a figyelmeztetésre, hogy ne csak a negatívumokra figyeljen, ne csak a testi kínokra, a fenyegető veszélyekre, a szorongásokra, hanem „az odafönről érkező töméntelen kegyelemre”, az így elérhető lelki épségre és higiéniára is. Bölcs szentenciákkal látja el barátját, például azzal, hogy az élet titka az alkalmazkodás, azaz a bajainak adekvát életmód/életvitel kialakítása, vagy azzal, hogy a Gondviselésbe vetett bizalom a hit alapja, vagy azzal, hogy nem a külvilág tökéletlensége a mértéke az életnek, hanem a saját lelkiismeret szava. És mindezekhez gyakorlati tanácsokat is ad bőséggel.³³

A gyötrő álmatlansággal, Lovásznak az eddig elértekkel kapcsolatban megfogalmazódó kínzó kételyeivel szemben Endre – Lovász önmagába vetett hitét erősítő – költészetének művészi értékeit állítja szembe. „Ha írtunk, csak egy kis rést nyitottunk magunkba, de ezen át egészen látszottunk. Egy sor, egy szó elég! Oly sor, oly szó, amelyet így még nem írtak le. Egy sor, egy szó, mely megragad és örök életet él. S ebben a Te költészeted bővelkedik, miniatűr táj- és emberképeid felejthetetlen művészi medalionok, erőteljesek, kifejezők, szépek, élők, lélegzők, dimenziójuk van, elmélyedően plasztikusak, Ady szavaival élve: bőveek. Minden versedben nyílnak ilyen mélyreható, intenzitásukban, szépségükben felülmúlhatatlan látószögek, a végtelen gyengédség érintő pontjai. Kifejezésük olyan, hogy tovább rezg bennük a meglendített hangvilla”.³⁴ Végezetül azt hangsúlyozza, hogy ne zavarja, ha „a mai tumultuózus, licitáló, látványoskodó parti-bereknezdedék hangossága” elnyomja költészetének finom hangját, a lényeg az, hogy az a magyar nyelvben, a magyar irodalomban tovább él. És a legfontosabb jó tanács: el kell hessegetni az alkotói becsvágyat, annyit kitűzni, amennyit a fizikum lehetővé tesz, alkalmazkodni az élet nagy törvényéhez, elfogadni, ami osztályrészünkül jutott, és akkor elérhető a harmónia, a benső egyensúly – küldi lélekerősítő gyógyszerként (egyidejűleg a saját vívódásairól is szá-

mot adva) a hetvenéves, hasonló gondokkal küzdő, ám mégis optimista Endre Károly. A temesvári költőtárs nemcsak igaz barát, bölcs tanácsadónak, hanem valósággal pszichiátriai ismeretekkel felvértezett szakembernek, pszichoterapeutának mutatkozott meg ezekben a levelekben. Levelei hozzájárultak ahhoz, hogy Lovász állapota fokozatosan javult, majd fel is épült betegségéből.

A megszelídült fájdalmak lassan kincsekké válhatnak

A hatvanas évek első felében tehát vigaszt és megnyugvást Lovász számára a szülőföldjével való kapcsolatai, különösen az Endre Károllyal folytatott, a kölcsönös megbecsülésről és szeretetről tanúskodó levelezésük; az elektromérnökként dolgozó fia, István szépen induló pályája, szakmai sikerei; valamint unokájának, Gyurikának 1963-ban történt születése jelentenek. Utóbbi nemcsak nagy öröm számára, hanem a gyermeki fejlődés és lelki megnyilvánulás csodáival is megajándékozza. „Rabja lettem. Figyeltem tetteit, magatartását, figyeltem szókísérleteit, és bámulatba ejtett az a sokoldalúság, lelemény, amellyel egy ilyen nyolc hónapos kis lény a maga érzelmvilágát, hangulatát kifejezi, és óhajait, célját hiánytalanul eléri. Ne érts félre – írja barátjának –, nem csodagyereket láttam benne, nem is valamilyen különösen okos emberpalántát, hanem az élet megújulásának azt a csodáját, amely a szemlélő számára... alig felfogható látványokat mutogat”.³⁵ Erről számos későbbi levelében is rendszeresen beszámol barátainak, gyakran élete egyetlen örömforrásának nevezve a kis jövevényt.

Lovász számos tervet dédelget magában, szeretne hozzájárulni ahhoz, hogy a környező országok szellemi értékei kicserélődjenek egymással, hogy akadálytalanul a jóságra és a szépségre sóvárgó emberek kezébe kerülhesenek az olyan életművek, mint például Endre Károlyé, kinek *Görzi elégiák* című alkotását a magyar irodalom csúcsteljesítményei közé sorolja. Endre Károly 70. születésnapján azzal a reménnyel köszönti barátját, hogy ezt a tiszta költészetet végre felismerik Magyarországon, összegyűjtik és kiadják, költőjükkel érdemben foglalkoznak. Endre pedig arról ír, ha ő Magyarországon lehetne, akkor hogyan segítené Lovász érvényesülését. „Ébreszteném az elsüketült füleket és kinyitnám a szemeket, hogy abban a babiloni forgatagban, ahol az önimádók hada harsog, meghallják és megértsék az igazi Orpheus szavát és szívverését”.³⁶ Azét az igazi Orpheusét, akinek szava –

32 Uo.

33 Endre Károly 1963. november 15-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

34 Uo.

35 Lovász Pál 1964. február 18-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

36 Endre Károly 1966. május 25-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

Endre szerint – „szubtilisabb Tóth Árpádénál, egyenletesebb és harmonikusabb még a szomorúságában is, vagy megnyugvó, bölcs kontemplációjában is, mint Théophil Gautier remekei, melyek sohasem rezegnek el”.³⁷ Endre évek óta (az idézett levelében is) biztatja Lovászt, hogy állítson össze egy válogatást a verseiből, egy gyűjteményes kötetet, amelynek kiadásával megpróbálkozhatnának akár Temesváron is. Lovász azonban lassan halad a munkával, csak toldozgatja-foldozgatja, böngészgeti és csiszolgatja a kéziratait. Idehaza Csányi László, a szekszárdi napilap szerkesztője – aki rendszeresen közli a verseit – szintén arra ösztönzi, hogy miután megújulóban van a költészete, használja ki ezt a helyzetet. Ám ekkor valószínűleg nem születnek új versei, csak a régieket „alakíttatja”, továbbá unokájáról készít feljegyzéseket, lélektani naplót vezet a kisgyermekről.³⁸

Az ötvenes évek végétől Endre Károllyal való kapcsolata – akit nagyra becsül, mint költőt, és aki mély tiszteletet ébreszt mindenkor benne, mint ember – elkíséri élete végéig. „Poéta életem legszebb emlékei Hozzá kapcsolódnak, és fénylőnek látom azt a temesvári időszakot, amikor a Te bátorításodra első verseimmel az emberek színe előtt meg mertem jelenni” – fogalmaz szinte gyermeki rajongással levelében.³⁹ Együtt indult a pályájuk az 1910–1920-as évek fordulóján, Temesváron. Barátja és költőtársa azóta kiteljesedett munkásságát Lovász igen nagyra értékeli, amely az évtizedek során szerinte „a magyar lírában egyedülállóan tiszta, egyszerű és magasztosan bölcs” lírává nemesedett.⁴⁰ Vele osztja meg legbizalmasabb információit, legszemélyesebb ügyeit, gondját-baját, így többek között a pécsi irodalmi viszonyokról kialakult kritikus véleményét.⁴¹ Neki írja meg felesége és önmaga változó egészségi állapotát, István fia válásba torkolló, szerencsétlen házasságának történéseit és a szeretett unoka, Gyurika „ elvesztése ” okozta lelki szenvedést is.⁴² Folyamatosan tőle kap megértő szavakat, lelki vigaszt, bátorítást és erőt emberi és alkotói nehézségeinek enyhítéséhez, gyakori krízisállapotából való kilábalá-

sához 1966-tól közbenjár Szederkényi Ervinnél, a Jelenkor főszerkesztőjénél, hogy jelenjen meg elemző írás – esetleg Angyal Endre tollából – Endre Károly költészetéről.⁴³ Örömmel tudósítja barátját arról, hogy szülőfalujából, Bácsföldvárról, amely „azóta idegen ország részévé vált”, diákok írtak neki levelet. Ez örvendetes jele annak, hogy „a lelkek, emberek, népek közelebb kerültek egymáshoz, s az enyhülés légkörében erőszak nélkül is megoldódhatnak a problémák” – írja a meghatottságból fakadó túlzott optimizmussal Lovász.⁴⁴ Második kötetével, az 1942-ben megjelent *Vándorúttal* meg szeretné ajándékozni Endrét, ám a korabeli viszonyok, az adminisztratív szabályok ezt nem teszik lehetővé számára.⁴⁵ A Jelenkor 1966. júniusi számát (melyben megjelent Angyal Endrének Endre Károlyról szóló írása) kétszer kénytelen Lovász postázni, mert az első küldemény „elveszik”.

Romániában sem jobbák a viszonyok, mint idehaza. Sőt. Endre a magyarországi lapok beszerzésének nehézségeiről, a folyóirat-források szűküléséről ír, arról, hogy a magyarországi lapokat a hatvanas évek végén már nem rendelheti meg,⁴⁶ az elő nem fizetett lapokat elkobozzák, előfizetni pedig (például a Kortársra, az Új Írásra, az ÉS-re) a kultúrzsere szűkössége következtében nem tud, mert a Temesváron engedélyezett 3-5 példány már rég foglalt.⁴⁷ Így – konkrét tájékozódás hiányában – pedig a magyarországi kulturális, irodalmi folyamatok és annak szereplői nem ismerhetők meg és nem ítéltetők meg reálisan. A Magyarországról elküldött könyvek sorra elvesznek a postán. 1966-ban a Lovász által feladott Jelenkor két példánya – reklamáció eredményeként – öt-hathónapos késéssel érkezik csak meg Endre számára.⁴⁸ És tornyosulnak a gátak az eszmék, a gondolatok áramlása előtt is, éberem működik a cenzúra. Endre nem meri a szonettjeit postázni Lovásznak, „mert itt kézirat nem juthat át semmilyen formában túlra. Múltkori válaszd is visszaragasztott boríték alatt jött meg, ami rendkívül lehangolt” – írja 1965-ben.⁴⁹ A világ-egész és a romániai

37 Uo.

38 Lovász Pál 1968. augusztus 17-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

39 Lovász Pál 1972. augusztus 7-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

40 Lovász Pál 1973. március 26-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

41 Lovász Pál 1968. december 23-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona. Ebben Angyal Endrével kapcsolatban, aki Debrecenből tért haza Pécsre, és aki Endre Károlyról készült tanulmányt írni a Jelenkorban, fogalmazza meg a következőket: „Most mást talált itt, mint amit várt, s ez nagyon elkészeríti. De nemcsak ő, hanem mások is úgy érzik, hogy ridegséggel, értetlenséggel állnak szemben; a lendületet, lelkeséget mintha valamilyen láthatatlan kéz fogná vissza”.

42 A bíróság a gyermeket az anyának ítélte, a nagyszülők csak ritkán láthatták a tőlük távol, édesanyjával Galyatetőn élő gyermeket. Lovász Pál 1971. október 12-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

43 Lovász Pál 1966. január 6-i levele Szederkényi Ervinnek, Lovász Pál 1966. február 9-i levele Angyal Endrének, Lovász Pál 1968. december 23-i levele Endre Károlynak (másolatok) – a Lovász család tulajdona

44 Lovász Pál 1966. július 12-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

45 A Magyar Nemzeti Bank előzetes engedélyt csak az 1944 után megjelent könyvek számára adott. – Lovász Pál 1966. augusztus 8-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

46 Endre Károly 1968. január 11-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

47 Endre Károly 1970. április 10-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

48 Endre Károly 1966. december 31-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

49 Endre Károly 1965. június 23-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

viszonyok nem segítik a kulturális kapcsolatokat, a szellemi vérkeringést, a nagy álmok valóra váltását, az alkotói tervek megvalósítását, még a születő új munkáikról történő véleménycserét sem. Ellenkezőleg. „Valahogy a mai világ a profanizáló kamera és a konfencionáló és montáló zeneordítás világa, inkább vásár, mintsem szentély – írja találóan Endre, majd így folytatja: kipottyant belőle a csend s valahol a világűrben szatelizál. Éjszakánként birkózom csak a nagy művek gondolataival, nem tudok miattuk aludni, fűtenek – s aztán jön a nappali világosság, rostokolás apró beszerzések után, az uniformizált nyugdíjas életvitel és a sok törpe – írói mivoltból származó – elkötelezettség, nappal az ember nem jut önmagához” – szól a kendőzetlenül őszinte vallomás.⁵⁰ Mögötte azért ott a felismerés és a Lovásznak szóló intelem és figyelmeztetés is: ha a lélek erős tud maradni, akkor nem tragikus, hanem semleges és természetes lehet számukra még a tragikusnak látszó jövő is. És a testi leépülés is, a betegség és a többi „legfeljebb egy kis üzemzavar, elviselhető bántalomborogatás, kipihenheto bukácsolás”.⁵¹ Lovász megosztja Endrével a hazai irodalompolitika gyakorlatáról szerzett tapasztalatait, többek közt megírja, szerinte mi Endre művei magyarországi megjelenése elhúzóadásának fő oka: „elsősorban azt vizsgálják, hogy a mű intenciójával szolgálni akarja-e a társadalmi feladatok közvetlen megoldását”.⁵²

Lovász örül barátja romániai és magyarországi sikereinek, például az Igaz Szó 1968. júliusi számában Bodor Pál által közölt köszöntőnek, amit Endre elküld számára Pécsre.⁵³ Több levelében beszámol Lovásznak a 70. születésnapjára szóló köszöntéséről. Például arról, hogy „nyakra-főre ünnepelték idehaza és országosan”, és, hogy mennyire „nem volt ingyére a rivalda fényben fürödni”.⁵⁴ Tájékoztatja arról is, hogy milyen végtelenül melegen írt róla több alkalommal a helyi magyar és a helyi román sajtó, Franyó Zoltán az *Előrében* köszöntötte írásával, a romániai összes német és szerb lap is fotóval kísért tanulmányt közölt róla az évforduló alkalmából, melyről a román rádió is megemlékezett. És bár idehaza is felébredt egyesek lelkiismerete, ám a magyarországi értékelés igen szerényre sikeredett – panaszozza barátjának –, mindenekelőtt a Kortársban

közölt méltatás alapján.⁵⁵ Néhány hónappal később pedig már arról számolhat be barátjának, hogy az Államtanács legmagasabb kitüntetésében (a Kulturális érdemrend első osztályú ordója) részesült, amelyet fényes ünnepség keretében személyesen az államfő adott át számára, és az országos szeretet-megnyilvánulás részeként huszonnégy kolozsvári író meghatóan meleg levélben köszöntette őt ebből az alkalomból.⁵⁶ Az ünnepések regisztrálása után azért hozzátesszi: a nyugodt munkához ezek persze nem közelebb hozták őt, hanem eltávolították tőle. Kevés volt verseinek érdemi elemzése is, miközben túl sok volt a személyével való foglalkozás.⁵⁷ Endre ez alkalommal sem mulasztja el a reagálást Lovász panasz-szavaira, hangsúlyozva, hogy nem szabad hagyni magunkat martalékul esni a szomorúságnak. Hiszen a megszelídült fájdalomak lassan kincsekké válhatnak, életünk örök kísérőivé, amelyek egy idő után már nem terhet jelentenek, hanem széppé válnak, akár versekké is szublimálódhatnak.

Lovászt örömmel és büszkeséggel töltik el barátja sikerei, kitüntetését az „egymásra találás útjának keresésében reményt keltőnek” minősíti, és pozitívan értékeli, hogy az elmúlt évtizedek bizonytalanságában nem veszték el olyan jelentős értékek, mint Bartalis János, Olosz Lajos, Kemény János és költészetük.⁵⁸ Megelégedettséggel ír Endrének élete apró örömeiről, például arról, hogy egy iskola irodalmi szakkörének tagjai keresték fel, hogy egy Jelenkor esten Kézdi György színművész milyen tökéletes átéléssel adta elő a versét, vagy mennyire örült Bori Imre látogatásának Újvidékről. Ugyanakkor nem hallgathatja el azt sem, hogy az itteni „jóakarók, jóbarátok” úgy bántak el a válogatott versei és a gyermekversei kéziratával, hogy a pesti kiadónál – ígéretük ellenére – egy szót sem szóltak az érdekében, miközben a saját kéziratukat beerőszakolták az övé helyébe.⁵⁹

Lovász többnyire elfogadja barátja tanácsait, stimulálják őt hol enyhe, hol kemény dorgálásai, valóságos lelki „karbantartást” jelentenek, hitet, erőt, önbizalmat adnak számára Endre parainézis-jellegű útmutatásai. Például arra való figyelmeztetése, hogy a betegségek csak az élet egyik felét rágcsálják, az anyag, a váz oldalát, ám a fontosabb rész a lélek, ezt kell karbantartani,

50 Endre Károly 1970. április 20-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

51 Uo.

52 Lovász Pál 1969. január 30-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

53 Endre Károly 1968. augusztus 15-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

54 Endre Károly 1968. június 29-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

55 Endre Károly 1968. augusztus 15-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

56 Endre Károly 1968. november 22-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

57 Endre Károly 1969-es (datálatlan, a postabélyegző szerint valószínűleg májusi) levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

58 Lovász Pál 1968. december 23-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

59 Uo.

ennek kell erősnek maradnia. És „akár még a betegágyon is boldogan lehet meditálni” – írja neki a 77 évesen is örök-optimista Endre Károly.⁶⁰ Több alkalommal is érdeklődik Lovász kéziratának sorsáról, figyelmezteti: nem szabad azokkal szemben közömbösnek maradni.⁶¹ Biztatja Lovászt a válogatott kötet összeállítására. Nagyon szeretné megismerni Lovász kötetben nem szereplő verseit. „Költészeted maradéktalan épségben, finomságában él bennem két köteted birtokában s néhány kéziratod kiegészítésében, s vágyódom az után, hogy egész életműved kommentátora lehessenek” – írja 1968-ban.⁶² Ígéri: kezdeményezné Romániában, hogy csereegyezmény keretében átvegyenek belőle.⁶³ Később azt is felveti: szívesen írna előszót Lovász összes verseihez.⁶⁴ Mindezek azonban csak korlátozott mértékben oldják Lovász gyakori aggodalmaskodását, érzékenykedését, aminek következtében a publikációra és a szereplésre vonatkozó felkéréseket többnyire elhárítja, néha ad csak be például a Jelenkorhoz kéziratot, nehogy „csalódást, visszásságot” okozzon.

A kettős kötődésről, az irodalmi kapcsolatokról és a szeretetről

Mindkettejüket intenzíven foglalkoztatja az utódállamokkal való irodalmi kapcsolatok alakulásának kérdése. Endre bírálja a Magyar Írószövetség álláspontját, amely szerint az utódállamokban élő magyar íróknak kettős kötelezettsége van. Ezzel a kinyilatkoztatással nem ért egyet, mert szerinte „az irodalmi működésnek nincsenek megszabott ország-szférái, a magyar író akárhol él, ha magyarul ír, az egyetlen és egyedüli magyar szépírásközösségnek, a magyar irodalomnak dolgozik. Tehát nem lehet jánusarca [sic!], hogy az egyikkel Románia, a másikkal Magyarország felé nézzen”.⁶⁵ Endre úgy látja, hogy meg kellene fordítani a kérdést, és a magyarság kompakt tömegeit, az olvasók százazreit kellene hozzájuttatni minden érdemes magyar íráshoz, könyvhöz, ami mindenekelőtt nem az írók, hanem a folyóiratok, a kereskedők, a könyvtérjesztők feladata. Fontos lenne, hogy a magyarországi olvasók kezébe kerülhessenek az utódállamokban szü-

lő jelentős irodalmi teljesítmények. Ekkor szerves egésszé kovácsolódhatna össze az egész magyar irodalom java. Az ezt gátló korlátokat (például a papírkvótát) pedig le kell dönteni, és akkor nem kell majd „hermetikus elzártságban fulladoznia az élő magyar íróknak” – vázolja fel programját a Temesváron élő költő.⁶⁶

Lovász mélységesen egyetért Endre álláspontjával, miszerint a magyar író, akárhol él, ha magyarul ír, a magyar irodalomnak dolgozik. Válaszlevelében megismétli: „Az íróknak nem lehet, ne legyen Janus-arca! Én is úgy látom, hogy ne az írókra hárítsák a probléma megoldását, hanem a hivatalos szerveknek kell megkeresniük az utakat, amelyekben az utódállamok irodalmi értékei Magyarországra és minden magyar nyelvterületre eljutnak. Nem tudom megmagyarázni egyes köröknek mai nagy értetlenségét. Amikor itt Pécsen is többször felvettem az odaírt értékeknek intenzívebb figyelmét és üdvözlését, valamilyen óvatos tartózkodást, bizonytalankodást láttam. Propozícióim negatívummal végződtek” – írja saját tapasztalataira hivatkozva, sajnálkozással és kritikával Lovász.⁶⁷

A továbbiakban is megküldik egymásnak verseiket, a róluk szóló különböző méltatásokat (Lovász például Harcos Ottónak *Az angyali költő*, Endre Pongrácz P. Mária *Tisztelgő sorok Endre Károly születésnapjára* című írását), és egyre szorosabban köti őket egymáshoz a lelki és poétikai rokonság, a költői tisztaságukkal való prófétai küzdelem a kor tragikumával szemben. Ahogyan Endre Károly írja Lovásznak: „magasrendű etikumoddal harcolsz abban a világban, mely épp az etikum fegyvertárát tette félre, mert nem hisz benne és lemond az emberről. Még akkor is, ha folyton azt hangoztatja. Ambivalens lelkialkatunk nem azt jelenti, hogy épp a mai tragikus korban nem kell prófétailag küzdenünk tisztaságunkkal... Mai verseimben én is ilyenfajta hangsúlyra törekszem s ezért tartalak nemcsak lelkileg, hanem költészetileg is, oly közel álló rokonomnak”.⁶⁸

Endre meleg hangú levélben köszönti Lovászt 75. születésnapján. Szülőfaluja, Bácsföldvár ragaszkodása és az órá való büszkesége a legtöbb, amit költő elérhet – írja barátjának, majd így folytatja: „És dunántúli örhegyed pozíciója, Vörösmarty, Berzsenyi, Illyés Gyula és más kiválóságok szülőföldje, nagy elvégzett feladatért

60 Endre Károly 1970. április 20-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

61 Endre Károly 1968. június 29-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

62 Endre Károly 1968. március 8-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

63 Endre Károly 1968. november 22-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona. Endre azért ilyen optimista ebben a kérdésben, mert az ő kötetei így kerültek át 1000-1000 példányban Magyarországra.

64 Endre Károly 1970. április 20-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

65 Endre Károly 1969. június 26-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

66 Uo.

67 Lovász Pál 1970. január 7-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

68 Endre Károly 1970. december 26-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona.

lehet hálás Néked, aki jelenkorunkban megteremtette az ottani irodalmi feléledés újabb szakaszát”.⁶⁹ Jelzi számára: egy temesvári tanárnő szakdolgozata alapján – amely Endre Károly, illetve vele kapcsolatban Bardócz Árpád, Méliusz és Lovász költészetével is foglalkozik – nevük már irodalomtörténetileg is véglegesen összekapcsolódott egymással.⁷⁰ Örömmel hallja a hírt, hogy Lovász válogatott kötete összeállításán dolgozik, nagyon várja, hogy a kötet megjelenjen. „Tudom, hogy odafönn nagy a vásár, de azt is tudom, hogy a nemes óborokat is számon tartják és megbecsülik. Te a badacsonyi gazdag szüret terméséhez tartozol, aki mindenkor érlelt értéket adott a hazának. A Dunántúl mégiscsak klasszikus magva az egyetemes magyar irodalomnak s annak hajtása vagy Te is. Teremtsd meg tehát mielőbb a szükséges kapcsolatokat és láttasd Magad s hass el hozzánk távolabbi végekhez is...” – szól az ösztönző biztatás Temesvárról a nyolcvanesztendő Endrétől.⁷¹ Endre ekkor egyre többször jelenik meg a Rónay György által szerkesztett Vigíliában, és úgy érzi, hogy „most már a „Vigília csoportjához tartozik”. Falu Tamás, Jékely Zoltán és a saját neve mellett viszont itt szeretné látni már Lovászt is.⁷² Lovász azonban ekkor már erőtlennek érzi magát, meglazultak kapcsolatai a Jelenkorral, a Janus Pannonius Társaság iratanyagát rendező Janus Pannonius Múzeum számára, és Surányi Miklós hamvainak Budapestről Pécsre szállításával, díszsírhelyre kerülésének megvalósításával van elfoglalva.⁷³

Levelezésük a hetvenes években a korábbiakhoz képest megritkul, amit nem a lelkiek gyengülése, hanem mindenekelőtt a külső körülmények (például Lovász igen rossz lelkiállapota, fia válása, unokájuknak az anyához kerülése, Endre feleségének betegsége stb.) okoznak. Sőt, Lovász a következőket írja barátjának: „a személyed iránt ifjúkorom kezdete óta érzett baráti szeretetem az esztendők múlásával csak mindinkább elmélyül. Poéta-életem legkedvesebb emlékei Hozzád kapcsolódnak, és fénylőnek látom azt a temesvári időszakot, amikor a Te bátorításodra első verseimmel az emberek színe előtt meg mertem jelenni”.⁷⁴ Endre öregkori verse-

inek hatására, amelyek alaphangulata nem a melankólia, hanem ezek az őszikéi a kései életöröm felvillanásának megnyilvánulásai,⁷⁵ gondolatban egyre többet jár a csodás városban, képzeletben bolyong annak utcáin, terein, szépséges parkjaiban, és látja a rokonok, barátok felejtethetetlen arcát, hallja a hangjukat. Fájdalom tölti el ugyanakkor amiatt, hogy Endre lírájának a méltó hazai bemutatására erőtlennek bizonyult az évek során.

Ismét ír verseket, amelyek néha megjelennek a Jelenkorban, a Dunántúli Naplóban, gyakrabban a szekszárdi napilapban, ám újra kibontakozóban lévő alkotókedvét visszafogja, hogy 1973 októberében – a pécsi lakás renoválása, felújítása miatt – Pestre kényszerül. Az otthoni megpróbáltatások feleségét, Dodó asszonyt beteggé teszik, magas vérnyomása, aritmiája, megemelkedett pulzusa következtében kórházba kerül. A fia magánéletének problémái, unokájának a családtól való elszakítása és feleségének betegsége Lovászt is megviselik.⁷⁶ Bizakodással tölti el viszont István második házassága, új menyének, Juditkának a kedvessége, és az a tény, hogy új menyje velük fog lakni Pécsen, miután a bíróság férje pesti lakásának végleges elhagyására ítélte.⁷⁷ Említett gondjai megakadályozzák abban, hogy verseiből válogasson, hogy – Endre Károly ösztönzésére⁷⁸ – felkeresse velük Rónay Györgyöt a Vigília szerkesztőségében.

Közben irodalmi kérdésekről is véleményt cserél egymással a két jó barát. Vas István, Benjámín László, Garai Gábor, Illyés Gyula és más kortárs költőkről, és a modern, a Lovász által „talányosnak” nevezett⁷⁹ költészetéről egyaránt. De mindenekelőtt a „költészet szentje”, azaz Weöres Sándor foglalkoztatja őket, elsősorban Lovászt, aki Endre figyelmét felhívja és ráirányítja Weöres költészetére, és aki őt az egyik legkiválóbb, legeredetibb hangú költőnek tartja, hiszen „lírájában a világegyetemet fogja át humánumával”.⁸⁰ Ugyanakkor foglalkoztatják őket a Weöres-vers befogadásának, megértésének nehézségei is. Endre ezzel kapcsolatban meglehetősen karakteresen fogalmaz, amikor megállapítja, hogy „Weöres Sándor mostanában kicsit furcsán

69 Endre Károly 1971. június 24-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

70 Uo.

71 Endre Károly 1973. január 29-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

72 Endre Károly 1973. december 28-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

73 Lovász Pál 1973. március 26-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

74 Lovász Pál 1972. augusztus 7-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

75 „Lelki ellenállás a versek eredete és megnyilvánulása az öregség keresztjének súlyával szemben és amolyan felvillanása az kései életörömmel. Ez volna talán különlegessége is, nem a melankólia, ami

a korra általánosságban jellemző, hanem a hála az eddig kapottakért” – írja az Őszutó versei című kötet versiről szerzőjük. Endre Károly 1972. június 25-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

76 Lovász Pál 1974. január 28-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

77 Lovász Pál 1974. július 19-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

78 Endre Károly 1974. április 21-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

79 Lovász Pál 1965. augusztus 10-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

80 Lovász Pál 1964. február 18-i levele Endre Károlynak – a Lovász család tulajdona

kóklerkedik. A vers mégsem keresztretjéveny”.⁸¹ Lovász viszont, aki korábban maga is hasonló fenntartásokat fogalmazott meg ezzel kapcsolatban, most már egyértelműen Weöres mellé áll. „Diák kora óta szeretem, bámulom az ő költészetét. Életművét világviszonylatban csúcson állónak tartom. Való az, hogy egyes munkái talány elé állítják az embert. De ő nem pózol. Lényege a játék. A világmindenség az ő otthonos játszótérre” – válaszolja barátjának.⁸²

1975 levélváltásuk utolsó éve. A 82. évében járó Endre Károly Lovász pesti hónapjairól, válogatott kötetének sorsáról, a felújított lakásba történt visszatéréséről érdeklődik, beszámol a temesvári kiadónál megjelenő verseskötetnek tervéről, majd megfogalmazza, milyen nagy érték a megbecsülés, a szeretet. „Oly nagy szeretet vesz körül,

amiből magam is szeretnék kicsit részesedni, s ami úgy hozzám tartozik már, mint saját ünnepeim” – írja az érték-felfogásuk, erkölcsi tartásuk alapján összeforrt, csaknem eggyé vált érzelmeik, gondolataik alapján a 79. évében járó Lovász Pálnak Endre Károly. Elválaszthatatlanságukat tanúsító szavait ekkor már több mint fél évszázad barátsága hitelesíti, amely nemcsak két ember, két költő példaadó kapcsolata volt, hanem az Erdély és Magyarország között a legzordabb történelmi időkben is létező szellemi hid egyik fontos pillérét jelentette.

81 Endre Károly 1973. december 28-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

82 Lovász Pál 1974. január 28-i levele Endre Károlynak (másolat) – a Lovász család tulajdona

A 34. Kárpát-medencei Középiskolás Irodalmi Pályázat és Tábor (2011. április 19–22., Sárvár) díjazottjai:

VERS KATEGÓRIA

Arany oklevél:

APÓH ZSÓFIA (ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnáziuma, Budapest)

Ezüst oklevél:

KEMÉNY LILI (ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnáziuma, Budapest)

MIKLYA-LUZSÁNYI ESZTER (Katona József Gimnázium, Kecskemét)

Bronz oklevél:

MAKK FLÓRA (Ciszterci rend Nagy Lajos Gimnáziuma, Pécs)

RÁLIK ALEXANDRA (Táncsics Mihály Gimnázium, Orosháza)

Dicséret:

BORSAI SZANDRA (József Attila Gimnázium, Monor)

GÖMÖRI ESZTER (Mohol, Délvidék)

LUKÁCS FLÓRA (Zrínyi Ilona Gimnázium, Miskolc)

SZABÓ MÁRTON (Kispesti Waldorf Gimnázium, Budapest)

Sárvár Város Polgámeisterének Különdíja:

GYÓRFI KATALIN (Mikes Kelemen Elméleti Líceum, Sepsiszentgyörgy, Erdély)

Pályázók-díja:

RÁLIK ALEXANDRA (Táncsics Mihály Gimnázium, Orosháza)

PRÓZA KATEGÓRIA

Arany oklevél:

SCHMAL FÜLÖP (Bencés Gimnázium, Szakképzőiskola, Pannonhalma)

Ezüst oklevél:

GÁL SOMA (Vajda János Gimnázium, Keszthely)

Bronz oklevél:

KEMÉNY LILI (ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnáziuma, Budapest)

MIKLYA-LUZSÁNYI ESZTER (Katona József Gimnázium, Kecskemét)

Dicséret:

BÁRDOS BENCE (Móricz Zsigmond Gimnázium, Szentendre)

DRENYOVSZKI ANDREA (Radnóti Miklós Kísérleti Gimnázium, Szeged)

KÉRI TÜNDE KÁRLA (Neumann János Középiskola és Kollégium, Eger)

Pályázók-díja:

KEMÉNY LILI (ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnáziuma, Budapest)

TANULMÁNY KATEGÓRIA

Arany oklevél:

FEHÉR ZSUZSÁNNA (Simion Barnutiu Elméleti Líceum, Szilágysomlyó, Erdély)

A zsűri további díjakat Tanulmány kategóriában nem adott ki.

Az Írók Alapítványa és Szakszervezete, Sárvár Város Önkormányzata és a sárvári Tinódi Gimnázium rendezésében, a legjobb pályaművekből összeállított irodalmi gálaműsorral és díjkiosztó ünnepséggel ért véget a 34. Kárpát-medencei Középiskolás Irodalmi Pályázat és Tábor Sárváron.

A 406 középiskolás pályázó munkái közül neves írókból, költőkből, irodalomtörténészekből álló előzsűri választotta ki a sárvári irodalmi táborba meghívott 50 legjobbat. A négynapos táborozáson, a műhelymunka során a zsűri tagjai és a meghívott fiatalok együtt elemezték a beküldött pályamunkákat.

Az előzsűri és a zsűri tagjai voltak: Baán Tibor, dr. Bertha Zoltán, dr. Gere Zsolt, Jámborné Balog Tünde, Mezey Katalin, dr. Nagy Gábor, Papp Mária és dr. Vörös István.

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ
Búcsúvers helyett

Kemény Istvánnak

*Édes fivér, kinek írtál
 búcsúlevelet, mint ki csak firkál,
 mint kit elhagyott az első szerelme,
 s menne, de azért még itt áll?*

*Kérlek, indulj, vagy maradj még,
 ne támaszd az ajtót, nincs itt a vég.
 Ülj le inkább kicsit az asztalunkhoz,
 beszéljünk el úgy, mint rég.*

*Úgy állsz, mint tizennégy éve:
 Lakásodnak voltam a vendége,
 szűk konyhádban elfért sorra száz költő,
 s te figyelted, a láng ég-e?*

*Rímről vitáztunk s teáról,
 Berzsenyiről, Adyról, Celanról –
 kiforratlan, rettentő szenvedéllyel
 lélekről, hitről, szép lányról.*

*Gyerekeid lepihentek,
 s mi csendben faltuk a körözöttet,
 majd a sebről te törölted le a vért
 a fejét falba verőknek.*

*Most te hordasz sérelmeket,
 batyud veled az ajtóban rekedt.
 Elálltad az utat mindkét irányban,
 s nézed, ki kéri e terhet.*

*Egyedül is tömeg vagy ott,
 a teavíz felforrt, majd megfagyott.
 Százból egynek idegen a kint vagy bent,
 de mondjunk mind veled nagyot?*

*Mért most szakadt a cérna? Jel?
 A cukorgyarat a hon falta fel?
 Ötvenhat után félszázzal hol voltál?
 Akkor mért nem köszöntél – el?*

*Mit hirdetsz szentként, hidegen?
 Hogy hazánk tényleg gonosz, vak legyen?
 Zavar, ha túl szeretne téged élni?
 Anyánk e föld, s nem idegen.*

*Hazád téged meg nem tagad,
 mert a haza mi vagyunk és magad,
 ám ha mást se nézel, mint a tükrödet,
 állva is elhagyod: magad.*

Egy jottányit sem!

Egy nagyon komoly világvége kellős közepén

Jankovics Marcell *Az ember tragédiája* rajzfilmváltozatáról

Huszonkét éven át készült, s végre-valahára elkészült a *Tragédia* nagyszabású animációs feldolgozása. Madách remekművének adaptációja nemcsak egy emberöltőt emésztett fel a konok és kitarató alkotók életéből, de – rendszerváltástól rendszerváltásig – akaratlanul hű lenyomata a hosszú magyar politikai átmenetnek is. A *monstre vállalkozás* kiötölőjétől, megvalósítójától, forgatókönyvírójától, tervezőjétől és rendezőjétől, Jankovics Marcelltól mégsem aktuális közéleti megfeleltetésekről és gyártási pénzekről tudakozódtunk, hanem ásatag dolgokról: történelemről, eszmékről és stílusokról. Valahogy úgy, ahogy Madách Imrének is kedvére való volna.

– Elkészült a nagy mű. Az alkotó pihen?

– Nem, dehogyan. Nagy vonalakban készült csak el a *Tragédia*, hiszen jócskán van még vele munkám. A nagyján azonban túl vagyok. Végül is huszonkét évbe telt, és gondolkodom is azon, hogy a főcím elején az álljon: „Jankovics Marcell filmje, 1989–2011”.

– Mi az az első időpont, amikor fölmerült az ötlet, hogy rajzfilmen kell feldolgozni Madách főművét?

– Ez bennem merült fel először, egyedül énbennem. Miután 1983-ban született meg az úgynevezett technikai forgatókönyv és hozzá néhány látványterv, gondolom, hogy az ötlet egy-két évvel korábbi lehet. Volt egy nagy tervünk, ami nemcsak az enyém volt, hanem tartozott hozzá egy amerikai producer is: készítsek egy *Biblia*-sorozatot. Hatalmas munkát öltem bele, s el is készült belőle egy epizód. Valószínűleg emiatt támadt igényem arra, hogy továbbra is nagyban gondolkozzam. Kell, hogy a kettőnek köze legyen egymáshoz, de végül is ennél sokkal bonyolultabb a história.

– A tizenöt színre való tagolás módját ad arra is, hogy az emberiség történelmét úgy lehessen feldolgozni,

hogy közben enciklopédiaszerűen felvillanjanak a különféle képzőművészeti stílusok is. Ez kezdetől koncepció volt, vagy a munka során alakult ki?

– Kezdetől. Mondjuk úgy, hogy a művelődéstörténeti énem ebben látott fantáziát és izgalmat. Az ember nem lineárisan gondolkodik. Mondjuk, olyasmi elég hamar eszembe jutott, hogy az egyiptomi színben azzal fogok operálni, hogy az egysíkú életet két dimenzióban, falképek formájában mutatom meg. Ott az egyetlen kiteljesedett élet tulajdonképpen a fáraóé – a madáchi koncepció szerint legalábbis –, akkor ő plasztikus lesz. Vagy hogy a görög színben használok azokat a különben művészettörténetileg nem egyidejű technikákat, hogy van fehér alakos, vörös alakos és fekete alakos váza. Ezek adták a tippet arra, hogyan tudok mondanivalót kifejezni. Szerintem ezek az ötletek összevissza jöttek, de nemcsak a gondolat átültetése izgatott, hanem az is, hogy hogyan, miként lehet megvalósítani. A kiindulási pontom az volt, hogy amit én addig láttam, ismertem *Tragédia*-feldolgozásban, darabban, filmen, nem igazán nyerték el a tetzésemet. Úgy gondoltam, hogy sze-

gény Madách Imre nagyot álmódott, de mindig anyagi és szellemi korlátai voltak annak, hogy miként kerültek színpadra ezek a változatok.

– A római színben megjelennek például mozaikok és egyéb vizuális formanyelvek is. Mennyire lehet az ókort közel hozni a ma emberéhez?

– Valószínűleg semennyire. Én kisfiúknak és kislányoknak is mutattam részleteket belőle. Maga a látvány őket le tudja kötni, akkor is, ha nem tudják a mögöttes tartalmat. Aztaz atmoszférát vissza tudom adni, amit én gondolok mögéje. A római szín, amelyet én ott bemutattok, igazából egy halott világ. Ha úgy tetszik, egy olyan múzeumi terem, aminek nincsen sem ablaka, sem ajtaja. A kitekintés festett falképek formájában jelenik meg a falakon, a mulatozók pedig sírszobrok, akik a saját szarkofágjaikon hevernek. Ami zajlik, az a mozaikon zajlik; aztán az is térhatásává válik egy idő után. Én abban bízom, hogy aki nek ez önmagában véve semmit nem mond, annak is egy picit dermesztő hangulatú lesz. Azt a fajta szépséget tudja visszaadni, amit minden dekadens világ akkor is fölmutat, ha amúgy ismerjük már a bukását és bukásának következményeit. Ennek folytán a halál képzete kapcsolódik hozzá. Bár tulajdonképpen minden színhez a halál kapcsolódik.

– A bizánci színben viszont a krónikák és ikonok világa jelenik meg...

– Ennek egyszerű oka van. Valójában a krónika az én beleerőttem, mert Madách egy helyszínen játszatja a történetet, Bizáncban. Én pedig elkezdem Bizáncban, de a szerelmi szálát, az Izóra-szálát elviszem északra. Van egy mondata erre vonatkozóan Ádámnak: visszakiváncozik az ő északi honába. Én pedig akkor odateszem: hát miért ne menjen oda? Hiszen ezek álmok, és az álomutazás minden további nélkül megenged egy ilyen kilépést.

S akkor már van alkalmam arra is, hogy sokszínű legyek. Nekem nem egyszerűen egy ortodoxia-probléma az, hogy a kereszténységen belül időnként hasadások vannak (ez a homousion–homoiusion dilemma); éppen ezért ezt is tágabban akartam értelmezni. Mikor megjelenik a főinkvizítor, elvileg egy bizánci főpap alakjában (nem is volt jellemző rájuk az inkvizíció), akkor menet közben átalakul: egy pillanatra pápa lesz, aztán dominikánus szerzetes. Mondjuk úgy, hogy próbáltam univerzalizálni ezeket a madáchi gondolatokat, hogy az egész kereszténységre értelmezhető legyen.

– *Ezek az alakátűnések később is felbukkannak. Például a középkori könyvégetés jelenetében, ahol mint ha egy SS-katona vetné máglyára aztán a könyveket. Megengedett a korral való játék ebben a műfajban?*

– Én megengedem magamnak. Amikor még nem volt igazából egy fillérem sem erre a munkára, egyszer hallottam a televízióban Mozart *Rekviemjét*. A *Lacrimosa-tétel* ment halottak napján, valamikor a nyolcvanas években, amikor még nem voltak reklámok. A híradó előtt volt, gyertyák égtek, és teljesen összeomlottam lelkileg, annyira megkapott. Azt mondtam akkor: ennek kell lennie a vezérmotívumnak. Az első gondolatom az volt, hogy vajon elmegy-e a fáraó világában Mozart? Hát én úgy döntöttem, hogy elmegy. Engem nagyon régóta foglalkoztatnak az álmok; mindig is álomszerű filmeket akartam készíteni. Az álmokról azt gondolom, hogy filmszerűek. Pontosabban ez egy anakronizmus, mert álmok hamarabb voltak, mint filmek – de az én szememben a jó filmek mégis álomszerűek. Flashback meg foreback, ide-oda utazni az időben: egy álomban ez magától értetődő. Az álom nem ismeri az anakronizmust, hiszen az álmodó agyában minden kép, ami

fölmerülhet, keveredhet is. Ebben az esetben persze célzatosan. Itt nincs semmiféle úgynevezett ösztönös ötlet: itt minden nagyon pontosan ki van találva és ki van munkálva. Nem lehet olyan kérdést föltenni nekem, amire ne tudnám a választ: mit miért akartam így.

– *Madách Imre maga is alkalmazza az álomtechnikát, hiszen a két prágai szín közé ékelődő párizsi szín voltaképpen egy álom. Mennyire volt egyértelmű, hogy a középkornak a közegét egyfajta düreri grafikai világgal kell érzékeltetni?*

– Számomra az az időszak elsősorban metszeteket jelent. Nekem a manierizmusból – a Rudolf császárhoz és Keplerhez köthető időből – ez a fajta sokszorosított grafikai stílus a legvonzóbb, ami a világnak ezen a térfelén akkor kezd pompázni. Abban az időben még a csendélet sem volt igazán ritka. Adta magát ez a bedrótozottság, amit a filmvásznon – ha ki van nagyítva –, ez a fajta rajzi stílus sugároz magából. Ez a bedrótozottság ellenpontja lehet a francia forradalom látszólagos szabad szárnyalásának. Látszólagos ez a szárnyalás, hiszen ott is az első pillanatban bedöglök minden. Az ész istennője először úgy jelenik meg, mint egy csodálatos fiatal nő, aztán ő is metszetté alakul, mert a metszet még mindig uralkodó stílus volt. Ezen minden alkalommal elég sokat kellett meditálnom, hogy hol oldódik ez föl. Hát Londonban kezd föloldódni, de ott is vannak vissza-visszaesések ebbe a középkorias világba.

– *Ez a grafikai stílus alkalmat teremt arra is, hogy a prágai színben már-már pornografikus jelene-tek jelenjenek meg a rajzfilmben. Mennyire lehet eltérni Madáchnak ettől a picit prüd világtól?*

– Madáchról én nem gondolnám, hogy prüd volt. Még a produkció elején jártam egyszer Csesztvén,

meghívtak egy Madách-rendezvényre, ahol le is vetítettem az elkészült három színemet. Akkor ott egy Madách-kutató hölgy azt mondta nekem: „Nem tudom, tudja-e ön, hogy ebben a községben igen sokan származnak Madách Imrétől?” Vagyis nemcsak Fráter Erzsébet volt az, aki a szabad szerelmet üzte, hanem ez a férjre is igaz. De ha Arany Jánost veszem górcső alá, a *Toldi szerelme* is tele van olyan mondatokkal, olyan finom kis utalásokkal, amin az látszik, hogy Arany – lexikálisan egész biztosan – igencsak képzett volt a szerelem minden fortélyában. Nem hiszem, hogy ez pornografikus volna. Lehet látni a nő melleit, és hogy közöszülnek egy szalutliben, egy kis kerti pavilonban. De hát a darab szerint ez történik! Miközben Ádám repül az alkohol hatása alatt, tudja azt is, hogy a felesége máshol mulatozik. Azért ezt, ha nem is sokkoló erővel, meg kell mutatni, érzékeltetni kell. Mint ahogy azt is, hogy ebben a nőben egy kétlaki lény lakik. Nem egyféleképpen néz ki, hanem amikor a férjével beszél, eldurvul és kemény lesz; amikor pedig a szerelmesével van, ellágyul és jellegzetesen szerelemre termett külseje lesz.

– *Ebben a színben, de másutt is megjelenik egy furcsa szimbólum: a fekete és vörös játéka. A fekete a gyász, a vörös a bor és a vér színe – tehát óhatatlanul szakrális asszociációink keletkezhetnek. Mennyire fontos ez a középkor világának megidé-zésekor?*

– Szerintem minden szempontból fontos. Itt nem annyira az eredeti jelentés volt számomra a lényeges, hanem az, hogy a bortócsa, amibe Kepler belezuhan és elalszik, vértócsa lesz a forradalomban. Tehát itt egy más típusú, kevésbé szent jelentése van a vérnek. Nem a főlöszleges vérontás szimbóluma lesz, hiszen az elején és a végén is egy vértócsába

kerül. Ez furcsa, mert a lehangoló világ inkább Kepleré – én személy szerint valamiért leginkább Keplerrel azonosultam ebben a műben –, és mégis a forradalom lesz drámai ettől. Nekem nagyon rossz véleményem van a francia forradalomról. Ezt a színt levétítettem egyszer egy francia filmfesztiválon, és nem fogadta egyöntetű szimpátia.

– *Nekem az volt a benyomásom, hogy ami megjelenik itt a párizsi színen, voltaképpen a forradalmi gondolatnak a konzervatív kritikája. Kicsit cinikus is a hozzáállás: mintha mindenféle forradalmi változást elutasítana. Így van ez?*

– Nem mindenfélét. A francia forradalom a bolsevik típusú forradalomban futotta ki magát. A mi 1956-os forradalmunknak volt két hete: nem tudjuk, mi lett volna belőle, de ismervé az 1848-as forradalmat, a magyarok báránytermészetét, itt aligha ebbe az irányba ment volna el a történet. A francia forradalom is más felhangot kapott volna a világban, ha nem jön utána Napóleon, aki a *Code Napoleonnal* és sok más pozitívummal, illetve a katonai zsenialitásával adott neki visszamenőleg is igazi gloire-t. De maga a francia forradalom: számomra rémdráma. Mindig az a házmesternő jut az eszembe, aki kimegy a kötőtűivel a guillotine-hoz, és várja, hogy végignézhesse az aznapi „tévéműsort”. Egy időben terjesztettem azt a gondolatot, hogy a nyilvános kivégzés lenne a legsikeresebb szórakoztatás manapság is a világban. Néhány országban a tetejében ezzel még élnek is. Az emberben szörnyű indulatok lakoznak, és a forradalom alkalmas ezeknek az elszabadítására. Egy természeti csapás vagy egy egy-

szerű politikai megmozdulás is azonnal a rablásra inspirálja az aljánépséget. Még Új-Zélandon is, amiről az ember azt gondolná, hogy a világ egyik legcivilizáltabb pontja, elfogtak hat fosztogatót a földrengés

Minden olyan sötét

után. Hát mit gondoljak akkor, ha még Új-Zélandon is? Amerikában, ha valahol kitor a tűzvész, megjelennek a bandák, és azonnal fosztogatni kezdenek. És természetesen így van Bagdadtól Egyiptomig. Számomra, aki kétszer is jártam a Kairói Múzeumban, ez a legnagyobb tragédia: hogy még a múlt relikviái sincsenek ilyenkor biztonságban.

– *Ez az alkotás elutasítja a kommunisztikus utópiákat, de úgy tűnik, nem rokonszenvezik a kapitalizmussal sem. A londoni színen ebben a fel fogásban mintha egy Hamvas Béla-féle karnevált idézne...*

– A londoni színen időutazás. Elindul valamikor Viktória királynő csúcsidőszakában; a nyitóképen a londoni Crystal Palace látszik. 1853-ban rendezték a vilákiállítás, amit a királynő férje, Albert herceg magának talált ki afféle költséges elfoglaltságként. És a hangulat valóban karneváli, Madách elképzelése szerint is. Minden epizód optimista képpel indul, Madách is így gondolja – ebben a színen ez az optimista kiindulópont. És akkor szép lassan, finoman próbá-

lok eljönni egészen a máig. A ma tragikomikus kavalkádba torkollik: nem lehet pontosan tudni, melyik évben járunk, de már az én életemben. Az általam kiválasztott szereplők, akik a végén alázuhanak a szerencse vagy a sors kerekéről, mind az én időszakomnak a képzelt és valószínű nagyságai: Einsteinól James Bondig vagy az angol királynőtől Marilyn Monroe-ig.

– *De mondhatjuk azt is, hogy Lenintől Kádár Jánosig.*

– Hogyne. Ők is benne vannak. Ezek persze futó benyomások, villámgyorsan perog a kép, de DVD-n meg lehet állítani. Az ötven-

hatos zászló is benne van: közepén, a kivágott címer helyén felváltva Kádár és Rákosi képe lobog. Ez az én számomra azt jelenti, hogy még mindig ott vannak. Még mindig itt vannak.

– *Egyetértene az ő szerepeltetésükkel Madách Imre?*

– Madách Imre szerintem meg volna döbbenve, milyen tökéletesek a víziói... Ez izgatott a legjobban: hogy mennyire jól látta a jövőt saját elszigetelt világából. Illetőleg, ha eltolom a képet, és azt mondom, hogy Madách az én kortársam, akkor ez még mindig igaz: a mi jövőnkre nézvést is. Ezek a jövőalternatívák, amelyek a londoni színen után következnek, ma is létező problémák, ha nem is pontosan ugyanúgy. Szerintem Madách elborzadna, hogy az ő egyébként személyében is szomorú élete milyen felhangokat kap a jövőben. Én magamat vidám embernek gondoltam, s aztán amit látok magam körül, az az egyetemes pusztulás...

– *Egyetemes?*

– Igen. Ez nem egyszerűen magyar dráma. De amit látok magam

körül, nagyon megkeserít, és egyszerűen nem látom a kibontakozást. Ahogy bánunk a természettel, ahogy bánunk az épített, civilizált környezetünkkel, ahogy bánunk egymással: ez mérhetetlenül lehangelő. Azt nagyon régen tudom, hogy nincsen fejlődés. A technikai kényelem gyarapodása önmagában nem jelent számomra fejlődést. A belső harmóniához minimálisan járul hozzá, sőt inkább idegessé tesz. Nem tudom, Madách egyetértene-e. Visszaélek azzal, hogy én vagyok az ő utókora és nem ő az enyém: teszem azt, amit én erről gondolok. Nyilvánvaló, hogy sok embernek más képzetei támadnak a *Tragédiáról*. Egyszer egy amerikai producer azt mondta nekem, hogy ezzel a címmel nem lehet sikert aratni a világban, hogy *Tragedy of Man*. Miért nem *Destiny of Man*? Mondom, azért, mert nekem a „destiny” sokkal szomorúbb. A tragédiából még ki lehet jönni, a végzetből nem. Érdekes: ezt nem értette meg. Pedig mormon volt.

– *A falanszterszínben már csak számuk van az embereknek, és nem nevük. Itt megjelenik egy olyan szereplő, akin az 1919-es szám szerepel azonosítójelként. Ez sem véletlen?*

– Nem. S hogy kicsoda ő? Nos, ő Lukács György. Sok olyan szereplője van ennek a körnek, akiket nem könnyű felismerni, mint Lukács Györgyöt, mert ők borotvált fejűek. Hitler is szerepel benne, Kafka is szerepel benne. Olyan figurák, akik a huszadik századnak a mi szempontunkból meghatározó szereplői voltak. Nyilván Amerikában ennek nincs igazán jelentősége. Miután az eredeti elképzelésben Platón és társai, tehát viszonylag közhelyszerű figurák szerepelnek, gondoltam, beleviszek valami személyeset. A fő gerontokrata egy semleges szereplő, viszont Kuo Mo-zsóról mintáztam. Volt egy magyar íródelegáció az ötvenes években, amely még a kultu-

rális forradalom előtt járt kint Kínában – Karinthy Ferenc is tagja volt többek között –, és meglátogathatták az akadémia elnökét, Kuo Mo-zsót, aki az interjú során egyszer csak felállt, és elkezdett legyet hajkurászni. Magyarázatul azt fűzte hozzá, hogy Mao elvtárs azt mondta: minden kínainak kötelessége irtani a legyeket. Ezt bevettem a filmbe, ezért a ruhák is maoisták egy kicsit. Benne van egy picit 1984 is, az orwelli világ, a helikopterrel, amelyik lebeg és kémkedik a lakásablakok előtt. Sok mindent belevettem, ami az én beskatulyázott világtól való félelmeimre vonatkozik. Azt hiszem, hogy az 1919-es szám használata korrekt, mert az egyik ilyen kísérlet tizenkilencben kezdődött minálunk. És aztán ugye folytatódott a Rákosi-érában is, meg a Kádár-korszakban is. A lakótelepi világ végül is itt csúfítja az életünket. Furcsa, hogy épp egy óbudai lakótelepen van a stúdiónk, és egy a közeli kis térre felállítottak egy római szarkofágot. Valamilyen módon próbálnak emberi arcot adni egy ilyen, még mindig reménytelen világnak.

– *Ha a londoni szín a forradalmi eszmékkal számolt le, akkor a falanszterszín a forradalmi eszmék megvalósításának a gyakorlatával. Jól látom ezt, hogy nincs egyetlen olyan eszme vagy hatalmi modell sem a filmben, ami kielégítő volna?*

– Én próbálok a magam életében elérni a belső harmóniát. A legfontosabb mondatok a falanszterszínben, hogy „elfogy a sajt és éhen vesszünk”, meg hogy „növényeket többé nem terem a Föld”. Mit lehet ehhez hozzáfűzni? Persze a televízióban nap mint nap lát az ember esténként olyan műsorokat a különböző tematikus csatornákon, amelyek a világ pusztulását vetítik előre. Nem véletlenül mennek ezek a műsorok az ember utáni világról. Én ennek a súlyát komolyan átérzem.

Ezt elkerülni ideával nem megy, csak munkával, odafigyeléssel. Csőtörés után széthányták a harminc éve kialakított sziklakertünket, mert az alatta futó csövet szét kellett bontani. Most rémes látványt nyújt, de helyrehozható. Nekem fájhat ugyan, mert nem az lesz, ami volt, akármit is tesznek. Devecseren meg Kolontáron azonban ezeket sújtó tragédia történt: és így tovább, a világon mindenhol, folyamatosan, megállás nélkül ez zajlik. Azóta egész Japánt hatalmas katasztrófa rázta meg. A lassú, rozsdásodásodó leépülést viszont sokan észre sem vesszük. A falanszterszín pedig ilyen helyzetben próbál megoldást találni. Mi átéljük bizonyos szempontból ezt a világot. Laktam lakótelepen is: tudom, milyen. Meg a Rákosi-korszaknak is volt szerencsém minden csínját-bínját megtapasztalni. Nem arról van szó, hogy én találok-e ideát. Az idea bennem működik, és tántoríthatatlanul élem azt a világot, amit élni akarok belül. Könyvek és filmek formájában közszemlére is tudom tenni, de vérzik a szívem a világért.

– *Az eszkimószín annak idején, Madách korában arra a feltevésre alapult, hogy a Föld kihűl. Most viszont mi úgy tudjuk, hogy globális felmelegedés van. Az eszkimószín rajzfilmes feldolgozásában már elmosódnak a kontúrok: tehát nem egyszerűen hideg van, hanem már föl sem ismerhetők az embernek a körvonalai. Ha a szokásos pesszimizmuson is túllépünk, ilyen fokú borulást mennyire tud a néző elviselni?*

– Próbálja meg! Talán megkönnyíti a dolgát, hogy ha kijön a levegőre, jobb világot tapasztal. Gyerekkoromban, amikor rendszeresebb mozijáró voltam, mint manapság, épp fordítva volt. Bent ültünk a moziban azért, hogy átéljünk valamit, ami jobb, mint a mi világunk, és kijöttünk a szomorú magyar való-

ságba. Reménykedem benne, hogy ennek a katarzisa az lehet, hogy mégis van remény, amit az utolsó szín elvileg megad – de csak elvileg. Szerintem az teljesen mindegy, hogy kihülés vagy felmelegedés. A dráma végül is annak a kísérletnek a csődjét mutatja meg, amely a Földön végbemegy. Ezt lehet tréfásan vagy kedves cinizmussal is felfogni, ahogy Woody Allen a *Manhattan*-ben vagy az *Annie Hall*-ban mondja. Ezt példázatnak tekintem az eszkimószínhez. Megkérdezi tőle valaki a filmben: „Miért vagy ilyen rosszkedvű?” Mire azt mondja: „Most tudtam meg, hogy a Nap tízmilliárd év múlva kihül. Hát akkor minek írtam meg a szakdolgozatomat?” Az ember a végtelennel társalog, a végtelenben gondolkodik, és abban a pillanatban rájön a végességre. Ez rém lehangoló. Az ember a saját végességét próbálja – mondjuk, ilyen filmek létrehozásával – kiegyensúlyozni, és reménykedik abban, hogy van utóélete. De ha utóélete sincs, akkor miben reménykedhet? Tenni viszont tehet érte. Erre is sarkall a darab és a film.

– *Az űrbéli színben Ádám maga válik űrhajóvá. Ez a metamorfózis azt juttatta eszembe, hogy mintha ez a rajzfilmes vállalkozás túlélte volna a saját korát. Mintha a huszadik századot összegezné, és a huszonegyedik században már egy picit meghaladottnak tűnne. Az alkotó székéből nézve nem létezik ez a veszély?*

– Biztosan így van, hiszen a film története a huszonkét év gyártás. Ezzel a színnel kezdtem, mert ez volt a legrovidebb, és erre volt pénzünk akkor. Számolni nem számolhattam azzal, hogy olyan technikai fejlődés fog végbemenni, ami lényegében tel-

jesen átírja a lehetőségeimet. Ez tulajdonképpen a a *Csillagok háborúja*-féle jövőképnek a paródiája is akart lenni, persze azzal a gondolattal megterhelve, hogy az ember a biológiai korlátaival nem hagyhatja el a Föld

Több fényt!

légkörét. El lehet menni egy darabig, aztán annyi. De azzal nem tud új életet teremteni. A legközelebbi Földhöz hasonló kék bolygó, amin újra kezhetné és amit megint tönkretelhetne, olyan messze van, hogy ez a jelen tudásunk szerint elérhetetlen. Ezért kell géppé alakulnia. Ez a játéklehetőség viszont adta azt, hogy egy olyan technikára lenne szükségem, mint amilyen egyébként a *Csillagok háborújának* már a hetvenes években rendelkezésre állt. Persze magyar színvonalon. Ettől én lehetek szomorú, de ez is tükre a magyar világnak. Tessék, ilyenek voltunk, ilyenek vagyunk, nem tudunk jobbak lenni, ezért és azért. Nekem olyan filmekkel kellene elvileg versenyznem, mint az *Avatar* és a *Mennyei királyság*, hogy két színt említsek analógiaképpen, a Paradicsomot és a bizánci színt. Igazából reménytelen helyzetben vagyok. Amúgy pedig szeretem a reménytelen vállalkozásokat. Nincs értelme olyan magasságnak nekifutni, amit az ember könnyedén átugrik. Gimnazista koromban a hosszú lábammal magasugróként soha nem

tettem azt, hogy átfutottam a léc alatt: akkor is nekimentem, ha tudtam, hogy le fogom verni.

– *Az utómunka során többek között új hangfelvétel is készül a produkcióhoz. Ezt mi indokolta?*

– Az eredeti felvétel monó, ami ma már nem vállalható. Még ha DVD-n lesz is csak forgalmazva, akkor is elvárható, hogy a két hangszóróból sztereóhang jöjjön. Ez fontos. Akkoriban erre se pénzünk, se technikai lehetőségünk nem volt.

– *Így viszont bizonyos színészek már nem tudják adni hozzá a hangjukat.*

– Sajnos. Ez együtt jár a dologgal. Nekem azért is fáj a szívem, mert végül is ezeket a jeleneteket hangokra csináltam. Volt egy másik szakmatechnikai probléma is. Én nem jól hallok, ezért nem vállalom fel, hogy a hangfelvételeken én dirigáljam a színészeket. Turián György – Isten nyugosztalja – Miskolcon rendezte *Az ember tragédiáját*. Benne bíztunk, ő rádiórendezőként vállalta fel a munkát, és utólag derült ki, mikor elkészült a hang és elfogyott a pénz, hogy ez tulajdonképpen egy rádiójáték. A rádiójáték hangi szintjeiben pedig igen nagy különbségek vannak: vannak olyan halk mondatok, ami filmvásznon nem megy el, míg a rádió mellett ülve igen. És akkor még nincs is alákeverve semmi. Nekem volt egy alája képzelt hang szövetem. Nem lehet egyszer csak kivenni az összes zenei elemet alóla, és felhangosítani egy suttogást. Suttogásnak nem lehet hangosan szólni: nem bírja el. Körülbelül a hang tizenöt-húsz százaléka elnyelődik, elvész. Ez így nem maradhat. Ez a praktikus oka az új hangfelvételnek. Ami pedig a

zenét illeti: mikor egyenként készíti az ember a színeket, és évente sem készül el egy-egy szín, akkor a zenei arányokat sem látja tisztán. Túl sok a Mozart benne. Furcsa módon most úgy tűnik nekem, hogy egyszerűbb, lazább szövetű hangji aláfestést kell adni a műnek...

– *Ezt a rajzolt Tragédiát elsősorban mozivetítésre szántad, vagy már az új médiumokat célozza meg?*

– Az újakat. Én nem hiszek a moziforgalmazásban. Az én szakmai karrierem, hogyha nézőszámra vetítem, a mozi tekintetében egyértelmű hanyatlás, a másfél milliós János vitétől az ötvennyolcezer fős Csodaszarvas-filmig. Szerintem tízezer nézőt sem fog összehozni a Tragédia a moziban. Úgy képzelem, hogy kiemelt vagy klubvetítések lesznek; ahogy eddig is nagyon sok klubvetítésen mutattam belőle részleteket. De egy animációs filmet nézve százötven-százötvenöt percet nem bír ki a néző egy ültő helyében. Nem is képzelem egyébként egy részben: két részre akarom bontani a végleges változatot. Viszont a DVD épp erre a fajta befogadásra való. Számolnom kell azokkal a tizenhét évesekkel is, akik negyvenéves korukig biztosan nem fogják elolvasni a Tragédiát, miközben kötelező olvasmány, és szeretnék is rájuk számítani. Nagyon régóta olyan ambícióim vannak, hogy az én filmjeim legyenek ott egymás mellett a fiúk és a lányok könyvespolcán.

– *Amikor néztem ezt a sokféle megközelítést, ezt a sokféle stílust, akkor arra gondoltam, hogy talán ez a vállalkozás lehetne a magyar rajzfilmgyártás opus magnuma, valamilyen összegezés...*

– Amikor hozzáfogtam, fogalmam sem volt arról, hogy olyan helyzetbe kerülünk, amilyen helyzetbe kerültünk. Nyolcvankilencben még arról sem volt szó, hogy én

leszek az akkori igazgatóm utódja. A magyar rajzfilmet én már a nyolcvanas évek elejétől hanyatlónak láttam, de még mindig az a látzat volt a világban, hogy egyike vagyunk a világhírű rajzfilmstúdióknak. Akkor még csak egy rajzfilmstúdió volt, kecskeméti fiáláléval. Én eléggé elfogult vagyok saját magammal szemben, de nem hiszem, hogy összegzőként kellene látnom magamat. Bízom benne – és ez nem közhely –, hogy azok a fiatalok, akik között még tanítványaim is vannak, képesek lesznek egyszerűt produkálni, amivel talán nem borítják árnyékba a Tragédiát. Nem hiszem, hogy valami zárókőféle volnék. A Tragédia persze a saját életemben az lesz. Ha mást nem tudok többé csinálni, akkor se lesz már bajom az étellel.

– *Nincs is több terv, epilógus-projekt?*

– Szeretném azért rövid kis ideáimat megvalósítani. Nem sokat, legföljebb hármat. De ha egyet sem, az sem tragédia.

– *Nem tragédia, sem Tragédia. Bár a műfaj és a mű is változatlanul problematikus. Az ötvenes években Rákosi Mátyás személyesen vetette le a Tragédiát a Nemzeti Színház műsoráról. Akkor úgy gondolta, hogy Madách afféle váteszként a kommunizmust, a szocialista rendszert bírálja ebben az alkotásban. Hogyha Madách akkor pesszimistának számított, és az animációs változat még rá is tett egy lapáttal, vajon hogyan nézné Rákosi vagy éppen Lukács ezt a produkciót?*

– Hát, nem tudom, mert Lukács okos ember volt. Nem tudom, mennyire mondta ő a magáét, amikor azt mondta, amit mondott. Könnyen lehet, hogy igen; könnyen lehet, hogy nem. Én nem hiszek a harsány derűben akkor, amikor az nem belülről vezérelt. Ugyanakkor minden pesszimizmusom ellenére nagyokat

tudok derülni, hogyha olyan benyomások érnek. Azt céloztam meg ezzel a filmmel, hogy felszabaduljon az ember a történelem és a civilizáció nyomása alól, amit ez a mű is mutat; végül is szembesíteni akarom őket azzal, amiben élnek. Hogy szabadon merjenek cselekedni az ellen, amit ez a film mint nyers valóságot ábrázol. Tükröt tart eléjük a film. Lehet változtatni, ez csak rajtunk múlik. A kiirtott növényeim helyén új növényeket fogok ültetni.

– *Vagyis ember küzdj, és bízva bízzál?*

– A végleges befejezésben úgy írtam át a film végét, hogy az utolsó isteni mondat után, amit Ádám letörtén hallgat, hirtelen belehasít az emlék, amit Lucifer mond a Paradicsomban: „Küzdést kívánok, diszharmóniát, mely új erőt és új világot ad.” És utána észébe jut, amit ő maga mond az Úr színben, hogy „a cél halál, az élet küzdelem, s az ember célja e küzdelem maga”. Magyarán ez a film erről szól. Mondja is valahol Lucifer Ádámnak, hogy letörhetetlen kedély, és bennem ez a kedély – minden látzólagos vagy valóságos pesszimizmusom ellenére – megvan. Újra kell lépnünk. Minden nemzedéknek újra kell teremteni a világot. És szerintem most egy nagyon komoly világvége kellős közepén vagyunk éppen, amilyen sok volt már az emberiség történetében. Ez nem olyan típusú katasztrófa, hogy a Föld megsemmisülne – de a mi világunk megsemmisülőben van. Annak a generációnak, amelyiknek „kötelező olvasmányként” meg kellene néznie ezt a DVD-t, talán ez adhat egyfajta felszabadító erőt: fogjanak hozzá, és hozzanak létre egy ennél jobbat. Azt kívánom, hogy Ádám szívével gondolkozzanak, és ne Lucifer agyával.

Csontos János

Ahogy jólesett Ferenczes István:
Zazpi
Kortárs Kiadó, Bp., 2010.

Önfeledt játéokra invitál legfrissebb verseskötetével Ferenczes István. *Zazpi* – hangzik a cím, s már ez is jelzi, hogy az erdélyi költő valami szokatlanra, meglepőre vállalkozott. Legalábbis ami eddigi költészetét illeti. Ferenczes ugyanis megszabadult személyisége minden nyűgétől, kitalált egy spanyol-portugál dalköltőt, bizonyos Esteban Zazpi De Vascos Y Aitzgorrit, és megkönnyebbülve lubickolt a másik személyiségben, ráadásul ez a Zazpi a XVIII. és a XIX. században élt, így könnyen elképzelhető, hogy milyen kalandos élete lehetett. És Ferenczes igen aprólékosan el is képzelte és megírta Zazpi élettörténetét. Már a kötet elején megtudja az olvasó, hogy Zazpi, amellet, hogy dalköltő volt, „zsoldos, kincskereső, forradalmár, csempész, geográfus, botanikus, szélhámós” hírében is állt, szóval minden szempontból izgalmas és sokrétű egyéniség volt, akinek a verseit egyszerűen vétek nem „lefordítani”. Az életrajzi bevezető után sorjáznak is a versek bőségesen – némelykor Ferenczes ezeket megtoldja egy-egy irodalomtörténeti lábjegyzettel, hogy a játék még hitelesebb legyen –, s az illúzió többé-kevésbé létrejön, megelevenedik az elfeledett múlt, dalol az „ibér” költő, s bár számtalan kézírata sajnálatos módon elveszett, átfogó válogatással ajándékozza meg a magyar közöniséget a szemfüles „fordító”.

Noha nem férhet hozzá kétség, hogy Ferenczes játékos kedve nem ismert határokat, rendkívül nehéz dolga volt. A szereplirát olyan óriások tették emlékezetessé, mint Fernando Pessoa – aki úgy verselt egész életében, hogy négy fő- és sok mellékszemélyiséget hozott létre – vagy mint a XX. század egyik legnagyobb hatású költője, Ezra Pound. De talán még őket is felülmúlta Weöres Sándor, akinek az egész költészete teljesen személytelen, így mi sem volt természetesebb számára, mint bárkivé, sőt bármilyen lényre vagy jelenségre változnia, s amikor megteremtette Psychét, a XIX. századi vérmes és szabad fiatalasszonyt és annak korhű verseit, valóban életre kelt egy személyiség, míg Weöres Sándor továbbra sem volt seholy. S voltaképpen ebbe a sorba tartozik Faludy György is, akinek Villon-balladáit nem a legmagasabb rendű költészetet képviselik, mivel eléggé populáris hangvételűek, mégis összetéveszthetetlenül egyéniék,

olyannyira, hogy több nemzedék olvasói egész verszakokat jegyeztek meg belőlük önkéntelenül és kitörölhetetlenül. A nagy szerepjátszó elődök nyomába eredt Ferenczest egy pillanatil sem lehet azzal vádolni, hogy nem tett meg mindent a különleges mutatványért. Ám a játék csak akkor lehet teljesen önfeledt, ha bravúros. S kétségtelen, hogy Ferenczes megközelítette a bravúrt. Zazpi bármit meg tud énekelni, bármit versbe tud foglalni, minden nagy témában – élet, halál, hit, szerelem – megcsillogtatja költői tehetségét és rutinját, de mintha éppen az a karakteres sajátosság hiányozna belőle, amittől igazán spanyolosnak-portugálnak, de leginkább „zazpisnak” kellene lennie.

Ráadásul fény derül egy furcsaságra is. Mégpedig arra, hogy Zazpi megelőlegezte a XIX. és a XX. századi magyar költészetet, de a világlíra más nagy teljesítményeit is, sőt, egy helyütt a magyar népdalkincs legszebb gyöngyszeméről is „bebizonyosodik”, hogy Zazpitol „eredeztethető”. Játék-e a játék – vetődhet fel a kérdés az olvasóban –, ha a Zazpi által lejegyzett és kissé módosított „Gallego népköltések és románcok” egyik sora: „Szerelem, szerelem” után négy sorral az következik: „átkozott gyötrellem”. Vagy ha az olvasó azt látja, hogy a „fordítások” tanúsága szerint Zazpitol „származik” többek közt az „elhull a virág”, a „Hallottam, költőtárs”, az „őszi avaron”, a „kompország”, a „semmi-ágon”, a „lázbeszéd”, az „ármány, szerelem”, az „élet álmodás” vagy a „hol a tavalyi ló?” kifejezés. Nehezen értelmezhető Ferenczes azon gesztusa is, hogy egyik játékos ötlete nyomán, miszerint a Zazpi név voltaképpen hetet jelent, „átülteti” az ibér költő névmagyarázó versét, s ennek utolsó sora így hangzik: „Te voltál a hetedik!” Előtte pedig két másik árulkodó sor így szól: „se apám, se anyám nincs”, valamint: „kit anya szült, elveszik”. Ez a vers a *Glossza* címet viseli, és a végén precízen fel van tüntetve keletkezésének helye és ideje: „La Paz, 1802”. Az 1777-es keltezésű *Börtönszerenád*ban az egyik sor a következő: „világúr-magányban”. Kérdéses, hogy a XVIII. században, a tudományágak kialakulásának hajnalán Zazpi fejében miként jöhetett létre efféle modern képzettársítás.

„Csak játék, mondja dalomra a kortárs, / s a jövő mit se szól rá, elfeled. / Verseimet ajánlom a falaknak, / úgy írtam, ahogy nekem jólesett” – írta egykor Weöres Sándor, és alighanem ugyanezt vallja Ferenczes István is.

Tornai Szabolcs

Látogatód jön Both Balázs:
Látogatód jön,
Magyar Napló, Bp., 2010.

Both Balázs első verseskönyve (*Árnyéktalan pillanat*, 2005) után nemrég kézbe vehettük impozáns küllemű, újabb, *Látogatód jön* című kötetét (mindkettő a Magyar Napló gondozásában jelent meg). A soproni születésű és ott dolgozó költő már indulásakor több mint tehetséges poétaként mutatkozott be, s mára teljesen kész, sajátosan egyedi, karakterisztikus költővé érett. Míves gonddal kiérlelt verseket tesz közzé rangos irodalmi folyóiratokban, s eruptív erővel, koncentráltan folytatja versművészetét. Nem bízta el magát a kezdeti siker óta. Both Balásznak a költői mesterség minden csínja-bínja a kisujjában van, ahogy elmondhatjuk ezt kiforrott hangú, eredeti tehetségek esetében.

Formaművészete feszes, fegyelmezett ritmusokban, választékos, pontos, klasszikusokon iskolázott rímtechnikában, eredeti metaforák alkotásában vannak jelen a versekben, amelyek a komprimált érzelmi-gondolati mondanókhoz igazodnak. (De sosem érzélgősen.)

Témavilága formálása közben társadalmi érzékenysége okán lázad mindenfajta emberi nyomorúság, testi-lelki elnyomottság ellen, részvétellel fordulva a szenvedők, elesettek felé (akár elődei közül József Attila, Kosztolányi), s teszi mindezt közvetlen vagy közvetett módon, hitelesen és áttetsző természetességgel. Both olyan költőtársakhoz kötődik, mint Gergely Ágnes, Székely Magda, Orbán Ottó (utóbbi kettő már eltávozott körünkből). A klasszikus elődök közül még említjük meg a rá elementárisan ható, szelíd és meg nem alkuvó Radnóti Miklóst. Jól érzékelhetően kijárta Pilinszky és Nemes Nagy Ágnes „költőiskoláját” is, de egyiküknek sem lett epigonja, szintézisre törekvő hagyomány és modernség ötvözésében testesül meg.

Both lakonikus tömörséggel formálja versmondait. De ezekben a mondatokban legtöbbször tonnányi súlyokat emel magasba. Radnótira emlékező hommage-verse éppen látszólagos személytelenségével, tárgyilagos objektivitásával rendíti meg az olvasót: „Délelőtt e sok horkoló halott / megint az árkot – vagy sírját – ássa. / Szomjat víz nem csillapít. / Eljött a próféták látomása. / Tiszta, rimes

sorokba fogd hát / a förtelmes halál üzenetét, / s lenyírva rabságod szögesdrótját / világgá fut a beszéd.” (*Radnóti Miklós születésének századik évfordulójára*)

Both Balázs képzőművészeti tájékozottsága, felkészültsége révén új meg új festőket (és műveiket) hasonít magához személyiség-formáló mély ihletettséggel, mint a *Magritte-tárlatban*, a belga szürrealista festő, a háború előestéjén számvetést készítő művész katarziszt megérzékítve egy egész versciklusban.

A költő empátia-készsége, elismerésre méltó háttértudása teszik képessé arra, hogy a megjelenített képek írásban is elhithető-láttató erővel szólalhassanak meg, s ekképpen a versek olvasásakor azt érezzük: innen már nincs tovább, szavakkal többet és fontosabbat nem lehet mondani e jó érzékkel kiválasztott témákról.

A könyv második ciklusa a *Keresztapa reggelije* ismert magyar festő: tradicionálisak és modernnek képi világát írja verssé egész kis minitárlatot szervezve olvasóinak; az újra-felfedezés örömeivel ajándékozza meg őket, másoknak friss élményeket kínálva. Derkovits, Csoók, Bernáth Aurél, Csontváry, Egry, Mednyánszky, Zichy Mihály, Vajda

Lajos egy-egy képe készíti továbbgondolásra, új ismeretek szerzésére a festészet híveit. Both költői komponálókészsége, hangulatelevenítő ereje, sorainak szinte radioaktív sugárzása ezekben a darabokban revelálódik igazán.

Ezek után egy förtelmes korszakot jelenít meg versbéli mementóként az ötvenes évekről a könyv *Mártír* című ciklusában. Csak jelzésül pár cím: *Faludy Recsken*, *Rabtemető*, *Auschwitz*, *Sztálin sírfelirata*, *A pestises imája*. Korjellemző, keményen formált versek ezek.

E komor hangulatú opuszokat ellenpontozza a könyv viszonylag oldottabb ciklusa, a *Harmincig*.

A férfikorba lépő költő borús hangulatú sorfutamokkal érezteti az idő munkáját a költő tudatában akkor, amikor még egyelőre kevés a külső látható jele. Ritkán olvasni olyan szépet a születés csodájáról és misztériumáról, mint a költő *Vanda* című tömören plasztikus verse, melyet remekműnek tartok. Összefogott, tartózkodó, érzélgés nélküli reprezentáns darabja a kötetnek.

Végül egy megrendítő vers mindannyiunk végső sorsáról, teljesen illúziók nélkül (*Küzdhetnek érted*).

Szívesen ajánlom a versszeretők figyelmébe e remek, új verseskötetet.

Kerék Imre

Falanszter

Torokszakadtamból Gergely Tamás:
Torokcsavar,
Bookart Kiadó,
Csíkszereda, 2010.

Káoszról rendet, tömegből közösséget teremteni, örök emberi igény. A káoszban, tömegben megmutatni az embert, írói alkotás. Minden könyv egy embert helyettesít, Saga Charlotte Peterstrand-ot parafrázálva egy olyan embert, akivel az olvasó soha nem fog találkozni. A kritikus pedig ott lopja be az olvasó lelkébe, szívébe, tudatába a könyvet, jelen esetben a *Torokcsavart*, ahol csak tudja.

Itt – hol is máshol – mondom el, *torokszakadtamból*, a *Torokcsavart* az elmúlt két évtized legjobb svédországi magyar regényének tartom.

Gergely Tamás könyvének hátoldalán ez a szöveg található:

„*Mintha Kafka volna a TV hírszerkesztője. Mintha Vlagyivosztoktól Los Angelesig a világ összes fekete hírét beolvasnák. Mintha folyamatosan sorolnák ezeket a híreket, és sohasem lenne végük. Mintha az emberekkel minden rossz megtörténne, ami rossz megtörténhet, és mintha más nem is történne. Mintha a minthák már kevésnek bizonyulnának a világ kilátástalanságának érzékeltetésére.*”

Igen, ennél többről nem szól a könyv. Továbbra is csak a tárgyról beszélek, mert a „könyvnek” nincs műfaji megjelölése, és amolyan igazi főszereplője sincsen. Képek azonban vannak benne, kérdés, azok adnak-e valami fogódzót. Mihez is? Az is kérdés, hogyan olvassuk *ezt* a könyvet. Hogyan, milyenek ismerjük meg *ezt* az ember-könyvet?

Látjuk, tapasztaljuk, érezzük: mindegy, hol történnek meg az író előző könyvében még „a döbbenet egyperceséinek” nevezett jelenések. A *Torokcsavarban* ezek az egypercesek folytatódnak; minden dramaturgiai-epikai szempontból hibádzva, de mégis történetté összeállva. Itt már nem marad sem hely, sem idő, sőt minden enyhítő másodperc lehetősége kizáródik, s e hiány lesz sok millió *almodó-várrá*.

Mindegy, hol történnek a „dolgok”, az „események”, az egész olyan, mintha valamelyik Európai Uniósi ország bevándorló hivatalának menedékjogot kérő adatlapokkal teli fiókjából emelné ki Gergely válogatás nélkül a sors-jegyeket.

Az országok, városok nevében megjelennek a *nemnyugati-nemkeresztény-nemkultur* országok, városok. De ott van a jelenkori Európánk is.

Ma Magyarországon a korrektség nevében nyilván úgy mondanák, hogy a *nyugati, civilizált* világ bosszantására készült ez a könyv. Ám nem! Kiáltás ez, hogy

Magyarországon kívül is van élet, de olyan, amitől nem szabadulhat a magyarság sem, s nemcsak azért nem, mert mindez magyarul íródott, hanem mert mi, magyarok is tevőleges alakítói vagyunk (mind-)ennek, a világnak.

„*Persze nem titok*”, így kezdődnek a fejezetek, a megismételt döbbenetek percei a *Torokcsavarban*. Az első mondat két-háromszavas alcímei egysorosoknak is elmennének.

Persze nem titok, de jó volna tudni, kiről szól a könyv. Hát arról az emberről, akivel talán jobb is volna nem találkozunk. A történetben: van valaki, aki „Könyvet ír, hisz a szóban” (92). Van nyomdája is, barátai pénzt gyűjtenek, kéziratok fiókban. Bár „Meggyőződése, hogy nem irodalom, amit összekapar. [...] Öngyilkosság helyett papírra veti gondolatait” (100); „Rángatja ide meg oda a szavakat, mi más tehetne, idegenek fölött nincs hatalma” (102); „Keresi, ugye, az összefüggéseket” (104), mert „Szereti összekötni a szálakat, esik erről szó korábban” (144); „Szeretné összhangba hozni a részleteket, úgy teremteni meg az összhangot” (148); „önmaga analitikusa” (151) akar lenni.

Néha megszólal ez a szereplő, kiszól egy kamerába, egy társának, vagy önmagának. Egyfajta alanyi próza ez, ám mégsem pusztán önéletrajzi.

Sokáig nem is tudtam, milyen nyelven olvasom a *Torokcsavart*. Azt tudtam, hogy Svédországban olvasok egy könyvet, egy itt élő szerző művét. Az olvasó sokáig zavarban lehet, mert annyi az *idegen*: a helyszín és a nép, az idegen helyszíneken élők nevei; csak lassan, utalások révén derül ki, hogy magyar e könyv nyelve. Ezzel szinte párhuzamosan az is kiderül, hogy a világ összes táján jelenéseken át bolyongó én a magyar valóságban is otthon van. Ahol az is előfordulhat, hogy valaki „Azt tartja róla, nem igazi magyar” (145), s talán ezért „belép a Jobbik soraiba” (142), „a Fideszt nem állhatja” (132). Ám emellett egy másik, általunk is jól ismert térben van otthon igazából „Nu, tatá” (119), „féldeci monopol mellett” (142), „Pursiszimplu” (149), egy határon túli helyen.

Bár látjuk, érezzük: a szerző minden kimondandó, mert el nem hallgatható mondatában együtt vérez és érez könyve szereplőivel, az egyetemes alanyból egyetemes énné fel- és önmagát kinövő XXI. századi emberrel. Az egyén egyetlen menedéke a globalizált énben való feloldódás.

Ebben a hiperrealista versenyfutásban tetten érjük magát az író is. Ó, régi szép idők, amikor a képzeletbe menekülhetett a szerző is! Honnan szerez írónk tudomást a világról? „...áll az újságban” (105), vagy dől a rádióból, tévéből, sms-ekből vagy éppen az internetről. Ám a nyelvi játékok, a gondolati alliterációk emelik ki a sajtó-nyelvből a történeteket és egy másfajta jelenléttel ruházzák fel: szemtanúvá teszik az olvasót.

Az író maga-magát helyezi apokaliptikus történéseinek egyik – egyetlen – *nemtelen* főszereplőjévé. „Száz leütést biztosítanak számára, magyarázza meg. Száz? Negyede elég” (162).

Gergely Tamás stílusa a *Torokcsavar*ban teljesedett módszerré. *Negyedelésével*, kihagyásaival tömörít. Nemcsak a megtörtént és megtörténhető behelyettesítését hagyja ránk. Kérdezi, hogy „Felelőse érte, ha nem tud róla?” (55), s mert lenézi – saját – korábbi énjét, „Elszégyleti magát (...)” (165). „Mikor lesz vége? Az egésznek, úgy érte. Megfájdul gyomra, *végre*. [...] S nem menekül, mert valakinek vállalnia kell, amit elkövetnek” (68).

Gergely egyetlenes énje vagy öl vagy öt ölik: „Szúr keresztül, öl meg, vág le. Szitává lövi (...)” (106). Apja, anyja, gyermekei gyilkosok vagy áldozatok. Vagy férfi, vagy nő. Megfigyelik vagy megfigyel. Vónásai emberek, megértően követjük sorsában.

A *van*, ma van: az *írásokból* kiolvasható tér-idő-vallások (jobb odafigyeléssel a *téridővallás*-elméletek cáfolata is). Tudjuk, nem egy eljövendő – bár senki által nem kívánt – jövőképről van szó. Ezeket az embereket, akiket a társadalom nem csupán magukra hagyott, hanem kollektív büntetésként a történelemnek is odadobott (nemcsak az író, de az *ember*) Gergely sem érti, de meg akarja érteni, s velünk olvasókkal is megértetni. Sorsuk, a mi sorsunk példaképei. Sorspéldaképek, melyeknek feltételein, ha tudunk változtatni, mi is továbbhordozói és alanyai leszünk. Ellenkező esetben velük együtt múltunk. A felejtés még gyalogszerrel jár, ám a történések villámszerű gyorsasággal következnek be, ha egyáltalán bekövetkeznek. Van úgy, hogy csak fel-felvillan a történet (Gergely *negyedelése*), vagy annak egy következménye, vagy még az sem, mi már csak a bosszúról értesülünk. Az egész világ egy *fatva*, vagy, hogy hű maradjak a gergelyi felszabadító asszociatív technikához: az egész világ egy *fabatkát* sem ér. Persze az is csak álom (vágy, de semmiképpen sem cél) a szabadság, hiszen az asszociációk a nyelvi kötődésekből fakadnak, szótagokból, a legkisebb hangokból, néhol egyenesen betűkből.

„Oldalt fordul, a *maláta* ömlik belőle, keverőbből a malter” (65), „Tisztában van önmagával, ha szól, tisztába teszik, mint egy kisdedet” (87) és „Feltámad Jézus (...)”, a következő sorban pedig így folytatódik: „Feltámad a szél (...)” (94).

Gergely az élet, a nyelv – az *életnyelv* – groteszkjét is alkotói attribútumává teszi, azaz: „viccel üti el az élet a dolgoknak” (148). Nyugodt *lélekkel* járhatja *le* az alkotói magas-irodalmi nyelvezetet, de csak látszólag a szabad(ság), a szabatos élvezet érdekében: főhőse „mosolyog saját sületlen viccein” (136). „Na jó, viccel. Szét a sliccel!” (142). „Lesz vagy volt, *áthalad* rajta háromezer volt...”

Űr

Hogyan olvassuk e regényt? Nem elég az olvasás-tudás, improvizatív készséget vár el az olvasótól is. Nemcsak az író lesz maga a mű, hanem az olvasót is bevonja a regény változásába: „... a nyelvek nem változnak. A beszélők (és az írók) azok, akik változtatják a nyelvet [...]. Ha vannak törvények, amelyek meghatározzák a nyelvek változását, ez abban a mértékben áll, hogy vannak olyan törvények, amelyek irányítják a társadalom fejlődését.”¹ Ha a mai olvasói szokások szerint olvashatatlannak a *Torokcsavar*, javaslom, változtassunk ezen a szokáson!

Mit üzen a szerző? Van-e még enyhítő üzenetnek helye, vagy csak a csapás-hatás jut nekünk? Látjuk, a pusztulás már nem a végzetünk,

hanem mindennapi cselekedetünk eredménye. Gergely Tamás *Torokcsavar* regényével lezárult a XX. század. Az ember megismerte önmagát, kérdés, tud-e ennek tudatában magával együtt élni?

Maurits Ferenc könyvben szereplő grafikai nem illusztrálják azt, hanem vizuális-memoriter jellegüknel fogva erősítik a súlyosbító emlékezést.

Tudja-e a ma (mi, mai emberek), ki a mai ember? Ki az, akiről a mai feljegyzések (újsághírek, tévés híradók és megannyi blogok), azaz a mai nyomok alapján a történelmet írják a holnap történészei? Megértéséhez megvannak-e az eszközeink?

Egyik eszközünk, ne kerüljessük, maga a könyv, a *Torokcsavar*.

Gergelyben az a jó, hogy bár felsorolja és megnevezi az uralkodó (és nem csak európai) vallásokat (amelyekről tudjuk, hogy mind a szeretetet hirdetik), mégsem köti ezekhez létünk sorsát. De nem is biztat, mégis tudjuk, egyetlen megoldás van, a büntetlen és büntethetetlen ember.

Sall László

1 Bertil MALMBERG idézi BENCÉDY József, *A nyelvi, nyelvhasználati változások belső hatóerőiről* című írásában.

A vértanúság lélektana Kelemen Erzsébet: Tiszta szándék, Püski Kiadó, Bp., 2010.

Kelemen Erzsébet sokműfajú író: jelent már meg drámakötete, írt díjnyertes ifjúsági regényt, rendszeresen publikál verseket és képverseket, foglalkozik irodalomelmélettel, irodalomkritikával (a vizuális költészetéről írott tanulmányai – különös tekintettel a Papp Tiborra vonatkozó munkákra – megkerülhetetlenek a téma kutatói számára). Ezúttal a történelmi múltat idéző prózával jelentkezett. A mű 2007-ben a Magyar Írószövetség és a Honvédelmi Minisztérium közös pályázatán díjat nyert – s bár folyóiratban időközben már megjelent – csak most kerülhet a szélesebb olvasóközönség elé.

Kelemen Erzsébet fiktív naplója gróf Batthyány Lajos mártír miniszterelnök alakját és életének utolsó két hónapját idézi. A naplót láb- és oldalgjegyzetszerűen valószínű emlékezők, levélrészletek, magyarázószövegek színesítik, így az olvasó egy háromszótagú szövegépítményen keresztül párhuzamosan több síkon is nyomon követheti Batthyány fogságban eltöltött napjait, a bírósági procedúra embert őrítő időszakát, és azt a lélektani feszültséget, amelyet a letartóztatás, a szabadságharc bukása, a vádhatóság preconcepciókon alapuló, és a vádlott érvelését figyelmen kívül hagyó, semmibe vevő magatartása eredményez.

Bár a szövegben valóság és fantázia keveredik, de lélektani szempontból mindenképpen hiteles eseménysornak vagyunk tanúi. Vélhetően hasonlóan érezhetett, gondolkodhatott a történet hőse. Mint azt a könyv mellékletét képező tanulmányában Bertha Zoltán megállapítja: „...egy valóban tiszta szándékú és gondolkodású, de éppen a legnemesebb progresszív törekvései miatt alantas érdekek kelepécéjébe zuhant vértanú hős heroikus erőfeszítéseit és vívódásait úgy jeleníti élővé, hogy abba magyar történelmünk egész tragikus sorsdrámája is katartikusan belesűrűsödhetik”.

Batthyány személyes tragédiája ugyanis a magyarság tragédiája is. Sorsának beteljesülése egyúttal a nemzeti függetlenség sárba tiprását, féktelen terrort és vérszomjas bosszút eredményez. A napló egyrészt a kihallgatásokon, a bírósági tárgyalásokon történeteket idézi fel, másrészt a börtönbe beszívárgó híreken keresztül a párhuzamosan történő ese-

ményeknek is tanúi leszünk, és mindezek mellett előkerülnek az emlékek is (a magánéletiek éppúgy felidéződnek, mint a reformkor és a szabadságharc eseményeinek fontosabb pillanatai).

Az írást drámai monológként értelmezhetjük. A feszültséget jól érzékeltetik az eltérő hosszúságú szövegelemek. Néha csak egy-egy odavetett mondat idézi a főhősben feszülő indulatokat, máskor hosszabban kifejtett, átgondolt érvelést olvashatunk. Így kristályosodnak ki fokozatosan a mártír miniszterelnök politikai nézetei, válik egyértelművé és támogathatóvá álláspontja. Vívódása, a hullámszerűen feltörő remény és reményvesztettség érzése átszövi a napló egészét.

Bár igazáról meg van győződve, Batthyány mégis gyakran eltöpreng, hogy jól tette-e, amit tett, és történhetett volna-e másként. Alapkérdés számára, hogy lelkiismerete tiszta legyen, ezért nem is a bíróság döntése lényeges számára, hanem hogy saját morális elvárásainak megfelelően. S ha kortársairól, harcostársairól beszél, akkor sem teszi ezt bántóan, ha nem minden tekintetben ért velük egyet (például a Habsburgokat detronizáló Kossuthral, akinek a trónfosztás kieroletésével valószínűleg elévülhetetlen érdemei voltak abban, hogy a megtorlás ilyen heves és gyilkos erejű lett).

A tisztességhez való ragaszkodás, az alkotmányosság és törvényesség képezik álláspontjának alapelemeit. És természetesen a nemzeti érdek. („Magyarország az osztrák monarchia része, de nem alárendeltje.”) Érveit azonban meg sem hallgatják, a tényeket eltorzítják, hamis vádak alapján ítélik el. Harca démoni harc, egyenlőtlen küzdelem. Tragédiáját fokozza, hogy még arra sem kap engedélyt a halálos ítélet kimondása után, hogy hitvesétől búcsút vehessen. (Jó érzéssel illeszti be a szövegbe a szerző záró elemként Batthyáynak a kivégzés hajnalán

írott búcsúlevelét feleségéhez, Zichy Antóniához. Ez a levél egyben szívszorító végrendekezés is.)

Szépen felépített, drámaian sűrített könyvet tett az olvasók asztalára Kelemen Erzsébet. Szikrázóan tiszta mondatok, bölcs megfontoltság és igaz érzések. Talán így lehetne összegezni a napló üzenetét esztétikai és morális szempontból. Miként azt Bertha Zoltán találóan megfogalmazta

tanulmányában: „Örök kérdések sajognak itt – s a lehetséges válaszok az olvasók lelkiismeretét is mozgósítják.”

Oláh András

Ébredés

CSONTOS JÁNOS
Arcok, emlékek, keringők

Turcsány Péterről, Marafkó Lászlóról
 és Bíró Gergelyről

Megszabadulhatunk-e ifjúkori önarcképünktől? (S kell-e megszabadulnunk tőle?) A költőnek ezt a tükröt a zsenigéi jelentik. Az én zsenyémet egy gyors átszállás után szerencsére elvitte a bánrévei személyvonat. Még éve-kig sirattam őket, de Isten útjai kifürkészhetetlenek: velem ilyen módon akart jót tenni. Néha eszembe jut a vonattakarító, amint rábukkan az anonim mappára. Mit gondolhatott? Gondolt-e valamit? S egyáltalán: kell-e bármit is gondolnunk mindenkori zsenyéinkről?

*

Turcsány Péter a hatvanadik születésnapjára megjelent kötetében gondolt egy nagyot, és újabb versei mellé odaszerkesztette kallódó zsenyéit és töredékeit is. E fiatalkori írásai 1967 és 1973 közül valók: egy húsz év körüli ember tollpróbálgatásai. Érettebbek annál, mint amit az életkor alapján feltételezni lehetne, de meg sem közelítik az öszülő halántékú férfikor opuszait. Ráadásul az a gyanúm, hogy a hatvanéves itt-ott belejavított a húszévesbe. Ehhez joga van, még ha nincs is már közös sejtjük, mert az nyolcévénként kicserélődik. Persze az olyan töredékeken, mint a „Betonutak pajzsát a Nap aranyozza”, vagy hogy „Minden múlt kiközösít / rám süti: élek” – nincs mit retusálni. E zsenyéikben már ott a jövődő poeta doctus, a verstan szerelmese is. (Lírai levélváltása Szepes Erikával fölöttébb izgalmas.) Az a költő mozgolódik itt, aki aztán a *Mázsa és pehely* kötetben teljes vértetben megmutatkozott.

Furcsa költői képlet a Turcsányé: minden tud, amit a magyar nyelven írott versről tudni lehet és érdemes, mégis időről időre szétveri a kézenfekvő tökélyt. Avantgárd nosztalgia? Inkább a lélek folyamatos háborúsága. Nem áll jól neki a problémamentes klasszicizálás: folyton kikandikál a forma falanxa mögül. Elképesztően széles a költői repertoárja: a kissé megemelt alkalmi versezetektől a létfilozófiai költeményekig. Az ő esetében rendre a pillanat szüli a művet, mégis ott lebeg fölöttük valami időtlen homály, ami csak kétezer méteres tengerszínti magasság fölött szokott ráülni a tájra és a lélekre.

Elfogult vagyok vele, hiszen egy pár év előtti tavaszon, filmkamerák társaságában, együtt jártuk Erdélyt. Wass Albert nyomát kutattuk, s az elrománosodott Mezőséget találtuk. Akkor tapasztalhattam meg, őt álló

napon keresztül: Péter a hétköznapiakban is olyan hőfokon lángol, mint a verseiben. Nála tehát mű és személyiség egysége: adottság. Egy-egy versben új költészetek lehetőségét villantja meg, de jószereivel egyet sem visz végig. Úgy hiszem, ez már így is marad. És ez így van jól: csalódnék benne, ha egyszer hirtelen másképp volna.

(Turcsány Péter: *Arc és lélekzet. Kráter Kiadó, 2011*)

*

Elfogult vagyok Marafkó Lászlóval is: hosszú éveken át együtt szerkesztettük a Magyar Nemzetet. Pontosabban a főnököm volt: én egy rovatért feleltem, míg ő olvasószervezőként az egész lapszámért. Nem tudok elképzelni nála pedánsabbat és kulturáltabbat e poszton – ahogy az egy volt Eötvös-kollégistától el is várható. Epigrammaszerű sorozatai – *Észsömör; Helyben a világ* – e mostoha sorsú műfaj klasszikusai.

Prózaíróként csak sokkal később ismertem meg, s ez merőben az én hibám. Kisregényei izgalmas időket idéznek: a hatvanas éveket vagy éppen Martinovics örök jelenidejét. Mindig azokat, ahol az értelmiségi ember válságba jut, válaszut elé kerül. A *Búcsúregényt* kulcsregénynek tartom. Marafkó stílusa pontos és fanyar, világlátása többnyire kiábrándultnak hat, de a keserű pohár alján mindig ott csillog a remény.

Az *Egyszervoltak* kötet novellái is hű korrajzok: ezúttal jobbára az ezredforduló környékéről. Írónk csak látszólag realista: nem is tagadja vonzódását a groteszkhez, sőt az abszurdhoz. Az ő olvasatában ez az egész kor groteszk és abszurd, s mi tagadás: nehéz vele vitatkozni. Kedvenceim – a kötet vége táján – örkényi nívón állnak; mégis egy olyan művéről hadd emlékezzek meg itt, amely nem ebben a kötetben olvasható, hanem a remek balatonfüredi periodikában, a *Tempevölgyben*. E novellájában egy vietnami árus és egy volt vietnami haditudósító folytat párbeszédet. (Marafkó a hetvenes években kétszer is részletetett e kalandban.) Az árus tört magyarsággal pulóvert akar eladni, a vevő a történelem megidézésének kísérletével az ifjúság iránti nosztalgiát szítja. Tökéletesen elbeszélnek egymás mellett, hűen jellemezve a közelmúlt törékenységét: ahogy a XX. század lassan régmúlttá válik a XXI. század számára. Ha Marafkó csak ezt az egy írásveti papírra, már akkor sem élt hiába, az „egyszervoltak” önkéntes krónikásaként.

(Marafkó László: *Egyszervoltak. Anonymus Kiadó, 2010*)

*

Ha Marafkó László mindennek kicsit utána van már, és ebből az életérzésből kreál összetéveszthetetlen hangulatú prózavilágot, Bíró Gergely mintha még mindennek

előtte volna. Holott veterán szerkesztőnek számít: évek óta válogatja például *Az év novelláit* – prózaírónak mégis tüntetően fiatal; még innen a krisztusi koron. Ezt a helyzetet és e feladatot lehet megtermékenyítőnek is képzelni, ám ugyanakkor blokkolhatja is a kreatív kedvet: hivatalból olvasni minden elbeszélést, ami több tucat folyóiratban megjelent és szóba jöhet egy tallózó antológiában, egyszerre ritka kiváltság és halmazati büntetés. Bíró Gergely mintha azzal védekezne a sok hatás (s a sokkhatás) ellen, hogy visszaréved az elvesztett – vagy el sem vesztett – ártatlanság korába. Ez a generációs eszmélés a letűnt évezred utolsó esztendeire esett (ami jobb volt, mint a legjobb szocializmus, de rosszabb, mint a legrosszabb kapitalizmus), amikor a saját hadakozásaikkal elfoglalt rendszerváltó nemzedékek nem kínáltak semmiféle számottevő életprogramot a sorjázó Julien Soreleknek, akik jobbára már akkor elveszítették illúzióikat, mielőtt szert tehettek volna rájuk. Illyés Gyula a híres epigrammájában annak idején (az osztályeredet vulgármarxista determinizmusa ellen lázadva) azt írta: nem az számít, öcsém, honnan jöttél, hanem hogy hová mész – ez a generáció viszont már azon tűnődik: vajon megünn-e egyáltalán valahová?

Literátor ismerősöm nemrégiben arról panaszkodott: unja már a sok nemzedéki eredetlegendát. Elszánt prózafogyasztóként is tele a hócipője azzal, hogy mindegyik, az irodalom kapuján kopogtató írópalánta jön a saját kamaszkorával, s ezek a halovány beat-utánérzések úgy hasonlítanak egymásra, mint egyik kilométertábla a másikra. Ellenszegültem a véleményének. A dömpingérzet szerintem a posztmodern blöff csúfos bukása miatt van. Ennek ellenhatása most a fokozott történetmeselési kényszer. Még a posztmodern próféták is visszatértek a régi ösvényre, bár a mese többek között épp őmiattuk nem lesz már soha a régi. Ez persze lehet jó és termékeny fejlemény is. Nemkülönb az, hogy egy egészséges arányérzékkel rendelkező kor a maga természetességével tesz majd zárójelbe egész érdektelen írói életműveket, amelyek nem kis részben ama gyávaságból jöttek létre, hogy a hivatásos szövegvirtuózok nem kívántak fölösleges konfliktusokat vállalni azáltal, hogy a zavaros rendszerváltás korának krónikásaivá szegődnek. Most persze boldog-boldogtalan mesél – az is, akinek ehhez nincs még elegendő életanyaga. Semmi gond ezzel: épp a posztmodern szabadította fel a kulturális hagyományt mint ihlető forrást – ezért lehetünk tanúi például a történelmi regény reneszánszának (ami persze csak távoli rokona a klasszikus történelmi regénynek). Az ifjúkori önarcképekkel sincs probléma; feltéve, hogy az ugródeszkáról való elrugaszkodást valóban követi ugrás.

Bíró Gergely novellái és kisregénye többek szárnypróbálgatásnál, noha rá is igaz, hogy a könnyes íróniával fölskiccelt ifjúkor, a pattanásos kamasz téblábolásainak bizonyára hű megidézése feltehetően csupán gyakorlóterep. Az oroszlánkörtök megmutatására szolgáló debütáló kötetnek jó érzékkel azt a címet adta: *Oroszlánkeringő*. Már vannak olyan törekvései, hogy ezt a formálódó írói pályát távlatba helyezze – olykor kifejezetten madártávlatba. A beszélő személytől való eltávolodás igénye – még ha ez a próza leplezetlenül önéletrajzi természetű is – szemlátomást jelen van, de íróniája nem a kötelező posztmodern kellék már: inkább megbocsátó humorba pácolt részvét. Ez segíti a történetmondó divatnak való finom ellenszegülésben is, amikor fogalmazásmódja az esszéhez közelít. Nem a szerep keresi a szerzőt, hanem a szerző a szerepét. Bármilyen legyen is majd ez, egy meglepően kiérlelt stílus járul hozzá. Szentmártoni János szerint Bíró a nemzedékének egyik legégyénibb stílusú alkotója, prózája költői próza – ezek szerint ez onnan nézvést is nagyjából így látszik. Ez az öntörvényűség jelenti a veszedelmet is: ha egyszer kilép a zenekaralapítások, idétlen szerelmek, koncertlátogatások és a pályakezdő értelmiségi kötelező nyavalygásainak témaköréből – vajon mire lesz használható ez a könnyed íráskészség, a gördülékeny stíl, az istenáldotta tehetség?

Ami biztató: az őszintesége. Hogy a legkevésbé sem generációspecifikus kamaszélmények itt nem stilizáltak: a szerző a kínos kudarcokat is rögzíti. Volt kritikus, aki a lelki történések túlexponáltságáról és az egyedül vagy falkában megélt emelkedettség vagy csalódás érzéséről értekezett Bíró Gergellyel kapcsolatban – én ezt egyszerű nemzedéki életérzésnek (Nirvana-nosztalgianak?) nevezném. De ebben a közegben körülírni az egyént: nem egyszerű feladat; évszázadok óta kísérleteznek vele az írók. Valóban: a férfivá érés, a beavatás folyamata az egyik legmakacsabb prózai toposz; bajos e tárgykörben újat mondani. De nem is szükséges: csupán igazat kell mondani róla. Bíró Gergely ezt például az összetéveszthetetlen ezredvégi színhelyek felsorakoztatásával éri el, amelyek szinte generálják az összetéveszthetetlen ezredvégi helyzeteket. A felnőtté válás kapujában egyelőre megtorpan – én már igazán arra vagyok kíváncsi, azon a térfélen mi történt. Ez a fertály lehet még érdekesebb, de lehet érdektelen is. Író legyen a talpán, aki – ezen a nívón – képes és bátor e dezillúziós terepről, a mi közös XXI. századunkról is hitelt keltően beszámolni.

(Bíró Gergely: *Oroszlánkeringő*. Magyar Napló Kiadó, 2010)

Bende Liza (1949) író, könyvtáros. Felsőfokú tanulmányait Sopronban és Szombathelyen végezte. A budapesti Semmelweis Egyetem Központi Könyvtárának munkatársa. Novellái eddig Novum Verlag antológiákban jelentek meg.

Bíró József (Budapest, 1951) költő, performer. Legutóbbi kötetei: *Kado* (2007), *Self Acting – visual poems* (2007), *Halálom halála* (versek, 1973–2003 (2008), *Mukkeum si* (2009).

Czigány György (1931, Budapest) költő. Legutóbbi könyvei: *Hála – 101 vers; Ahol mindörökre nyár van – portrékötet Czigány Györgyről; „Kallitkám is madár” – Czigány György költészete –*

Németh István Péter esszékötete. Fontosabb kitüntetései: József Attila-díj, Pulitzer életműdíj, Stephanus-díj, Prima Primissima díj.

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. Sokáig a Magyar Nemzet publicistaként dolgozott, utóbb a Nagyítás főszerkesztőjeként. Budapesten él. Legutóbbi kötetei: *Para. Hódolat a magyar költészetnek* (versek, 2007), *Száz év talány. Kiegészítések József Attilához* (2008). Legújabb verseskötete *Delelő* címmel az idei könyvhétre jelenik meg kiadónk gondozásában.

Deák-Sárosi László (1969, Székelyudvarhely) költő. 1990 óta Budapesten él, az ELTE magyar–filmelmélet szakán végzett, jelenleg doktori hallgató. Jelenleg a Magyar Nemzeti Filmarchívum és a Hazanéző című irodalmi folyóirat munkatársa. Őt önálló kötet szerzője.

Debreczeni György (1958, Budapest) költő. Volt hírlapkézbesítő, ideg-elmeápoló, sajtóklub ügyeletes. 2003-ban végzett az ELTE TFK könyvtár–informatika szakán. Jelenleg a Deák Ferenc Középfiskolai Kollégium könyvtárosa. Kötetei: *ellentéppárhumok* (1982), *elodázható elégiák* (1989).

Filep Tamás Gusztáv (1961, Budapest) művelődéstörténész. Az ELTE könyvtár szakán végzett, fő kutatási területe a két világháború közötti kisebbségi magyar eszméletörténet. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *A humanista voksa. Írások a csehszlovákiai magyar kisebbségtörténet köréből* (2007).

Gergely Tamás (1952, Brassó) 1987 óta él Stockholmban, a nemzetközi könyvtárban dolgozik. Írásait a Káfé és a Lenolaj című online folyóiratok közlik, újságíróként szülővárosa lapjához, a Brassói Lapokhoz maradt hű. Különdíjas *Fifi* című mesemonológiát Csete Katalin adta elő a Korona színpadán. Legutóbbi kötete: *Torokcsavár* (regény, 2010). Portréját Konny Domnauer készítette.

Horváth László Imre (1981, Budapest), költő, író, tanár, a PPKE-BTK magyar–történelem szakán végzett. Első verseskötete: *A bolondok városa* (2010).

Jankovics Marcell (1941, Budapest) filmrendező, művelődéstörténész, könyvillusztrátor. 1960 és 2007 között dolgozott a Pannóniafilm Kft-nél, korábban Filmstúdióban. 1965-től önálló filmrendező. Több száz film készítésében vett részt, ebből 280-at maga rendezett. 1978-ban Kossuth-díjat kapott. 2010-től az NKA elnöke. 1989 óta kisebbség nagyobb megszakításokkal dolgozik *Az ember tragédiája* animációs filmváltozatán.

Jenei Gyula (1962, Abádszalók) költő, az Eső folyóirat főszerkesztője. Szolnokon él. Legutóbbi könyve: *Ha kérdésed* (versek, 2006). *Az időben rend van* című kötete az idei könyvhétre jelenik meg.

Jókai Anna (1932, Budapest) író. Többek között Kossuth- (1994), Magyar Örökség- (1998), Prima Primissima közönség- (2004), Stephanus-díjas (2006). Budapesten él. Legutóbbi kötetei: *Godot megjött* (2007), *Elbeszéltem I-II.* (összegyűjtött novellák, 2007), *Jakob lajtorjája* (regény, 2008).

Kelemen Lajos (1954, Büssü) író, Kaposváron él, Radnóti-díjas. Legutóbbi kötetei: *Olvasó* (esszék, 2008), *Föltett igaz* (válogatott versek, 2010).

Kerék Imre (1942, Háromfa) költő, műfordító. Sopronban él. Radnóti-, Kormos István- és József Attila-díjas. Összegyűjtött verseit a *Virágvölgy* című kötete tartalmazza (2002). Legutóbbi kötete: *Dombos út* (versek és versfordítások, 2009).

Kósa László (1942, Cegléd) néprajzkutató, történész, 2007-ig az ELTE BTK tanszékvezető egyetemi tanára, az MTA rendes tagja. Kutatási területe a XIX–XX. század magyar művelődéstörténete. Utóbbi munkái: *„Hét szilvafa árnyékában”. A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon* (2001), *Nemesek, polgárok, parasztok. Néprajzi, történeti antropológiai és művelődéstörténeti tanulmányok* (2003).

Kövesdy Zsuzsanna újságíró, rádiós szerkesztő. Napilapokban, hetilapokban publikált, a Magyar Televízió és a Duna Televízió kulturális adásait vezette. Éveken át a Petőfi és a Kossuth Rádió éjszakai adásának szerkesztő–műsorvezetője. A Magyar Rádiótól háromszor kapott Nívó-díjat, egyszer a „legszebben beszélő rádiós”-ként. Jelenleg a Kultúrkör, az Esti beszélgetés, valamint az Esti séta egyik szerkesztő–műsorvezetője, illetve a Magyar Rádió Nonprofit Zrt. kulturális műsorokért felelős programszerkesztője.

Nagyatádi Horváth Tamás (1974, Nagyatád) okleveles agrármérnök, informatikus. Zámolyon él családjával. Verset, elbeszélést és esszét ír.

Nyírfalvi Károly (1960, Békéscsaba) könyvtáros. 1987 óta publikál. Munkái olvashatók antológiákban is. Kötetei: *Testünk jele a papíron* (1998), *Szél és Nap* (2000), *Ülők a küszöbön* (2004).

Oláh András (1959, Hajdúnánás) költő, drámaíró. A nyíregyházi Besenyey György Tanárképző Főiskolán és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen végzett. Jelenleg Mátészalkán él. Legutóbbi kötetei: *Átokverte* (drámák, 2006), *Gyalogáldozat* (versek, 2007).

Sall László (1961, Nagyvárad) költő, író, irodalom-szerkesztő. Jelenleg Svédországban él. A Társaság a magyar irodalomért elnöke és a HungaroFans Magyarországot és a svédországi magyarságot bemutató svéd nyelvű kiadvány főszerkesztője. 2009-ben kultúraszervező munkássága és a svéd-magyar kapcsolatokat erősítő tevékenysége elismeréseként Pro Cultura Hungarica Emlékplakettel tüntették ki. Legutóbbi kötete: *(a gyermekkor) Vége. Folytatás* (versek, 2008).

Seres Attila (1975, Szekszárd) történész, az ELTE történelem-orosz szakán végzett, 2006-ban szerzett PhD-fokozatot. Jelenleg tudományos munkatárs az MTA Történettudományi Intézetében. Fő kutatási területe Magyarország és a Szovjetunió politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatainak története a XX. században, illetve a magyar nemzeti kisebbségek története a Kárpát-medencében a XIX–XX. században. Tanulmányai többek között a *Lymbus Magyarástudományi Forrásközlöny*ekben és a Századokban jelentek meg.

Szénási Ferenc (1946, Újpest) irodalomtörténész, műfordító. Nyugdíjas, a Szegedi Egyetemen tanított, Budapesten él. Italianista. Könyvei: *Italo Calvino* (1994), *A huszadik századi olasz irodalom*.

Történet, szerzők, művek (2004). Magyarra fordította Ungaretti, Quasimodo, Palazzeschi és mások verseit, Calvino, Collodi, Sciascia és mások prózai műveit. A Leonardo könyvek kétnyelvű sorozat és egyéb kiadványok szerkesztője.

Szirtes Gábor (1946, Somogy) irodalmár, szerkesztő, kritikus, a Pro Pannonia Kiadó igazgatója; XIX–XX. századi művelődés- és irodalomtörténettel, valamint a kortárs irodalom kérdéseivel foglalkozik. Hét önálló kötete jelent meg, számos tanulmány és esszé szerzője. Legutóbbi könyvei: *A milleniumi Pécs* (1996, 2003), *Pécsi panteon – portrék a millennium korából* (1998, 2005); „*A folyton mardosó titok*” (tanulmányok, esszék, kritikák, 2002), *Két szőlőben. Lovász Pál pályaképe* (2008).

Tornai Szabolcs (1971, Budapest) filozófus, esszé-író. Öt évig műfordítóként dolgozott, tíz évig kulturális újságíróként, 2011 februárjától pedig a Magyar Napló munkatársa mint szerkesztő és szervező. Öt éve versenyszerűen tájfut. Első filozófiai könyve: *A világ mint téveszme* (2009).

Turczai István (1957, Tata) költő, író, műfordító. A Parnasszus folyóirat és Könyvkiadó alapító főszerkesztője. 2005-től a Magyar Írószövetség Költői szakosztályának elnöke és a Magyar P.E.N. Club alelnöke. József Attila- (2006) és Babérkoszorú-díjas (2010). Legutóbbi kötete: *Minden ablak nyitva* (válogatott versfordítások, 2009).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar P. E. N. Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, az Új Ember katolikus hetilap munkatársa. Bella István-díjas (2008). Legutóbbi kötetei: *Gondolj néha Zalaövrőre* (versek, 2005), *Bohdan Zadura: Éles határok* (fordítások Kovács Istvánnal, 2005), *Krakkói jegyzetek* (2007), *Amit kerestünk* (versek, 2009), *Evelyn Waugh: Heléna* (fordítás, 2010).

IRATKOZZON FEL A MAGYAR NAPLÓ LEVELEZŐLISTÁJÁRA!

Csatlakozzon elektronikus hírlevelünk népes olvasótáborához, és a jövőben rendszeres, közvetlen tájékoztatást kap rendezvényeinkről és új kiadványainkról.

Külje el email címét az info@magyarnaplo.hu címre, vagy iratkozzon fel honlapunkon: <http://www.magyarnaplo.hu>

A Pannon Művészet Alapítvány, Magyar Írószövetség Költői Szakosztálya és az Aquincumi Múzeum meghirdeti a XIV. AQUINCUMI KÖLTŐVERSENYT!

Klasszikus formában írt (alkaioszi, szapphoi, anakreoni, aszklepiadészi, hexameter, disztichon, leoninus, stb.) pályaművet várunk, egy pályázatban legfeljebb kettőt.

Egy-egy vers terjedelme ne legyen több 32 sornál.

A hívó mondat ebben az évben:

Nunc vino pellite curas!

Borral üzzétek el most a gondot!

Beérkezési határidő: 2011. május 16.

A pályaműveket a Magyar Írószövetség címére várjuk: **1062 Budapest, Bajza u. 18.**

A borítékon tüntessék fel:

XIII. Aquincumi Költőverseny

Zárt borítékban kérjük mellékelni a nevet és a lakcímet. A pályaműveket előzsűri bírálja el. A döntőbe jutott versekről az Írószövetség május 30-tól ad tájékoztatást (322-88-40).

Döntő és eredményhirdetés:

2011. június 4. 11.00

Aquincumi Múzeum

(Bp., III., Szentendrei út 139.)

A műveket EGRI MÁRTA, MIKÓ ISTVÁN, PAPP DÁNIEL és PAPP JÁNOS szövegezték meg.

Közreműködik: a **Trigonon Együttes**

– I. díj: *Arannyal ékesített babérkoszorú.*

– II. díj: *Ezüsttel ékesített babérkoszorú.*

– III. díj: *Bronzzal ékesített babérkoszorú.*

– *Közönségdíj cserépszavazással.*

– *Különdíjak.*

Epigrammíró verseny a helyszínen megadott témában.

Borkóstoló: DÚZSI TAMÁS (Szekszárd) mutatja be és kínálja borait.